

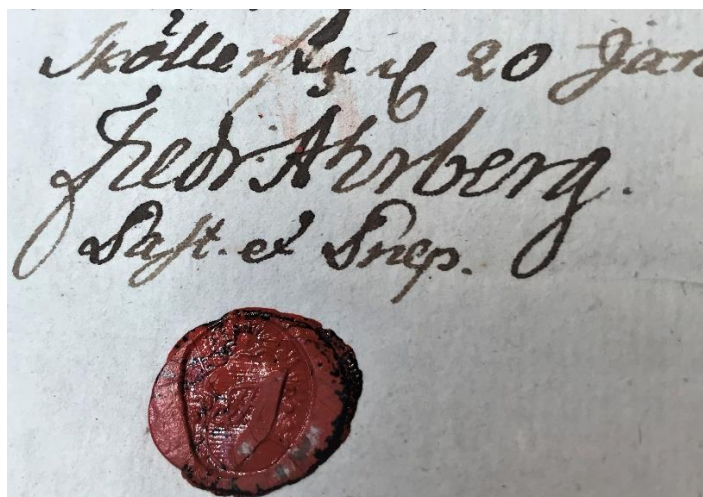

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Prosten och sockenstämman

Kontroll, konflikt och konsekvens i en mellansvensk landsbygd

1776 -1794

Aina Wallström

Masteruppsats i historia

Handledare: Maria Sjöberg

Examinator: Göran Malmstedt

VT 2021

Abstract

The objective of this study has been to investigate the interaction in the Sköllersta parish self-govern board in the middle of Sweden during the Provost Fredric Åhrbergs years of service 1776-1794. The investigation emanates from the perspective of the vicar in his own written board protocols. The chairman of the local self-government in the Swedish countryside before the Local Government Act 1862 was always the parish pastor by law. In previous research considered the parishioners self-governing role at the local level, it is still unclear how decisions were made and who participated at the parish meetings, apart from the voting land-owning men in the board, who were only a small part of the population.

Making use of the theoretical framework of Peter Blickles theory of communalism contra feudalism issues from the perspective of the vicar is investigated. This investigation focuses on the exercised control, the conflicts that arose in the parish self-govern board and the consequences it led to. What interests were behind the taken actions, what were the arguments in the conflicts and was the course of events due to consolidation in an egalitarian communal or in a feudal hierarchical principle?

The result uncovers the later loss of control of the vicar, due to the collaboration of land-owing farmers and a military officer in following lawsuits. This can be seen as an expression of the communal principle against the feudal principle of the vicar and surprisingly of the officer himself, and it led to a clash between unanimity and majority decision-making. As an in-depth study of the activities of a pastor in the parish board are unusual, this study provides increased knowledge of the interactions in a parish self-govern board and the ability of self-conscious land-owning farmers in late 18th century in Sweden.

Tack för bra handledning, Maria Sjöberg!

Keywords: Provost, Vicar, Self-governing parish, Rural area, Blickles theory of Communalism

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
1.1	Syfte och frågeställning	6
1.2	Källor och metod	7
1.2.1	Undersökningsområde och bakgrund	7
1.2.2	Undersökningsperiod, källmaterial och källkritik	9
1.2.3	Urval av sockenstämmoprotokoll	12
1.2.4	Metod	15
1.3	Teorianknytning	15
1.4	Tidigare forskning	17
1.4.1	Sockenstämman och dess ordförande	17
1.4.2	Konsensus, konflikt och kontroll i sockenstämmor	20
2	Undersökning	24
2.1	Sköllersta sockenstämma 1776-1794	25
2.1.1	Ledamöter, förtroendemän och underskrifter i sockenstämmoprotokollen	25
2.1.2	Enhällighet och pluralitet	32
2.1.3	Ärenden i Sköllersta sockenstämmoprotokoll 1776-1794	33
2.2	Under prostens kontroll – interaktion i sockenstämman	42
2.2.1	Prostens avsiktsförklaring	42
2.2.2	Interaktion med sockenmännen	43
2.2.3	Interaktion med ståndspersonerna	46
2.2.4	Interaktion med församlingen	48
2.3	Utom prostens kontroll – konflikter i sockenstämman och konsekvenser	50
2.3.1	Sockenmagasinet - prostens försvarstal	55
2.3.2	Altartavla och förgylld dopskål - prostens önskemål	60
2.3.3	Omspåning av sockenstugans tak– prosten mot seger och undergång	64
3	Sammanfattande diskussion	84
	Bilaga I. Biografiska uppgifter om prosten Fredric Åhrberg 1724-1794	89
	Käll- och litteraturförteckning	92
	Otryckta källor	92
	Otryckta källor, digitaliserade	92
	Tryckta källor	92
	Litteratur	93

Omslagsbild: Prosten Fredric Åhrbergs underskrift och sigill, 1781. Kontraktsprosten i Örebro Kontrakt. D1:1 Foto Aina W.

Figurförteckning

Bild 1. Karta över den östra delen av Närke och Sköllersta kyrkplats på karta, 1700-talet.....	7
Bild 2. Sköllersta kyrkogård, kyrka, klockstapel, sockenstuga, cirka 1940-tal	8
Bild 3. Ingress från Åhrbergs första mikaelistämmoprotokoll i Sköllersta, 18/10-1778	11
Bild 4. Underskrifter utförda ”å församlingens vägnar” den 14/10-1781	26
Bild 5. Sköllersta sockenstuga, fattigstuga, sockenmagasin, klockstapel och kyrka	42
Bild 6. Sköllersta gamla prästgård	45
Bild 7. Sköllersta gamla prästgård från 1700-talet, inritad på karta	45
Bild 8. Sockenmagasin i Sköllersta.....	58
Bild 9. Sköllersta kyrkas östra gavel med det målade glasfönstret i mitten.....	62
Bild 10. Sköllersta sockenstuga med tak skymtar bakom sockenmagasinet till vänster.....	68
Bild 11. Försättsblad till revisonsakten i högsta domstolen, inkom 22/1- 1793	77
 Tabell 1. Folkmängd i Sköllersta uppdelade i olika kategorier 1779.....	7
Tabell 2. Urval och periodindelning av sockenstämmoprotokoll i Sköllersta 1776-1794.....	14
Tabell 3. Kategorier av ärenden i urvalet av Sköllersta sockenstämmoprotokoll 176-1794 ...	37
 Tablå 1. Ofta anlitade att signera i urvalet av sockenstämmoprotokoll 1776-1794.....	27
Tablå 2. Benämningar och deltagare i urvalet av sockenstämmoprotokoll 1776-1794	30
Tablå 3. Striden om sockenstugans takbeläggning 1790-1795	66
 Diagram 1. Antal sockenstämmoprotokoll i Sköllersta socken per år 1776-1794.....	34

1 Inledning

Prosten gaf tilkänna at ehuru des Käre Åhörares ankomst til Prästegården alltid woro honom angenäm ehwad dag och tilfälle den ock skedde; så woro han då icke alltid lika ledig at wara hwarjom och enom til tjenst efter sin äskan, i synnerhet lögerdagar och högtidsaftnar, då han hade Predikningar at påtänka.

Han understälte derföre församlingens Respective ledamöters benägna ompröfning om icke bäst woro at med sådana saker som tola uppskof såsom Examina, Likpredikningar, Personaliers, Lysningars och Attesters begärande samt Rättigheters aflemnande, hällre gjordes sådant på de öfriga fem dagar i wekan, än lögardagen eller någon Högtidsafton. Men om Soknebud, Barnechristening eller ock någons enskilda omständigheter fordrade skyndsamhet så woro alla utan åtskillnad, efwen om lögardagar alltid wälkommne.¹

Citatet ovan är ordalydelsen i punkt nr 9 i sockenstämmoprotokollet i Sköllersta socken och Örebro län, vid den obligatoriska högstämman den 10:e oktober 1779. Den relativt nytillträdde kyrkoherden i Sköllersta socken i Närke, filosofie magistern Fredric Åhrberg (1724-1794), bad i oktober 1779 församlingsmedlemmarna att få att arbeta ostört på lördagarna med söndagens predikan.² Ytterligare en anledning var att Åhrberg, som även utnämnts till prost i egen församling hade mycket att administrera och åstadkomma, bland annat inför en kommande ekonomisk prostvisitation initierad av domkapitlet i Strängnäs. Denna visitation utfördes ett år senare, den 7/12-1780 av kontraktsprosten i Örebro kontrakt, Eric Waller.³ Efter sin akademiska utbildning vid Uppsala universitet från 1745-1755 avlade Åhrberg magisterexamen, innehade ett antal vikariat som präst och efter en tjänst som lektor vid Strängnäs gymnasium från 1765 till 1778 blev han utnämnd till kyrkoherde 1776 i Sköllersta. Han tillträdde tjänsten i maj 1778 (Bilaga I). Åhrberg var en lärd och upplyst man, medveten om sin erhållna ståndsposition som prost i mellansvenska Sköllersta i slutet på 1700-talet.

I 1700-talets Europa var upplysningen och ifrågasättande av gamla auktoriteter en stor del av världsbilden men i Sverige som i andra områden, existerade de upplysta tankeströmningarna parallellt med och inom, den lutheranska ortodoxa religionen. Sverige var fortfarande ett feodalt jordbrukssamhälle både under frihetstid och gustaviansk tid och det innefattade särskilda rättigheter för en mindre del av befolkningen genom ett stånds- och privilegiesystem. Oavsett

¹ Sköllersta(T) Kyrkoarkiv (AD), KI:3 (1745-1781), b. 43, 1779. Efter drygt ett år (han ankom till församlingen i maj 1778) som kyrkoherde i Sköllersta socken i Närke uttalar prosten Åhrberg en önskan att inte ständigt bli störd på lördagar och helgaftnar med uppgifter som kan vänta. Barndop och sockenbud var undantagna, för dessa sakrament hade prosten ständig jour. Sockenbud innebar ett bud om en sjuk eller döende person behövde själavård. Både vid dopet och sockenbudet var tidsaspekten viktig för att hinna uppta det nyfödda barnet i den kristna kyrkan eller att ge den sjuke eller döende, en bön för tillfrisknande eller inför passagen från jordelivet. I församlingen var sannolikt den ansvarige prästen den enda som inte kunde ha vilodag på söndagarna.

² Socken och församling används synonymt i det använda källmaterialet och så även här.

³ Sköllersta Kyrkoarkiv, NI:2. Visitationsprotokoll 1780 odaterad, men utfördes 7/12-1780 enligt protokoll.

kungamaktens räckvidd behöll kyrkan ett auktoritärt grepp om samhället exempelvis genom kontroll av den påbjudna religiösa uniformiteten, både vid husförhör och på sockenstämman. Sedan Uppsala kyrkomöte 1593, hade stat och kyrka varit en integrerad enhet med krav på en enhetlig styrning av det svenska samhället.⁴ Överhuvudtaget blev gränsen diffus mellan kyrkligt och civilt.⁵ I svenska församlingar var kyrkoherden ledare enligt lagstiftning från 1650, 1686 och 1723 och hade dessutom prästerligt privilegium att inneha ordförandeposten i den civila sockenstämman, landsbygdens lokala förvaltningsorgan.⁶ Följaktligen var kyrkoherden både kyrklig och civil ledare i sin församling och som sådan hade han att förhålla sig till och integrera många aspekter i sin civila tjänsteutövning vilket historikern Carin Bergströms avhandling, *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800. Oland-Frösåkers kontrakt av ärkestiftet*, från 1991 handlar om. Hon undersöker med stöd av ett stort källmaterial, kyrkoherdars civila ämbetsgärning på 1700-talet på landsbygden i Uppsala ärkestift i Uppland.⁷

I ovanstående citat från Uppsalas grannstift, Strängnäs stift i Södermanland och Sköllersta socken 1779, framkommer att kyrkoherden i en svensk församling på 1700-talet var mer eller mindre ständigt tillgänglig för alla församlingsbor, de som prosten Åhrberg benämner åhörare. Flera arbetsuppgifter som räknades upp under punkt 9 tillhörde hans kyrkliga uppgifter, men de flesta var civila och vissa tillhörde prästprivilegiet att få ersättning för. Det är de ”saker” som tål att väntas med. Prosten var en självklar auktoritet i kyrkliga frågor, men kanske inte lika given som ledare i civila frågor. För dem krävdes att de jordägande församlingsborna gav honom sitt stöd. Sockenstämman var aldrig ett offentligt forum där enbart makten representerades, utan de jordägande besuttna småböndernas samarbetsvilja och enighet var helt nödvändig för att uppnå både feodala och lokala kommunala krav. Således var sockenstämman det protokollförda forum och självstyrelse på svensk landsbygd fram till kommunreformen 1862 där både kyrkliga och civila frågor togs upp, diskuterades och beslutades om på lokal nivå. Då sockenstämmoprotokoll finns bevarade från många församlingar i landet och kan vara utförliga, förekommer de som källmaterial i flera historievetenskapliga arbeten. Exempelvis så beskriver historikern Peter Aronsson i sin avhandling från 1992, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680-1850*, hur sockenstämman blev en

⁴ Lennart Tegborg & Bertil Nilsson (red.), *Sveriges kyrkohistoria* (Stockholm: Verbum, 1998), s. 10.

⁵ Här betecknar det civila och vardagliga, världsliga aspekter av samhällslivet till skillnad från det kyrkliga som avser det kristna och religiösa församlinglivet. Civilt och världsligt används här som synonyma ord.

⁶ Carin Bergström, *Lantprästen: prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800; Oland-Frösåkers kontrakt av ärkestiftet* (Stockholm: Nordiska museets förl, 1991), s. 88.

⁷ Bergström 1991, s. 11.

arena där prästeståndets och statens feodalism mötte bondebefolkningens kommunala krav.⁸ Aronsson använder den tyske historikern Peter Blickles syn på egalitär kommunalism som problematiserar bondens direkta förhållande till staten, vilket närmare beskrivs i teoriavsnittet 1.3. Statsmakten hade ett stort behov av kontroll av lokalsamhället som kyrkoherden förutsattes leverera, men samtidigt lämnades en frihet till sockenstämman att vara lokalt självstyrande. Sockenstämman ska därför inte ses som lokalsamhällets representation i centralmaktens organisation, utan som en styrelse i egen kraft. Allt tyder på att sockenstämman som institution och dess huvudordning har existerat i Sverige under mycket lång tid. Först 1817 kom en förordning som tydligare beskrev regler och kodifierade sockenstämmans redan fungerande flerhundraåriga praxis.⁹ Tidigare forskning har behandlat sockenstämmans ärenden och förutom i Bergströms avhandling är det ovanligt att utgå från den lokale 1700-talsprästens perspektiv i sockenstämman. Som ordförande enligt lag i sockenstämman, renskrev även kyrkoherden sina egna protokoll. Dessa justerades av sockenstämmans ledamöter vid ett senare tillfälle och protokollen speglar mycket av kyrkoherdens perspektiv. Ofta behandlades rutinärenden kortfattat medan konflikter gav upphov till en mer uttömmande skrift. Då prosten Åhrberg i Sköllersta gärna dokumenterade sig skriftligt skulle fler frågor kunna ställas angående prostens interaktion med församlingen än vad tidigare gjorts. Hur fungerade arbetet i sockenstämman ur prosten Fredric Åhrbergs perspektiv i de sockenstämmoprotokoll som producerades under hans ämbets tid och i andra källor? Är principen om egalitär kommunalisering fruktbar för att förklara föreliggande undersöknings resultat?

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet är att undersöka interaktionen mellan prosten Åhrberg och Sköllersta sockenstämma under åren 1776-1794 med tonvikt på innehåll, kontroll, konflikter och konsekvenser samt att analysera dessa utifrån principen om kommunalism. Följande frågor ställs:

- Hur fungerade sockenstämman i Sköllersta och med vilket innehåll, under 1776-1794?
- Hur försökte prosten Fredric Åhrberg utverka kontroll i sockenstämman?
- Varför utvecklades ändå vissa ärenden till konflikter och vad blev konsekvenserna?

Dessa frågor har styrt undersökningen och presentationen av resultaten vilket betyder att andra intressanta problem som förekommer i sockenstämmoprotokollen har fått stå tillbaka.

⁸ Peter Aronsson, *Bönder gör politik: det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680-1850* (Lund, Sweden: Lund University Press, 1992), s. 342.

⁹ Bergström 1991, s. 89.

1.2 Källor och metod

1.2.1 Undersökningsområde och bakgrund

Bild 1. Karta över den östra delen av Närke och Sköllersta kyrkplats på karta, 1700-talet¹⁰

Sköllersta ligger i Östernärke och bestod på 1700-talet till största delen av jordbruksbygd och en mindre del skogsbygd (Bild 1). I slutet på 1700-talet bestod de jordägande invånarna i Sköllersta till största delen av skattebönder och få frälse och ofrälse ståndspersoner med gårdsinnehav.¹¹ De besuttna bönderna utgjorde basen för Sköllerstas ”feta” pastorat.¹² Nyligen anländ till Sköllersta utförde prosten Åhrberg 1779 en folkräkning i de befintliga husförhörlängderna och en uträkning av de befintliga sittplatserna i kyrkan, för att utröna hur många fler sittplatser behövdes skapas för att alla skulle få plats. Ståndspersoner med egna betalda platser uppskattningsvis maximalt 25 – 50 personer under perioden, verkar inte ha tagits med i beräkningen som avslöjar att knappt hälften av församlingsborna fick samtidigt plats i kyrkan (Tabell 1). Det fanns något fler sittplatser för kvinnor än män, i respektive avdelningar.

Tabell 1. Folkmängd i Sköllersta uppdelade i olika kategorier 1779

	Barn under 6 år	Barn 6-15	Allmogens ungdomar över 15 år	Tjänste-folk	Ryttare, soldater, torpare, hantverkare och inhyses folk.	Gifta hemmans brukare av båda kön	Totalt antal personer i socknen ex. stånd	Befintliga sittplatser exkl. ståndspersoners
Män								357
Kvinnor								373
	238	294	207	191	343	462	1735	730

KÄLLA: Sköllersta Sockenstämmoprotokoll (1745-1781) KI:3, s. 34.

NOTIS: Utförd räkning i Sköllersta hfl, AI:6 av prosten Fredric Åhrberg, våren 1779.¹³

¹⁰ Sköllersta markerad med en röd fylld cirkel.

https://www.lansstyrelsen.se/download/18.321888081633fb3156216b0/1526461020335/2016%2016%20Sk%20%20B6llersta%20ka_web.pdf

¹¹ Frälse ståndsperson är en adelsperson. Ofrälse ståndsperson är en person i hög samhällsställning som inte är representerad i adels- eller prästeståndet. En jordägande ofrälse ståndsperson kallas ibland för possessionat.

¹² Besutten betyder att bonden är jordägande och skattebonde. Dessa tre benämningar används här synonymt.

¹³ Husförhörlängder förkortas hfl.

Prosten Åhrberg hade ett intresse av att undersöka förhållanden i sin socken, få kontroll och formulera sig skriftligt med en noggrann och läsbar handstil. Han lämnade efter sig beskrivningar av miljö och människor, där hans akademiska kunskap och skriftliga förmåga träder fram. Hans eget liv har gått att följa kronologiskt dels i förekommande källmaterial, dels genom två existerande med stor sannolikhet delvis egenhändigt skrivna sammanfattande levnadsbeskrivningar.¹⁴ Dessa levnadsbeskrivningar skrevs enligt en viss mall, genre, och kallas för personalier. En kronologisk sammanställning över hans liv, med personalierna som utgångskälla finns i Bilaga 1.¹⁵ I sin tjänsteutövning initierade han samma tradition för alla församlingsmedlemmar i Sköllersta från 1778, som visserligen också förekom i andra socknar, men här var ovanligt noggrant genomförd. Antalet personalier mellan 1778-1832 i Sköllersta var emot 2500 vilket innebar att det i genomsnitt avled ett fyrtiototal varje år.¹⁶

Det huvudsakliga undersökningsområdet för min undersökning är Sköllersta församling i Närke där prostparet Åhrberg verkade i 17 år och prostens arbete i socknen kan följas i de många bevarade sockenstämmoprotokollen. Bild 2 visar en senare bild av det kyrkoområde i Sköllersta vilket det mesta i sockenstämmoprotokollen kretsar kring under senare delen av 1700-talet.

Bild 2. Sköllersta kyrkogård, kyrka, klockstapel, sockenstuga, cirka 1940-tal¹⁷

¹⁴ Sköllersta kyrkoarkiv, F:2 (1793-1833), bild 17, PI:2 Beskrivning över Sköllersta socken 1780-1916.onumr.

¹⁵ Åhrbergs egen detaljerade personalie har varit en ingång för att även i andra källor kunna följa den mellansvenske 1700-tals prästen från födelsen via ministerialböcker i kyrkoarkivet. Vidare som student via studentmatriklar från Strängnäs gymnasium och Uppsala universitet och i prästtjänster i Södermanland och Uppland via ministerialböcker samt i en lektorstjänst i Strängnäs gymnasium och giftermål med rådmansdottern Johanna Hülphers i Västerås. Hans kandidatexamen i teologi och magisterexamen i filosofi är skrivna vid Uppsala universitet och finns arkiverade där (se Bilaga 1).

¹⁶ Aina Wallström, *Mannens eftermäle, och kvinnans. Genuskonstruktion och social skiktning på Närkes landsbygd 1778-1832*, C-uppsats (Göteborg: Institutionen för historiska studier, 2020).

¹⁷ <http://www.arnesbilder.se/Flygfoto%20,%20Sköllersta%20kyrka.htm>

1.2.2 Undersökningsperiod, källmaterial och källkritik

Att det rådde prästöverskott i slutet på 1700-talet innebar att sluttjänsten som kyrkoherde nåddes sent. Åhrberg påbörjade 54 år gammal, sin kyrkoherdetjänst den 1/5 1778 men han anlände några veckor försenad från Strängnäs med fru och två döttrar. Under åren innan tillträdet 1776-1778 förhörde Åhrberg sig per brev och besök och gjorde förberedelser, exempelvis genom att uppmana socknen att ta det befintliga sockenmagasinet i bruk, innan han anlände själv. Hans första protokollförda sockenstämmomöte kallade han till den 28/5-1778. Det var Kristi Himmelsfärdsdag och han hälsades välkommen av församlingen. Åhrberg ursäktade sin sena ankomst med att han var tvungen att avsluta sin lektorstjänst i Strängnäs och ombesörja de sista förrättningarna som konsistorieledamot i Strängnäs gymnasiums lärarkapitel, innan han kunde tillträda.¹⁸ Han hoppades att vikarien i Sköllersta, som var vice pastor Johan Thomas Rydberg (1744-1787) hade skött tjänsten med församlingens fulla stöd sedan Åhrbergs utnämning 1776.

Sockenstämmoprotokoll finns bevarade i Sköllersta kyrkoarkiv under några få år på 1600-talet (1641-1653), samt under den längre perioden 1702-1862.¹⁹ I kyrkolagen från 1686 nämns inte kravet att hålla stämma i Sveriges socknar, men den behandlas som en sedan länge etablerad institution och stödd bland annat i 1650 års prästprivilegier i § 23. Protokollen skrevs av ordföranden själv i två exemplar varav det ena arkiverades i församlingen och var viktig ur juridisk synpunkt för sockenstämmans ledamöter och speciellt för den ansvarige kyrkoherden. Det andra exemplaret skickades till domkapitlet för upplysning om vad som pågick lokalt, i det här fallet till Strängnäs domkapitel. Stiftets ledning fick således upplysning om vilka beslut som tagits i de församlingar som ingick i de olika kontrakt som fanns i stiftet.²⁰ I de senare stadgade prästprivilegierna från 1723 i § 23, gavs de enda ytterligare formella ramar under 1700-talet som innebar att kyrkoherden, som lagstadgad ordförande hade rätt och skyldighet att kalla till obligatorisk stämma två gånger per år, vår och höst och därutöver endast vid uppkomna omständigheter.²¹ Det var i de flesta fall kyrkoherden som bestämde om det fanns anledning att

Kyrkan kallas lokalt för Närkes domkyrka och är uppförd i gotisk stil från 1270-talet till början av 1300-talet. Den anses vara ovanligt stor för att vara en landsortskyrka och byggdes som treskeppig hallkyrka med sakristia. Inga tillbyggnader har skett och den är en av få belagda medeltidskyrkor som finns kvar i stort sätt i oförändrat skick. https://www.lansstyrelsen.se/download/18.321888081633fb3156216b026461020335/2016%2016%20Sk%C3%B6llersta%20ka_web.pdf Länsstyrelsen i Örebro län lät göra en arkeologisk förundersökning av jorden runt Sköllersta kyrka, 2016.

¹⁸ Konsistorieledamot var troligtvis ledamot i lärarkapitlet i Strängnäs gymnasium, där han hade en lektorstjänst i 13 år, och inte i domkapitlet i Strängnäs stift.

¹⁹ När det gäller de aktuella åren 1775-1794 så finns de i Sköllersta (T) kyrkoarkiv KI:3 (1745-1781), KI:4 (1781-1798).

²⁰ Bergström 1991, s. 12.

²¹ Bergström 1991, s. 88.

sammankalla stämman, vilket innebar att antalet stämmor som hölls kunde variera mycket år från år. Peter Aronsson nämner i sin slutsats att sockenstämman träffades så ofta det var nödvändigt. Detta understryks av historikerna Bergströms, Gustafssons och Tiscornias slutsatser gällande 1700- och 1800-talet.²² Dessa forskares rön tas upp mer utförligt under avsnitt 1.4. Förutom de spår efter prosten som nämns här ovan, förefaller sockenstämmoprotokollen från Sköllersta sockens gemensamma spörsmål ge en samlad bild av arbetet under Åhrbergs ämbetsperiod. Övriga kvarlevor i Sköllersta kyrkoarkiv från aktuell tidsperiod består bland annat av voteringslängder vid kyrkoherdevalet av Åhrberg, visitationsprotokoll, räkenskaper, historiska anteckningar och pålysningsböcker.²³ Där finns också en i bygdelitteraturen, ofta refererad till, sockenbeskrivning, med fokus på Sköllersta kyrka som redan på 1700-talet ansågs vara speciell.²⁴ Det anses att Åhrberg tog över sockenbeskrivningen från företrädare och färdigställde den, eventuellt inför kontraktprostvisitationen den 7/12-1780.²⁵ Även andra källor har konsulterats, som domstolshandlingar, gymnasium-, domkapitels-, landskansli-kontraktprostarkiv och brunnarsarkiv med flera. Det är dock sockenstämmoprotokollen som är huvudkällan till föreliggande undersökning, men med en avslutning i domstolshandlingar.

De två obligatoriska stämmorna skulle hållas före och efter odlingsperioden på sommaren, den första runt 1/5, vid valborgsmässoafton (valborgstämman) och den andra runt 29/9, vid mickelsmässoafton (mikaelistämman). Valborgstämman fungerade som ett årsmöte med bokslut 30/4, där det gångna årets räkenskaper behandlades och mikaelistämman som en avstämning efter bärningen av skörden, och planering inför det kommande vinterhalvåret. Som tidigare nämnts var kyrkoherden självskriven som sammankallande, ordförande och sekreterare. Protokollen skrevs rent utifrån anteckningar, konceptprotokoll under stämman, vilket gav kyrkoherden möjlighet att senare välja sina ord noggrant. De prästerliga privilegierna föreskrev att sockenstämman skulle utlysas från predikstolen 14 dagar eller minst 8 dagar före stämmodagen.²⁶ Sockenstämmorna i Sköllersta hölls alltid i den befintliga sockenstugan på söndagar, direkt efter gudstjänsten. Den låg vid kyrkan med landsvägen emellan (Bild 2). Sockenstämmoprotokollens genre innehöll en ingress som började med år och datum, vilken

²² Aronsson 1992, s. 139.

²³ <https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=sk%C3%B6llersta&f=True&EndastDigitaliserat=false&Fritext=&Namn=&Ort=&DatumFran=&DatumTill=&AvanceradSok=False>

²⁴ Sköllersta kyrkoarkiv, Beskrivning över Sköllersta socken 1780-1916, PI:2.

²⁵ Ann-Sofi Lindsten, Margit Werner, Hallsberg, & Kulturnämnden, *Sköllerstabygden: tre Närkesocknar, Sköllersta, Svennevad, Bo. D. 2 D. 2* (Hallsberg: Hallsbergs kulturnämnd, 1984), s. 308.

²⁶ Bergström 1991, s. 110.

söndag i kyrkoåret det var, hur många dagar tidigare som stämman hade utlysts från predikstolen och var stämman tog plats. Bild 3 visar hur ingressen skrevs den 18/10-1778.²⁷

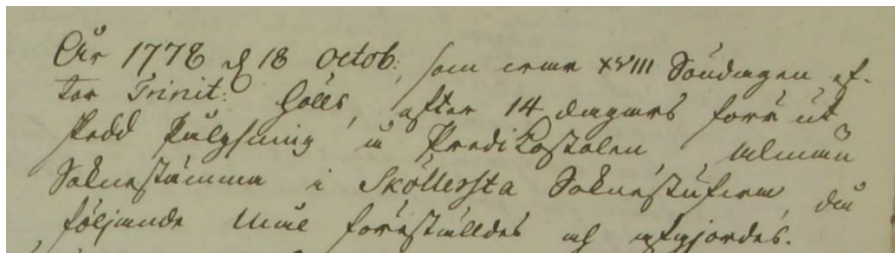

Bild 3. Ingress från Åhrbergs första mikaelistämmoprotokoll i Sköllersta, 18/10-1778²⁸

De olika ärendena följde sedan i kronologisk punktform och protokollet avslutades ofta med kyrkoherdens underskrift under rubriken "In fide[m] Protocolli" vilket innebar att prostens betygade sanningshalten i protokollet angående det som behandlades under mötet. Vid en påföljande stämma eller tillfälle, lästes protokollet upp inför de närvarande, godkändes och skrevs under av ett antal personer "å församlingens vägnar." Det var skillnad mellan olika slags extraordinarie stämmor beroende på ärendenas art, anledning att sammankalla dem och vilka som var närvarande på det aktuella mötet, vilket dock Åhrberg i likhet med många präster, inte preciserar närmare. Ett intressant faktum är att som ordförande förde kyrkoherden ordet och noterade själv sina egna utsagor i tredje person singular i protokollet, som en bland andra deltagare i stämman. Det fick honom att framstå som objektiv men det i själva verket rimligtvis var tvärtom. Som primärkällor och äkta kvarlevor är det tydligt både i prostens i handstil och uttryckssätt att det var han själv, ordföranden, som skrev de flesta protokollen under perioden. Detta är överlag problematiskt men medvetenheten om det, ger en möjlighet att avslöja tendentiösa vinklingar. När så inte var fallet, noterades att någon annan förde pennen. Enligt de namnteckningar som finns i underskrifterna, går att se att kyrkoherden var en av de få skrivkunniga i församlingen, som kunde skriva läsbara protokoll. Frälse och ofrälse ståndspersoner var de enda som skrev namnteckningar, ofta i svårtydbar skrift som namnteckningar ofta är. Sockenmännen skrev på sin höjd sina initialer själva, ekvivalent till bomärke, och prästen skrev sannolikt ner deras namn i anslutning till initialerna. Till genren hörde att kyrkoherden även skrev i en av de första punkterna eller i anslutning till underskrifterna, att det föregående protokollets lästes upp för de närvarande för att erkänna dess riktighet. Det behövde ju inte betyda att allt som var medtaget som diskuterades eller att allt

²⁷ "År 1778 d 18 Octob., som war XVIII Söndagen efter Trinit: hölls, efter 14 dagars förr ut skedd Pålysning å Predikostolen, almän Soknestämma i Sköllersta Soknestufwa, då följande mål föreställdes och afgjordes."

²⁸ Sköllersta kyrkoarkiv, KI:3 (AD), bild 22.

lästes upp i sin helhet. Det framkom inte heller vem som läste, men då läskunnigheten till skillnad från skrivkunnigheten var stor i Sverige vid den här tiden, kunde det teoretiskt ha varit någon annan i sockenstämman.

Även om de nedskrivna och bevarade protokollförda mötena som finns kom med rimliga mellanrum och hänvisade till varandra vid långdragna ärenden, kan det ha funnits andra protokoll som förkommit eller möten som inte protokollförts. De ärenden under de år jag har undersökt, följer oftast en kronologisk ordning. KI:3 som är den första boken som undersökts, är delvis ihopsatt vid inbindningen (i början 1900-talet) och åren kommer delvis i oordning. Det kan tyda på att utrivna sidor slängts eller kommit på avvägar, då eller tidigare. Men den andra boken KI:4, är en inbunden bok som inköpts, enl. Åhrberg av församlingen och verkar vara bevarad i sin helhet. Historikern Maria Ågren diskuterar i en artikel i *Historisk tidskrift* att synlighet och vikt (representativitet) när det gäller kvarlevor som ska bedömas källkritiskt, kan vara viktigare att bedöma än närhet, beroende och tendens.²⁹ Det är viktigt att ha i minnet att andra delar av sockenlivet som ständigt pågick, inte syns i protokollen. Med kunskap om de många sysslor som fortlöpte i en lantbruksbygd, kan det gå att se andra skeenden genom analys och tolkning av det som nämns i förbigående. Det kan även gälla allmänna sanningar som alla kände till utan att nämna dem, men som är okända för oss idag. Det som avslöjas i sockenstämmoprotokollen är alltid bara de ärenden som togs upp där, filtrerades genom kyrkoherden efter hur han ville ärendena skulle beskrivas för att kunna godkännas och framstå för eftervärlden. När det i föreliggande undersökning visar sig via ett antal domstolsprotokoll, att uppgifter utelämnades i det största konfliktärendet mellan Åhrberg och församlingen, sätter det sockenstämmoprotokollens tendens och trovärdighet riktigt i ljuset.

1.2.3 Urval av sockenstämmoprotokoll

Prosten Åhrbergs ämbetstid, sträckte sig från tillsättningen i oktober 1776 till mars 1794, då han avled. Den utvalda serien börjar alltså 1 1/2 år innan han var fysiskt på plats i maj 1778 och 2 år efter den sista stämman han var ordförande för, till i maj 1794. Totalt under den 19-åriga perioden från mikaelistämman 1776 till valborgsstämman 1794 i Sköllersta finns 161 stycken bevarade protokoll av olika längd. Dessa uppfattas vara arkiverade i kompletta och inbundna serier enligt ovan. Mer än hälften av dessa, 97 stycken (60 %) ingår i denna undersökning. I princip har alla protokoll från de 36 stående årliga sockenstämmorna undersökts, men ytterligare protokoll har valts ut för att kunna svara på forskningsfrågorna (Tabell 2).

²⁹ Maria Ågren, "Synlighet, vikt, trovärdighet-och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning", *Historisk tidskrift* (Stockholm). 125:2 (2005), s. 257.

Sökarluset har både varit inställt på de normativa sockenstämmoprotokollen, på prostens kontroll i sitt ämbete samt de konflikter som uppstod i sockenstämman och dess konsekvenser. När konflikter och oegentligheter verkar ha uppstått har de protokoll och punkter som behandlar dessa ärenden bearbetats extra. Det gäller även de få protokoll med punkter där han skrev i jag-form och gjorde egna uttalanden. De 97 utvalda protokollen i Åhrbergs ämbetsperiod som undersöktes, innehöll 517 punkter eller ärenden. Den 19-åriga ämbetsperioden har delats upp i fem mindre perioder: före tillträdet, de första åren och de tre sista perioderna med ökande konflikter med församlingen. Dessa har delats upp runt prostens fyra besök under ämbetsperioden, på två olika brunnsorter i juni månad, för att enligt andras och egen utsago bota själ och kropp.³⁰

I protokollen informerade prosten sockenborna om sina förestående besök på brunnsorter enligt sina läkares rekommendation. Han behövde kurera sig med anledning av en ständigt närvarande sjukdom och detta skedde åren 1781, 1785, 1786 och 1790. Även tidigare besök till Sättra brunn har noterats år 1752 och 1776. Brunnsdrickning var ett påfund som efter Urban Hjärnes, runt 1680, upptäckt att vattnet i den östgötska orten Medevi var hälsosamt, skapade i antal hälsobrunnar med de tyska orterna Aachen och Spa som förebilder.³¹ Här umgicks man över ståndsgänserna och hit kom prominenta personer och högre ståndsfolk men även allmoge och medellösa. I Västmanland upptäcktes Sättra brunn som hälsokälla år 1700 och genom en donation 1747 kom den i Uppsala universitets ägo. Brunnen har haft kontinuerlig verksamhet i 320 år och har så fortfarande.³² Sockenstämmoprotokollen i perioderna efter brunnsbesöken granskades med misstanken om att prostens hade behövt komma bort från sitt arbete på grund av konflikter, för att hämta krafter och råd från släktingar andra brunnsbesökare och därmed komma stärkt tillbaka. I förteckningen över brunnsbesökare av högre stånd i Sättra brunn framkommer att Åhrberg tidigare kan ha mött sin senare svärfar rådmann, och riksdagsman Abraham Hülphers d.ä. (1704-1770) från Västerås, vid en vistelse i Sättra brunn.³³ År 1768 blir det inget brunnsbesök för rådmann Hülphers, då han gifter bort två av sina döttrar i juni. 23/6-1768 gifter sig så Åhrberg med Johanna Hülphers och 21/6 gifter sig Johannas syster Anna Dorothea Hülphers med en Israel Höyer som också förekommer bland brunnsbesökarna.³⁴

³⁰ Elisabeth Mansén, *Ett paradys på jorden: om den svenska kurortskulturen 1680-1880* (Stockholm: Atlantis, 2001), s. 12.

³¹ Svante Norrhem, *Kvinnor vid maktens sida: 1632 - 1772*, 1. tr uppl. (Lund: Nordic academic press, 2007), s. 56.

³² Mansén 2001, s. 86.

³³ Carolina Rediviva i Uppsala, Sättra Brunn D727: a1 (1753-1768), D727: a2 (1770-1795).

³⁴ Västerås Domkyrko kyrkoarkiv (AD) EI:1, s. 23.

Tabell 2. Urval och periodindelning av sockenstämmoprotokoll i Sköllersta 1776-1794

Urval av protokoll och periodindelning		1776-1777 2 år	1778-1780 3 år	1781-1784 4 år	1785-1789 5 år	1790-1794 5 år	Summa
		Före Åhrberg	Åhrberg	Åhrberg	Åhrberg	Åhrbergs sjuklighet ökar	
Totalt antal protokoll		14	28	38	49	32	161
Antal undersökta och % av protokoll		10 = 71 %	18 = 64 %	18 = 47 %	26 = 53 %	25 = 78 %	97 = 60 %
Årtal	Totalt antal protokoll	Antal undersökta protokoll	Vistelser vid kurort Sättra Brunn: 1752 (under studietiden).				
1776	6	5	Juni: till Sättra brunn i Västmanland				
1777	8	5					
1778	4	4	(Åhrbergs anlände till Sköllersta)				
1779	18	11					
1780	6	3					
1781	8	5	25/6 till Sättra brunn i Västmanland				
1782	9	5					
1783	6	4					
1784	15	4					
1785	7	3	9/6 till Sättra brunn i Västmanland				
1786	11	4	10/6 till Sättra brunn i Västmanland				
1787	12	7					
1788	9	6					
1789	10	6					
1790	9	7	Juni: till S:t Ragnhilds källa, Söderköping brunn				
1791	7	5					
1792	5	4					
1793	6	5					
1794	5	3	(Fredric Åhrberg avled)				
Summa	161	97					
	100 %	60 %					

KÄLLA: Sköllersta Sockenstämmoprotokoll KI:3 (1745-1781) och KI:4 (1781-1798)

NOTIS: Antal undersökta protokoll: 97 av 161

Ett av husen i brunnsmiljön benämndes Hülpherska huset och delar av familjen Hülphers, speciellt Åhrbergs svåger, Abraham Abrahamsson Hülphers d.y. (1734-1798) som var en känd skriftställare och topograf, besökte Sättra brunn i princip varje år, under minst 30 år.³⁵ Hülphers d.y. var intresserad av brunnskulturen och gjorde år 1770 en sammanställning över alla befintliga hälsobrunnar i Sverige, vilka då var 348 stycken.³⁶ I liggaren har Åhrberg skrivit sitt namn i närheten av svågerns, vilket bör ha inneburit att de anlände ungefär vid samma tidpunkt i juni de aktuella åren. Brunnsäsongen var uppdelad i två brunnsterminer, med ankomst i juni eller juli varje år så det gällde att komma vid rätt tidpunkt, beroende på vilka man ville träffa.

³⁵ UUA Sättra Brunn, Räkenskaper, G II:1 (1756-1783), UUA Sättra Brunn, Strödda handlingar FtV u:1 (1760-1880).

³⁶ Mansén 2001, s. 47.

1.2.4 Metod

Föreliggande undersökning har utförts genom att göra ett urval av de bevarade och digitaliserade sockenstämmoprotokollen från prosten Åhrbergs ämbetstid. 517 ärenden i 97 protokoll har behandlats i urvalet och analyserats (Tabell 3, s. 38). De konflikter mellan olika intressen som ofrånkomligt uppstår i en sockenstämma eller vilken sammanslutning som helst, ger mer information i protokollen än när enhällighet och konsensus råder. Innehållet och argumenten speciellt i konflikterna har därför en framträdande roll i föreliggande arbete. Då prosten som ordförande även själv renskrev sina koncept, förväntas tyngdpunkten på dessa argument avslöja prostens aktörsperspektiv och hans interaktion med sockenstämman och således ge möjlighet till svar på uppsatsens frågeställningar. Undersökningens ansats har ett mikrohistoriskt perspektiv som i detta fall innebär att gå på djupet i en enstaka socken vid en viss tid och följa en person i sitt sammanhang, i en fallstudie av tvärsnittskaraktär. Någon representativitet uppnås inte, men nya insikter, nyanser och individuella variationer kan framkomma som kan ha förbisetts vid mer generella studier. Mikrohistoria innebär att någon del av historien speglas genom det som ändå är det mest centrala i historien, konkreta människor. Det är historia underifrån med aktörsperspektiv.³⁷ Kunskapen om prosten Fredric Åhrberg som ordförande i sockenstämman i Sköllersta kan knappast ha blivit tillgängliggjord på annat sätt och det ger en möjlighet att tolka det handlingsutrymme som aktörerna på lokal nivå i praktiken hade, däribland prosten själv.

1.3 Teorianknytning

Den svenska sockensjälvstyrelsen har existerat under lång tid, troligen från medeltiden eller ännu tidigare. I den tyske historikerns Peter Blickles syntes om förhållandet mellan stat och bönder under medeltid och framåt, leds teorin fram till utvecklandet av begreppet egalitär kommunalism i motsatsförhållande till hierarkisk feodalism. Blickle tar avstamp i det stora bondekriget i Tyskland 1524-1526 och det väsentliga i hans arbeten diskuterar historikern Eva Österberg 1987 i sin artikel om svenska lokalsamhällen i förändring cirka 1550-1850. Hon listar tre teman i Blickles forskning, nämligen underifrånperspektivet, bönderna som aktörer i lokalsamhället och deras interaktion med centralmakten.³⁸ Blickle har i sina undersökningar visat hur bondekollektivet i Centraleuropa gemensamt agerar runt 1520 för en tidig reformation med egna lokala valda präster och en ny gudstjänstordning, tvärtemot det feodala

³⁷ Anna Götling & Helena Kåks, *Mikrohistoria: en introduktion för uppsatsskrivande studenter* (Lund: Studentlitteratur, 2014), s. 22.

³⁸ Eva Österberg, "Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550-1850. Participation, representation och politisk kultur i den svenska självstyrelsen.", *Historisk tidskrift* (Stockholm). 1987:3 (1987b), s. 322.

ovanperspektivet med staten som självklar ensam aktör och som tidigare forskning okritiskt anammat.³⁹ Följaktligen hävdar han att en kommunalisering var tvunget att existera innan en ”bondereformation” kunde växa fram. Det visar på att feodal och kommunal är två parallella och motsatta principer i Europa under perioden 1300-1800. Bickle drar slutsatsen att den ena principen måste minska för att den andra ska öka i betydelse. Feodal princip är baserad på hierarki och rätten till räntan på ägd jord, medan kommunal princip är egalitär och baserad på självstyrelse och den gemensamma nyttan.⁴⁰ Att kommunal organisering är en förutsättning för att bondeståndet skulle kunna lyckas med sina politiska strävanden, visar både den tyska bondereformationen och bondekriget runt 1520. Det feodala produktionssättet på den svenska landsbygden innebar att allmogens småskaliga jordbruk avtvingades sitt produktionsöverskott till jordägare av olika stånd samt till ståndspersoner i kyrkans och statens tjänst.⁴¹ Teorin om bönders tidiga förmåga att organisera sig kommunalt i en tid har sin bäring även i svenska förhållanden, där motstånd och uppror från olika grupper, däribland bönder, ledde till skapandet av den svenska fyrståndsriksdagen och att bönderna i Sverige tidigt hade en egen representation.⁴² Sockensjälvstyrelsen bygger således på lång tradition med egen representation av jordägande, besuttna bönder och ett kommunaliserat lokalt styrelseskick. Det lokala självstyret på landsbygden som social och offentlig arena, utreds inte närmare i en annan tysk forskares Jürgen Habermas syntes om den borgerliga offentligheten. Enligt Aronsson diskuterar Habermas en feodal offentlighet som karaktäriseras av att privat och offentligt är sammanbundet och feodalherren ”representerar sin makt inför allmogen”. Aronsson överväger framkomligheten att applicera offentligheten som en ”borgerlig kommunalism” i den svenska sockenstämman.⁴³ Han landar dock i ett annat begrepp, nämligen den politiska kultur som skapas i interaktionen mellan aktörerna på sockenstämman med kollektivets gemensamma praxis och struktur som fond.⁴⁴ Med Blickles teori öppnas ögonen och blicken sätts på skeenden som inte har poängterats tillräckligt i äldre historieskrivning. Blickles teori förklarar således hur bönderna genom en gemensam strategi utvecklade ett kommunalt medvetande under lång tid. Fanns det spår av en sådan strategi i Sköllersta socken?

³⁹ Peter Bickle, "Communal Reformation and Peasant Piety. The Peasant Reformation and its late Medieval Origins.", *Central European history* 1987, Vol. 20:3/4 (1987), s. 223.

⁴⁰ Aronsson 1992, s. 25.

⁴¹ Aronsson 1992, s. 342.

⁴² Peter Bickle & European Science Foundation (red.), *Resistance, representation, and community* ([Oxford] : New York: European Science Foundation, Clarendon Press ; Oxford University Press, 1997), s. 337.

⁴³ Aronsson 1992, s. 30.

⁴⁴ Aronsson 1992, s. 18.

1.4 Tidigare forskning

K.H. Johanssons klassiska avhandling *Svensk Sockensjälvstyrelse 1686-1862, Studier med hänsyn till Linköpings stift* från 1937 anses vara standardverket när det gäller den svenska sockenstämman. Johansson noterar att även sockenbor kunde begära att sockenstämma skulle sammankallas och den lokala adeln hade från 1723 rätt att få information när sockenstämma hölls.⁴⁵ Senare forskningsarbeten som har undersökt sockenstämmors arbete, stödjer sig på K. H. Johanssons avhandling från 1937, vars resultat enligt Österbergs tidigare kritik från 1987 ofta ”övertagits” av forskare utan att göra egna empiriska undersökningar.⁴⁶ Johanssons arbete innefattar en grundlig genomgång av socknar på landsbygden och städers självstyrelser särskilt i Linköpings stift. Han redogör för de olika förslagen till 1686:s års kyrkolag, då där fanns upptaget en reglering av sockenstämmans arbete, men i den färdiga lagen nämndes inget i den frågan.⁴⁷ Den tidigare forskningen har kommit till olika slutsatser när det gäller sockenstämmans funktion, allt ifrån att det var en statligt styrd lokal funktion till att sockenstämman var en styrelse där präst och bönder gemensamt styrde utan direktpåverkan från centralmakten. Österberg sammanfattar dåtidens forskningsläge i ovan nämnda artikel från 1987 och slår fast att det saknades forskning om lokalsamhällets participation och stämmornas faktiska verksamhet. Hon anser att risken är stor att den statliga politiken och dess påverkan uppifrån har överdrivits och att lokala sociala arenor underifrån, som sockenstämmor har underskattats.⁴⁸ I nyare forskning har sockenstämmoprotokoll undersökts historievetenskapligt i flera arbeten ur olika perspektiv, från konstitutionella, statsvetenskapliga och kyrkliga makt- och konsensusperspektiv till lokalhistoriska perspektiv och i förhållande till andra länder i Europa.⁴⁹ Forskningsläget har därför i senare forskning nyanserats genom flera arbeten som diskuteras här nedan, och med åtskilliga hyllmil empiri orörda i arkiven bör det ännu finnas oanade möjligheter att vidga forskningsområdet.

1.4.1 Sockenstämman och dess ordförande

Staten/kyrkan hade behov av kontroll men lämnade en hel del lokal frihet i församlingarna, med en kyrkoherde som vaktade både kyrkligt och civilt. I det nuvarande forskningsläget finns få undersökningar ur just kyrkoherdens perspektiv som ordförande i sockenstämman, då fokus

⁴⁵ Karl Herbert Johansson, *Svensk Sockensjälvstyrelse 1686-1862, Studier med hänsyn till Linköpings stift* (Lund, Sweden: Lunds Universitet, 1937), s. 42.

⁴⁶ Österberg 1987b, s. 338.

⁴⁷ Johansson 1937, s. 38.

⁴⁸ Österberg 1987b, s. 338.

⁴⁹ Aronsson 1992, s. 32.

sedermåra ligger på församlingens roll ur ett underperspektiv. Det stora undantaget är historikern Carin Bergströms tidigare nämnda avhandling från 1991, som handlar om lantprästen under 1700-talet. Hon gör en djupgående granskning av prästens roll i de svenska landsförsamlingarna i nordöstra Uppland och tar ett helhetsgrepp om kyrkoherdars civila ämbetsgärning på 1700-talet på landsbygden. Bergström analyserar kyrkoherdens roll och arbetsuppgifter i socknen genom ett stort källmaterial, främst sockenstämmoprotokoll och visitationsprotokoll i kontraktsprestens och domkapitlets arkiv.⁵⁰ I kyrkolagen från 1686 som nämnts tidigare, existerar sockenstämman som en redan etablerad institution. Lagen understryker att den religiösa förkunnelsen var huvudsyftet för prästens åtagande. Även historikern Göran Malmstedt undersöker i sin bok *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktens Sverige* från 2002 hur kyrkan, prästerskapet och allmogen interagerade på den svenska landsbygden, under 1600-talet i Uppsala och Skara stift. Det visar sig att de omfattande ordningsfrågor som kyrkan även fortsatt hade att hantera på 1700-talet, hade sina föregångare på 1600-talet och sannolikt långt tidigare. Malmstedt pekar på böndernas kollektiva traditionalism och vanor från den medeltida kyrkan som levde kvar och gav trygghet, speciellt i samband med kriser.⁵¹ Han tar specifikt upp prästernas roll i bondesamhället under stormaktstiden och de konflikter de hade att hantera, samt själva var delaktiga i.⁵² Bergström undersöker de olika ärenden som tas upp på sockenstämmorna på det senare 1700-talet och konstaterar att kyrkoherden kunde agera självständigt då hans lokala inflytande i socknen var stort, för att succesivt öka under seklet när hans uppgifter blev mer och mer världsliga.⁵³ Med tanke på de ökade centrala kraven på den utbildning en kyrkoherde skulle ha så håller jag det för troligt, att som en upplyst och akademiskt skolad person i slutet av 1700-talet hade kyrkoherden ett mentalt övertag, men även stora problem att få igenom åtgärder som han själv ansåg viktiga men som inte var sockenbornas prioritet. Det gällde även centralmaktens pålagor och rekommendationer som kyrkoherden hade att hantera i sockenstämman.

Historikern Harald Gustafsson lyfter fram i en artikel från 1986 "Bland grevar och avskedade soldater. Sockensjälvstyrelse på 1840-talet", de mångskiftande lokala angelägenheter som togs upp inklusive de olika påbud och bestämmelser uppi från som behandlades. Dessa kom från civila och kyrkliga myndigheter som riksdag, Kungl. Maj:t, länsstyrelse eller domkapitel.

⁵⁰ Bergström 1991, s. 12.

⁵¹ Göran Malmstedt, *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige* (Lund: Nordic Academic Press, 2002), s. 160.

⁵² Malmstedt 2002, s. 73.

⁵³ Bergström 1991, s. 17.

Gustafsson artikel är intressant för föreliggande undersökning, då hans perspektiv ligger på den långtgående lokala självstyrelsen som en statligt styrd organisation.⁵⁴ Vi kommer att återkomma till Gustafssons "avskedade soldater" när det gäller konflikter med kyrkoherden i denna undersökning.⁵⁵ Även historikern Alberto Tiscornias avhandling från 1992, *Statens, godsens eller böndernas socknar? Den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo, Stora Malm och Jäder 1800-1880*, behandlar den sockenkommunala självstyrelsen under 1800-talet. Han jämför de tre socknarna i Södermanland och Västmanland och lutar sig mot Gustafssons resultat angående utvecklingen under 1800-talet. Det gällde speciellt förskjutningen från feodal sockenideologi med enhällighetssträvan i varje beslut, till en politisk kultur med egalitära omröstningar i linje med Blickles syntes. Tiscornia trycker även på att kyrkoherden satt på flera stolar, nämligen tre. Den valda kyrkoherden skulle alltså inte bara ta hänsyn till sina väljare, i det här fallet jordägarna i ett konsistoriellt pastorat (se i avsnitt 1.4.2), utan även de agrara undergrupperna utan rösträtt samt inte minst de statliga intressena. Kyrkoherdens uppgift, förutom den religiösa förkunnelsen och att vara moralens och sedernas väktare, var nog så omfattande. Tiscornia problematiserar även att pastorns roll som både ordförande och sekreterare i sockenstämman måste diskuteras och tas hänsyn till vid all forskning där sockenstämmoprotokoll ingår. Den konsensus som protokollen ofta genomsyras av kunde vara en av prästen omskriven verklighet, för att sockenstämmans ledamöter skulle kunna acceptera de beslut som prästen uppfattade var tagna under sockenstämman, vilket tidigare forskare inte alltid noterat.⁵⁶ Gustafsson, vars artikel handlar om en senare period än föreliggande undersökning, tar också upp hur kyrkoherden eller pastorn fungerade i en bestämd roll som ordförande, flankerad av kyrkvärdarna, nämndemännen, sexmän och andra förtroendemän som magasin föreståndare och fattigföreståndare, alla ansvariga inför sockenstämman. Rösträtt hade endast de jordägande männen i socknen, något som ifrågasattes under tidsperioden och 1840 verkar stämman ha varit välbesökt även av agrarsamhällets undergrupper, vilket sällan kan beläggas i forskning av tidigare tidsperioder.⁵⁷ Redan här kan det således påpekas att sockenstämman knappast var ett egalitärt utformat forum för alla invånarna. Aronsson kritiserar K-H Johansson för att ha feltolkat just närvaron av kvinnor,

⁵⁴ Harald Gustafsson, "Bland grevar och avskedade soldater : sockensjälvstyrelse på 1840-talet.", *Historisk tidskrift* (Stockholm). nr 106 (1986), s. 484.

⁵⁵ Gustafsson 1986, s. 494.

⁵⁶ Alberto Tiscornia, *Statens, godsens eller böndernas socknar? den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo, Stora Malm och Jäder 1800-1880* (Uppsala : Stockholm: S. Academia Ubsaliensis ; Distributor, Almqvist & Wiksell International, 1992), s. 76.

⁵⁷ Gustafsson 1986, s. 494f.

pigor och drängar i sin avhandling, och att det är tveksamt om de före 1800-talet deltog i någon högre grad.⁵⁸

När landsbygdens utveckling medförde en succesivt ökad differentiering av befolkningen under 1800-talet med ett ökande antal välsituerade och självmedvetna bönder samtidigt som de jordlösa undergruppernas antal blev större, kunde även kyrkoherdens roll som ordförande ifrågasättas med ökande antal konflikter som följd, vilket är särskilt intressant inför min undersökning.⁵⁹ Aronsson beskriver en ökande politisk medvetenhet hos bönderna över tid under 1680-1850 i termer av kommunalism men diskuterar även andra teoretiska överväganden i sin avhandling och poängterar att lokalsamhället existerar i interaktion med centralmakten, men har även en egen meningsproduktion. Sockenstämman är alltså en självstyrande enhet och sockenstämmo-protokollen är det forum där det gemensamma arbetet syns.⁶⁰ I protokollen beskrivs både konsensus och konflikter i lokalsamhället och de sätt som beslut hanteras på när en överenskommelse har nåtts eller bordlagts. I en socken där de jordägande bönderna utgör den största befolkningsgruppen präglas enligt Aronsson av interaktion i sockenstämman enligt den egalitära kommunala principen medan de konfliktskapande aspekterna hör till den hierarkiska feodala principen med maktanspråk.⁶¹

1.4.2 Konsensus, konflikt och kontroll i sockenstämmor

Ordföranden tillika kyrkoherden var alltså beroende av att de jordägande invånarna i socknen kunde nå en samstämmighet i de ärenden som togs upp för beslut. När konsensus inte nåddes kunde konflikterna och deras eventuella lösningar beskrivas i detalj i protokollen. Följaktligen handlar också mycket av tidigare forskning om problematiken runt konflikter och konsensus i sockenstämman men också om kyrkoherdens auktoritet och kontroll. Där var protokollen ett bevis på vad som hade beslutats och kunde ofta hänvisas till i senare protokoll, ofta årtal efter händelserna. Bergström framhäver att protokollskrivandet inte hade formaliserats på 1700-talet och det var speciellt vid oenigheter i stämman som kyrkoherden lät (och även vid sockenstämmans önskemål) protokollen justeras och skrivs under.⁶² I forskning som stödjer sig på sockenstämmoprotokoll från 1700-talet, beskrivs spänningen mellan det feodala kravet från de närvarande högreståndspersonerna och det motstånd som fanns hos bondehushållen. Aronsson betraktar sockenstämman ur ett öppet perspektiv som en interaktiv arena för möte

⁵⁸ Aronsson 1992, s. 161f.

⁵⁹ Bergström 1991, s. 115f.

⁶⁰ Aronsson 1992, s. 17f.

⁶¹ Aronsson 1992, s. 49.

⁶² Bergström 1991, s. 113.

och kamp mellan överhet och undersåtar och han konstaterar att kyrkan vill tukta invånarna, staten vill ha kontroll och medel för sin förda politik, men bönderna vill bestämma över sina egna liv.⁶³

Historikern Peter Lindström undersöker bönder som inte var nöjda med ett prästval och tog till strid för sin egen kandidat. I sin avhandling från 2003, *Prästval och politisk kultur 1650-1800*, stötte han på en konflikt kring en prästtillsättning i ett konsistoriellt pastorat i nordöstra Hälsingland på 1730-talet. I det konsistoriella pastoratet var det de jordägande församlingsmedlemmarna som under kontraktsprostens överinseende, fick rösta på ett antal kandidater som godkännts av domkapitlet.⁶⁴ Konflikten stod mellan bönderna i församlingen och domkapitlet i Uppsala, som inte ansåg böndernas kandidat vara valbar. Två av bönderna åkte till Stockholm med fullmakt, för att klaga direkt hos Kungl. Maj:t.⁶⁵ Lindström frågar sig vilken sorts bönder var mest aktiva politiskt och inte accepterade överhetens beslut utan vidare och alltså inte var rädda för en konflikt med stiftet. Han kommer fram till det gemensamma draget att fem av de sju aktiva bönderna hade olika förtroendeuppdrag i socknen och således redan ett politiskt engagemang lokalt. Däremot var det inte de bönder som ägde mest jord i socknen, men alla var följaktligen besuttna bönder, annars hade de inte haft sina förtroendeuppdrag.⁶⁶ Här diskuteras således en konflikt mellan den av domkapitlet tillsatta kyrkoherden och församlingens besuttna bönder och det belyser de konflikter församlingens ledare kyrkoherden, kunde ha med de närvarande på sockenstämman även efter tillsättningen av honom. Enligt Blickles teori tar den egalitära principen strid mot den feodala principen, vars maktanspråk skapar en konflikt genom att gå emot de röstberättigas kyrkoherdekandidat och således även mot sockenstämman. Det framgår inte av Lindströms undersökning vilka motiveringarna var för den ena eller andra kandidaten trots ett omfattande källmaterial. Just argumenten i konflikterna har emellertid en framträdande roll i föreliggande arbete. Konflikter eller inte, arbetet i sockenstämman fortfor oftast enligt gammal hävd. I Gustafssons artikel konstateras vidare, att under 1700-talet var det den lokala självstyrelsen, sockenstämman en rejäl maktfaktor på landsbygden. En intressant iakttagelse som Tiscornia framhåller är Gustafssons påpekande om att i de traditionella agrarsamhällena låg den feodala kulturen kvar längre med krav på gemensam överenskommelse, längre än i städerna.⁶⁷ Tiscornia framhåller i sin källkritik

⁶³ Aronsson 1992, s. 34.

⁶⁴ Bergström 1991, s. 81.

⁶⁵ Peter Lindström, "De mest trätogirige"? En fallstudie om politiskt aktiva bönder i 1700-talets svenska lokalsamhälle", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. 126:4 (2006), s. 663.

⁶⁶ Lindström 2006, s. 678.

⁶⁷ Tiscornia 1992, s. 33.

att de enhälliga besluten på sockenstämmornas konsensus (enligt de av prästen skrivna protokollen) inte säger någonting om hur man nådde fram till beslut och hur många omröstningar som skedde där. Däremot går det att säga hur många omröstningar som protokollfördes, antydandes en viss konfliktnivå, vilket även borde gälla för 1700-talet. Tiscornia slår även fast att det handlade om att få alla närvarande röstberättigade att acceptera beslutet för att undvika senare överklaganden. I dagens Sverige spelar fortfarande inom myndigheter, politik, folkrörelser och föreningar strävan efter konsensus en stor roll.⁶⁸ Det sätter den rejält ålderstigna sockenstämman i ljuset som viktig föregångare till dagens politiska kultur.

Men allt handlade inte enbart om konflikt eller konsensus. Som tidigare nämnts var statens påverkan genom kyrkoherdens kontroll och den lutherska ortodoxins kyrkotukt som medel, ett stående inslag i sockenstämman även om Österberg i sin sammanfattande artikel "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt-kompromiss-politisk kultur" från 2008, ser en utveckling mot ett mindre inslag av problem med tukt och ordning mot 1800-talet.⁶⁹ Sockenstämmans kontrollfunktion är en aspekt som också lyfts fram i forskningen och Björn Furuhausen problematiserar i sin avhandling från 1996, *Berusade bönder och bråkiga båtsmän. Social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet*, den sociala kontrollens funktion på ting, men även på sockenstämmor. Han gör en uppdelning i vertikal (hierarkisk) och horisontell (privatpersoners uppsikt över varandra) kontroll som skulle kunna jämföras med feodal och egalitär princip när det gäller frågan om folklig rättsuppfattning som motsats till statlig. Dock omfattar den egalitära principen mycket mer än personers sociala kontroll av varandra.⁷⁰ Furuhausen prövar hur perspektiven förhåller sig mot den empiriska verkligheten i källmaterialet. Han finner att social kontroll är svår komma åt då människors privata sfär undan offentlighetens regler ökade under 1700-talet och under 1800-talet ökar centralmaktens sitt eget intresse för att stävja brott. Däremot noterar han att sockenstämman slutade att hantera olika brott vid 1700-talets slut. På frågan om rättskipningen för dessa brott försvann helt eller utfördes på andra arenor, ger hans avhandling inget säkert svar.⁷¹

Kyrkoherdens arbete var till stor del att kontrollera bondebefolkningens uppförande, speciellt i kyrkan och på kyrkogården i samband med gudstjänsterna då församlingens invånare var samlade. Malmstedt konstaterar, som tidigare nämnts, att ordningsproblem var allmänt spritt

⁶⁸ Tiscornia 1992, s. 34.

⁶⁹ Eva Österberg, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt-kompromiss-politisk kultur", *Scandia* vol. 2008 (2008), s. 80.

⁷⁰ Aronsson 1992, s. 25.

⁷¹ Björn Furuhausen, *Berusade bönder och bråkiga båtsmän: social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet* (Stockholm: Symposion, 1996), s. 218.

bland bondebefolkningen i Europa under 1500- och 1600-talen, med rötter i förreformationen.⁷² Även historikern Martin Linde observerar i sin avhandling *Statsmakt och bondemotstånd. Allmoge och överhet under stora nordiska kriget*, hur åhörare springer ut ur kyrkan innan gudstjänsten är slut. Undersökningen rör Asker socken i Närke, en socken som gränsar till Sköllersta och visar hur både kyrkosammankomster och sockenstämmor kunde vara stormiga under början av 1700-talet. Linde upplever dock att Askers sockenstämmoprotokolls ordknapphet och friserade formuleringar sätter gränser för vad som går att utvinnas ur dem.⁷³ Linde konstaterar också att allmogens ungdom, drängar, bondsöner och pigor satt i bänkar längst bak i kyrkan och det bör ha underlättat tidigt utspringande under gudstjänsterna.⁷⁴

Sammanfattningsvis kan sägas att sockenstämmoprotokoll förekommer i flera historietvetenskapliga undersökningar ofta som kompletterande material, men även som huvudkälla. Undersökningarna har resulterat i en del motstridiga uppfattningar om vilka som kunde delta i sockenstämman och centralmaktens kontroll över den. Samstämmighet råder dock i senare forskning om hur de besuttna bönderna kunde öka sin påverkan genom interaktion i sockenstämman och även med centralmakten direkt. Forskningsläget dock ger inget entydigt svar på hur sockenstämman fungerade lokalt, vilka som deltog och hur interaktionen mellan socknens olika ståndskategorier karaktäriserades. Bergström har i sin undersökning visat att hur sockenstämmans och ordförandeskapets lagliga ramar såg ut under 1700-talet och att kyrkoherden, med ett ökande inflytande under seklet kunde agera självständigt i sin roll.⁷⁵ Föreliggande undersökning syftar till att undersöka interaktionen i en mellansvensk sockenstämma ur prostens perspektiv och fokuserar både på den kontroll som utövades men mest på de konflikter som uppstod. Vilka intressen var det som låg bakom, vilka var argumenten i konflikterna och var konsekvenserna i en egalitär kommunalistisk eller i enhällig feodal hierarkisk princip? Var det böndernas långa tradition i ett nedifrån-perspektiv eller var det staten/kyrkans förlängda arm med prästen som kontrollör i ett uppifrån-perspektiv?

⁷² Malmstedt 2002, s. 70.

⁷³ Martin Linde, *Statsmakt och bondemotstånd: allmoge och överhet under stora nordiska kriget* (Uppsala: Ubsaliensis S. Academiae, 2000), s. 75.

⁷⁴ Linde 2000, s. 77.

⁷⁵ Bergström 1991, s. 115.

2 Undersökning

1700-tals prosten Fredric Åhrberg i Sköllersta i Närke och Örebro län visade sig ha efterlämnat många spår i skriftliga källmaterial. Efter studier och några anställningar levde han ett flerårigt småstadsliv som lektor på Strängnäs gymnasium, erhöll sedan en kyrkoherdetjänst och tillbringade resterande 16 år i den positionen på landsbygden. Om Åhrbergs karriärväg, genom ståndscirkulation från länsmanesson till upplyst, bildad och strategisk präst, kyrkoherde och prost i egen församling i ett relativt ”fett” pastorat med självägande bönder finns, som nämnts, många ledtrådar i hans egna personalier (Bilaga I). I en skrift över Sköllersta socken har Åhrberg skrivit in sig som den 20:e kyrkoherden i Sköllerstas historia. Personalien är till hälften skrivet av Åhrberg själv och den andra hälften är undertecknat med ”Efterträdaren” som var prosten och sedermera riksdagsmannen Mattias Falk.⁷⁶ Med en farfar som var besutten bonde och en far som var länsman, nådde han det prästerligaståndet under frihetstidens och upplysningens Sverige. Han och makan Johanna Hülphers, var ett prost-par mellan 1778-1794 i landsbygdsorten Sköllersta. Inte överraskande framskymtar prostinnan, rådmans- och riksdagsmansdottern Johanna från Västerås extremt sparsamt i sockenprotokollen. Det gäller för övrigt att i alla efterlämnade källor framstår prästen som den enda närvarande i församlingsarbetet, men i verkligheten verkar uppdraget alltid förutsätta en nära samarbetspartner, en kvinna vid hans sida. Det vanligaste var att hans egen hustru, men även en syster kunde fungera som prästens oavlönade assistent, som rollen bestod i.⁷⁷ Även de andra kvinnorna i församlingen syntes och hördes sällan, förutom som ”objekt för fattigvård och fattigkontroll.”⁷⁸ Då trädde de fram i protokollen. De kunde även stå anklagade för brott, som sockenstämman skulle döma i, eller fungera som vittnen i olika mål. Så i undersökningens fokus är det i princip bara prosten som syns och prostinnans roll förblir tyvärr osynlig även här. Innehållet i de ärenden som Sköllersta sockenstämman, i ett urval av existerande sockenstämmoprotokoll, har behandlat under prosten Åhrbergs ämbets-tid, har sammanställts och analyserats. Fokus har varit att lyfta fram prostens perspektiv i interaktionen mellan honom och sockenstämman. Sökarljuset har riktats mot prostens kontroll och de konflikter som uppstod och de konsekvenser som blev följden. Dessa konflikter har tidigare inte alls uppmärksamats i de lokalthistoriska alster, herdaminnen eller personalier där Åhrberg omskrivits.

⁷⁶ Sköllersta kyrkoarkiv, PI:2 Beskrifning över Sköllersta socken 1780-1916,

⁷⁷ Ulrika Lagerlöf Nilsson & Birgitta Meurling (red.), *Vid hans sida: svenska prästfruar under 250 år-ideal och verklighet* (Skellefteå: Artos, 2015), s. 7.

⁷⁸ Aronsson 1992, s. 206.

2.1 Sköllersta sockenstämma 1776-1794

Tidigare forskning som involverar sockenstämmoprotokoll kan inte helt klargöra hur sockenstämman fungerade. Vilka som egentligen deltog i sockenstämman som jordägande röstberättigade och som åhörare är svårt att fastslå.⁷⁹ Fanns det överhuvudtaget en styrelse i modern mening förutom den ständige ordföranden och sekreteraren? Eller utgjorde de för tillfället närvarande och röstberättigande ledamöterna, sockenstämmans styrelse? Bergström framhäver att stämmorna troligen elitiserades mot 1700-talets slut och att de hade en bredare uppslutning i början av seklet, än i slutet.⁸⁰ Inte heller i Sköllersta är det tydligt vilka som utgjorde sockenstämman och hur den fungerade under aktuell tid. Det kan, där och då, ha varit underförstått och självklart för sockenstämmodeltagarna själva vilka som deltog, så att det ofta var onödigt att notera eller så hade kyrkoherden helt enkelt inte intresse av att nämna alla deltagare. I slutet på 1700-talet hade sockenstämman alltså sedan länge en bestämd form och de problem som tidigare funnits med att få berättigade och ansvariga att komma till stämmorna när beslut togs, verkade då vara någorlunda löst. Tidigare ansågs stämmans beslut bara gälla de som faktiskt var närvarande och hade godkänt det överenskomna, vilket i ett senare skede belades med böter att utebli.⁸¹

2.1.1 Ledamöter, förtroendemän och underskrifter i sockenstämmoprotokollen

Under prosten Åhrbergs tid var det tydligt att sockenstämmobeslut gällde för alla i socknen oavsett närvaro, även om det senare skulle ifrågasättas. I Åhrbergs protokoll framgår tydligt att de jordägande sockenmännen var basen för hans arbete i Sköllersta socknen. Sockenman betecknade en jordägande bonde som hade rösträtt efter sitt jordinnehav i antal mantal eller delar av mantal på sockenstämman.⁸² Under Åhrbergs ämbets tid gick dessa under beteckningen ”*församlingens respektive sockenmän*” och kyrkoherden var tvungen att få medhåll från dem för att kunna ta beslut, beroende på att de i Sköllersta hade störst antal rösträtter tillsammans. Respektive kan betyda att de var respekterade i socknen, men mer sannolikt är att de representerade församlingen.

⁷⁹ Aronsson 1992, s. 163.

⁸⁰ Bergström 1991, s. 112.

⁸¹ Johansson 1937, s. 186.

⁸² Mantal eller hemmantal är ett mått på jordägande och skattekraft. Jordbrukets storlek ligger till grund för beskattning sedan 1400-talet. Enheten ett mantal var i äldre tid en normstorlek och detsamma som ett hemman som gav försörjning åt ett hushåll inom jordbruket. Efter ett ökande antal hemmansklyvningar efter nyodlingar och avkastningsförbättringar på 1700- och 1800-talen blev de nya gårdarna mantalsatta i delar av mantal.

Bild 4. Underskrifter utförda "å församlingens vägnar" den 14/10-1781⁸³

Antalet socknemän som var närvarande vid sockenstämmorna varken uppgavs eller namngavs regelbundet. De hade av tradition namn med patronymikon och syns inte lika tydligt i Åhrbergs protokoll.⁸⁴ Åhrberg var dock noga med att få många av sina sockenstämmoprotokoll justerade och då namngavs sockenmännen med namn, initialer och bynamn (Bild 4). Bergström drar slutsatsen att protokollen justerades om enhällighet inte hade uppnåtts under mötet, men att det inte behövdes om stämman hade varit ense.⁸⁵ Den rutinen förekom även i Sköllersta vid extraordinarie protokoll som behandlar verkställigheten av redan underskrivna beslut. Men de flesta protokollen undertecknades och Åhrberg förde en pålysningbok där han dokumenterade att stämmorna utlystes korrekt.⁸⁶ Det fanns således en medvetenhet hos honom att ha skriftlig dokumentation i sin ämbetsutövning. Det kan ha varit en antydning på en viss konfliktnivå redan tidigt, med oenigheter i sockenstämman som först inte framkommer i protokollen. Under senare delen av Åhrbergs ämbetsperiod kan vi dock vara säkrare på att konflikter beskrevs mer uttömmande. Den 1/11-1789 höll den då sjuklige Åhrberg, en extraordinarie sockenstämma under den konflikt om sockenmagasinet som beskrivs under avsnitt 2.3.1. Han skrev en sida i protokollet själv och sedan skrev välborne (adlige) E. Gustaf Anrep resten. Åhrberg har sedan, ovanligt nog, skrivit upp namnen på ett antal ledamöter efter protokollets slut:

Komminister Henric Axenborg, trumslagare Thomas Gauffin, murarmästare Eric Askerqvist, kassör Carl. Er. Öman och hovslagare Fredric Westphal. Per Persson i Winnala, Anders Nilsson i Wårsta, Nils Jonsson i Sörby, Lars Persson i Sörby, Lars Andersson i Konsta, Per Larsson i Konsta, Olof Olofsson den äldre i Ullavi, Olof Olofsson den yngre i Ullavi, Olof Andersson i Norrtorp, Jonas Jonsson i Munslätt, Jonas Jonsson i Åsle, Anders Jonsson i Sköllersta by, Lars Larsson i Mellan Åkerby.⁸⁷

⁸³ Avseende mikaelistämmans protokoll av 30/9-1781. Många av dessa namn kommer senare att förekomma flitigt i stämmornas olika punkter och det gäller främst ståndspersonerna löjtnant Fabritius, fältväbel Hiohlman och kornett Wahlfeldt, samt kassören Öman och länsman Sjöqvist. De 5, flankeras här av 4 socknemän: Eric Olsson, Olof Andersson (Gambo), Jonas Jonsson i Munslätt och nämndemannen Nils Olofson i Sköllersta By.

⁸⁴ Patronymikon är namnskicket där man ger barnen faderns namn med ändelsen – dotter eller – son.

⁸⁵ Bergström 1991, s. 113.

⁸⁶ Sköllersta kyrkoarkiv, Pålysningböcker, PII:2.

⁸⁷ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 125.

De uppräknade namnen tyder på att de var närvarande vid stämman. Ytterligare personer nämns i löpande text: kornett Wahlfeldt, gästgivare Hultwall, lieutenant Fabritius, länsman Sjöqvist och 9 socknemän. Här får vi en ovanlig inblick som kanske visar hur många ledamöter som deltog vid en extraordinarie sockenstämma, då konfliktämnen avhandlades. Det är 32 nämnda ledamöter i sockenstämman, inklusive Åhrberg och Anrep. Protokollet skrevs sedan under av 5 personer (3 ståndspersoner och 2 socknemän) en månad senare, den 29/11-1789: "Gästgivare Lars Hultwall, kornett Johan Henric Wahlfeldt, länsman Johan Sjöqvist, Jan Jonsson i Munslätt, Jan Person i Prestebo" vilka i så fall hade bevistat mötet, förutom den sistnämnde. Det var cirka 15 namngivna socknemän som turades om att signera åt gången och under Åhrbergs ämbetsperiod förekommer ungefär 45 olika namn totalt. De sockenstämmor där enbart socknemännen var närvarande kan ha handlat om verkställighet av beslut som tidigare nämnts och de är inte underskrivna förutom prostens underskrift, "in fidei protocolli." Underskrifterna på flera extraordinarie protokoll togs ofta i klump vid de ordinarie stämmorna då många var närvarande. Sedan blev den aktuella ordinarie stämman påskriven i sin tur vid ett ytterligare tillfälle, även när det stod att bara socknemännen var kallade till mötet vilket skulle kunna innebära att alla som skrev under, inte var med på aktuell stämma utan godkände tagna beslut. Tablå 1 visar de socknemäns underskrifter som förekom flest gånger under 1776-1794.

Tablå 1. Ofta anlitade att signera i urvalet av sockenstämmoprotokoll 1776-1794

Lokala förtroendemän	Position	Antal ggr
Nils Olofsson i Sköllersta by	Nämndeman, magasinsföreståndare, häradsd.	6
Nils Andersson i Öfre Skruke	Nämndeman, häradsdomare, riksdagsman	4 (död 1783)
Anders Andersson i Konsta	Sexman, magasinsföreståndare	10
Jonas Jonsson d.ä. i Munslätt	Kyrkvärd, sexman	9
Jonas Jonsson på Åsen	Kyrkvärd, sexman, ansvarig prästgårdsbyggnad	8
Olof Andersson i Gambo	Nämndeman	5

KÄLLA: Sköllersta Sockenstämmoprotokoll KI:3 (1745-1781) och KI:4 (1781-1798)

NOTIS: Observationer härrör från de av prosten Åhrbergs hållna stämmor, i uppsatsens urval.⁸⁸

Övriga signeringar genom åren är gjorda av ett drygt tiotal ständigt förekommande ståndspersoner. Överst signerade alltid högre ståndspersoner och sedan lägre civila ståndspersoner som länsman, kassör och gästgivare. Under dessa underskrifter fanns ungefär lika många av socknemännens. Det var sällan färre bönder än ståndspersoner som signerade, tvärtom kunde det vara en ståndsperson och 3-4 bönder. Det kan tala för att Åhrberg ville ha socknemännens godkännande för att vara säker på verkställigheten i besluten eller så var det

⁸⁸ Sköllersta kyrkoarkiv, KI:4, bild 44.

sockenmännens egna krav på representation. Sockenstämman tillsatte även olika slags förtroendemän och sockenanställda. Prosten och sockenstämman bestämde vilka som skulle få förtroendeuppdrag och det verkar inte populärt att neka till utnämningen. Bergström påtalar att enligt prästprivilegierna skulle församlingen välja sexmän och kyrkvärdar ”med kyrkoherdens vetskap”. I Sköllersta verkar prostens ha varit delaktig i olika utnämningar av förtroendemän och lägre befattningshavare. Åhrberg beskrev en utnämning vid mikaelistämman den 7/10-1787 till en av fler magasinsföreståndare, där sockenmannen vägrade ta emot uppdraget. Åhrberg påtalade att det var socknen som gjorde utnämningen och att det som sockenbo inte gick att avsäga uppdraget efter eget behag, utan det krävdes laga förfall. Här verkade det dock som om Johan Johansson i Fabbetorp fick uppskov till året därpå.

I den sidstnämnde ställe föreslogs wäl i början Johan Johansson i Fabbetorp; men som han wägrade emottaga detta Föreståndareskap; Samtycktes för denna gång dertil under föreställning at det, icke stod i hans frihet, då laga förfall ej kunna uptas, at afsäga sig efter eget behag et göromål, hwilket honom såsom Sokenbo åligger emottaga, då han dertil af Soknen utnämnes. Hwarföre han ock til kan och bör förmås, om han egenwilligt wid nästa tilträde, sätter sig emot Soknens förordnande.⁸⁹

Hur valen till dessa poster gick till beskrevs inte närmare, bara vilka som hade valts. När kyrkvärd och fattighusföreståndare valdes på valborgsstämman 9/5-1784 så var prostens nöjd med valet, men betonade både allvaret och ansvaret i uppdragen:

Prosten betygade deröfwer sin fägnad, at så pålitelige och wälkände soknebor til dessa sysslor blifwit walda; emedan de måste deltaga i answaret för Kyrkans och de Fattigas Cassor; hwarföre och inga Penningar ur någodere Cassorne utlånas, utan deras wetskap och friwilliga samtycke.

Kyrkvärdarna var alltid två och tillsammans med kyrkoherden ansvarig för kyrkans medel. Sexmännen valdes i Sköllersta ut för en period om tre år enligt rullande schema, då sysslan troligen var påfrestande och innebar utkrävande av böter, rapportering av oönskat beteende och även insamlande till sammanskott⁹⁰ av sockenbor.⁹¹ Enligt Tiscornia lästes protokollet upp i samband med gudstjänsten i kyrkan för hela församlingen, så att besluten blev kända för alla. I Sköllersta fås bilden av att protokollen istället lästes upp på sockenstämman, erkändes som riktiga och skrevs sedan under där. De flesta som skrev under protokollen hade olika förtroendeuppdrag som rimligtvis visar att de ingick i sockenstämmans styrelse. Aronsson hävdar att styrelsen i socknen, med prästen och de lokala funktionärerna troligen kunde betraktas som konsekutiv sockenstämma runt sekelskiftet 1700 men runt 1780 som är den period som undersöks här, ser han att även ”församlingens ledamöter” och ”menige allmogen”

⁸⁹ Sköllersta kyrkoarkiv, KI:4, bild 97.

⁹⁰ Beslut om sammanskott togs på sockenstämman och samlades in för särskilda behov av alla församlingens medlemmar efter mantalet.

⁹¹ Bergström 1991, s. 91.

ofta är nämnda, men enbart vid mer verkställande uppdrag kan ”fullmäktigekorporationen” konstituera sockenstämman ensam. Han tolkar detta som ett tecken på att ”den hierarkiskt feodala principen har på denna punkt fått ge vika för det kommunalt egalitära, när 1700-talet närmar sig sitt slut”.⁹² I Sköllersta 1776-1794 verkar ”församlingens respektive ledamöter” ha konstituerat sockenstämman, i linje med Aronssons notering. Det var den andra beteckningen som förekom ofta i protokollen och avsåg röstberättigande jordägare, inte bara sockenmän utan även frälse och ofrälse ståndspersoner, således socknens alla jordägare. Rösträtt hade således bara jordägande män i något av de fyra stånden, således var det en manlig jordägareelit som hade makt att bestämma. Det sammanfaller med Bergströms bedömning angående en elitistisk formering i sockenstämman i slutet av 1700-talet.⁹³ Dessa hade samtidigt samma slags rösträtt per antal mantal vid prästval och därmed möjlighet att även påverka valet av stämmans ordförande.⁹⁴ Aronsson konstaterar även att det är ”husbönderna, som företrädare för gårdarna och i sin helhet församlingen som är att uppfatta som subjekten på stämman”, således även de obesuttna hemmansbrukare och torpare som är företrädare för ett hushåll.⁹⁵ Dessa medverkade även troligtvis i Sköllersta sockenstämma, hade sannolikt medlemsrätt men inte rösträtt (om de inte hade fullmakt från jordägaren) och förekom som den tredje beteckningen ”*menige ledamöter av allmogen*”. I Sköllersta skiljde Åhrberg på sina ”sockenmän” och sina ”åhörare”. Åhörare står enligt samma resonemang för *alla* socknens invånare som under gudstjänsten i kyrkan och/eller vid sockenstämman i sockenstugan, lyssnade på honom som socknens kyrkoherde och ordförande. Aronsson observerar att sockenmän är det enda riktigt definierade gruppen i protokollen och de övrigas betydelse varierar.⁹⁶ Det stämmer väl med observationerna i Sköllersta.

På de två allmänna sockenstämmorna i maj och september/oktober var det sannolikt störst uppslutning. Om de obligatoriska stämmorna även samlade folk utomhus vid sockenstugan kan en hel del av menigheten ha fått plats på vägen och mot kyrkogården. Vid de övriga stämmorna nämns enbart de respektive ledamöterna eller enbart de respektive sockenmännen.⁹⁷

⁹² Aronsson 1992, s. 143.

⁹³ Bergström 1991, s. 112.

⁹⁴ Bergström 1991, s. 111.

⁹⁵ Aronsson 1992, s. 162.

⁹⁶ Aronsson 1992, s. 142.

⁹⁷ Se Tablå 2.

Tablå 2. Benämningar och deltagare i urvalet av sockenstämmoprotokoll 1776-1794

Benämningar i urvalet av sockenstämmoprotokoll	Förklaringar och deltagare i urvalet av protokoll
Typ av sockenstämma	
Allmän valborgstämma cirka 1/5	Obligatorisk, 14 dagar utlysning innan, osäkert vilka som deltog
Allmän mikaelistämma cirka 29/9	Obligatorisk, 14 dagar utlysning innan, osäkert vilka som deltog
Extra ordinarie stämma	Respektive ledamöter eller enbart respektive socknemän, 8 dagars utlysning innan
Brottmål	Länsman Johan Sjöqvist
Sockenens invånare	
Församlingen	Alla socknens invånare
Menige Allmogen	Menigheten, bondebefolkningen i allmänhet
Åhörare	Närvarande vid gudstjänst och/eller sockenstämman
Obehöriga	Agrara undergrupper: tjänstefolk, backstugusittare, inhysesshjon etc.
Hemmansbrukare	Arrendator av annans jord
Herrskap	Kan beteckna både man och fru av högre stånd
Ordförande (och sekreterare)	Kyrkoherde prosten Fredric Åhrberg 1778-1792. Nådårspredikant Rydberg 1776-1778. Vice pastor Anders Westerberg 1792-1794.
Församlingens respektive ledamöter	Skrev under å församlingens vägnar.
Herrar frälse ståndspersoner - adel	Löjtnant Johan Fredric Roos och sedermera hans änka Maria Roos och son Carl Gustaf Roos, Gustaf Gabriel Anrep, Löjtnant Gustaf Adolf Fabritius, Kornett Johan Henric Wahlfeldt
Herrar ofrälse ståndspersoner	Fältväbel Hans Jacob Hiohlman
Församlingens respektive socknemän	Jordägande bönder, se även Tablå 1.
Länsman	Statlig förvaltningstjänsteman med polisiära uppgifter. Johan Sjöqvist
Kassör	Carl Eric Öman och Engwall
Gästgivare och bokhållare	Lars Hultwall
Menige ledamöter av allmogen	Husbönder bland hemmansbrukare och torpare
Lokala förtroendemän som utsågs av sockenstämman	
Sexmän. Posten innehades ambulerande 3 år i taget	Sockenmän som hade ansvaret i var sin av 10 rotar i socknen (rotemästare). Ordningsmän som drev in pengar och övervakade
Nämndemän	Juridiskt oskolad ledamot av den dömande sockenstämman
Kyrkvärdar	Biträder sexmännen, hade nycklar till kyrkkistan
Fattigföreståndare	En sockenman utsågs till denna position, fattighusföreståndare
Sockenmagasinsföreståndare. Förordnad på 1 år	En ståndsperson som huvudföreståndare + flera socknemän
Anställd av socknen, tillsattes av sockenstämman	
Klockare och Orgelnist	Först 2 tjänster, sedan en kombinerad tjänst. Annonserades i tidningar
Kyrkoväktare	Kyrkovaktmästare
Sockenhantverkare	Ansökte att få bli bland sockenbor som har hantverksutbildning
Byarna	
Byaråd och byamän	Självständig äldre organisation, förekom knappt i protokollen

KÄLLA: Sköllersta Sockenstämmoprotokoll KI:3 (1745-1781) och KI:4 (1781-1798)

NOTIS: Observationer härrör mest från de av prosten Åhrbergs hållna stämmor, i uppsatsens urval.

Ibland kunde Åhrberg avslöja något mer om de närvarande, exempelvis vid valborgsstämman. 7/5-1780 slog han fast att de närvarande var ”församlingens herrskaper, ståndspersoner och menige ledamöter”. I de ärenden som handlade om konflikter får vi ännu fler bevis för att även meniga ledamöter frekventerade stämman. I ett sällsynt röstningsförfarande 1787 får vi exempelvis veta att ”samtelige herrskaperne med Ståndspersoner och hemmansbrukare” röstade som prostens ville, vilket sätter ett frågetecken vid den allmänt rådande teorin om att bara jordägare kunde rösta. Den enda förklaringen kunde vara att dessa hemmansbrukare, brukade de närvarande ståndspersonernas ägor, eller hade fullmakt från sina jordägare. Det tidigare beskrivna mötet 1/11-1789 (s. 26), förgicks av ett möte som Åhrberg beskrev som kaotiskt och där rummet verkade vara fullt med folk som inte uppförde sig:

”de åter ställa sig längst Bakom Bänkarne der sorla och ropa; en och annan obehörig person kom med sina infall, wil blanda sig i öfwerläggningen med främmande ämnen som ej höra til saken af dem han ej förstår, samt således hindra de öfwriga Soknemännen at yttra sin mening. Sådant alt är olagligt och bör ingalunda tolas.”.⁹⁸

Det ger intryck av att även de agrara undergrupperna som tjänstefolk, backstugusittare eller inhysesjon (vilka sannolikt var de som Åhrberg beskrev som obehöriga) försökte göra sina röster hörda, ropade och sorlade bakom bänkarna (se även s. 57). Vi får även reda på att sockenstugan var inredd med bänkar där de meniga ledamöterna med medlemsrätt men inte rösträtt, kanske satt. De som då bör ha utgjort själva styrelsen med sin rösträtt, sockenmännen och ståndspersonerna, kan tänkas satt vid ett bord framför bänkarna med prostens i högsätet.

Åhrbergs protokoll ger inga bevis på att kvinnor deltog i stämman, men däremot skickade kvinnor ärenden med manligt bud. Även änkelöjnantskan och borgarmästardottern fru Maria Roos på Gillberga skickade 1781 en klagoskrift med adelsmannen Gustav Adolf Fabritius. Inte heller änkeprostinnan Johanna Hülphers som vid sin make prostens död, behövde få sockenstämmans hjälp och godkännande på valborgsstämman 6/5-1794 för att ansöka om ett extra nådeår hos Kongl. Maj:t, verkar att ha infunnit sig personligen. Det kan ha handlat om sorgeårets konventioner då detta var två månader efter prostens Åhrbergs död 2/3-1794 och/eller att kvinnor av hävd inte var närvarande vid sockenstämman. Kvinnor beskrevs vara närvarande endast, som tidigare nämnts, när de anklagades för något brott som hanterades i stämman, eller var kallade exempelvis som vittnen. I ett fall skickade två kvinnliga anklagade sina män istället, med hänvisning till egen sjukdom som räknades som enda giltiga förfall. Prosten slog fast att han ville inhämta bevis på sjukdom, annars skulle böter utdömas. Aronsson hittar inte heller tydliga exempel i de tre Smålandsocknarna att tjänstefolk och kvinnor kunde delta på

⁹⁸ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 125

sockenstämman. Det är något som däremot K-H Johansson gör och skriver om 1937, men som tidigare nämnts i forskningsläget att Aronsson ger exempel på att Johansson övertolkar.⁹⁹ Den egalitära och kommunala principen som även ökande träder fram i Åhrbergs sockenstämmoprotokoll under ämbetsperioden, kanske råder ur jordägarnas perspektiv, men knappast för menigheten, de agrara undergrupperna eller kvinnorna.

Det vanligaste förfarandet vid en utlysning av nästa sockenstämma, var från predikstolen vid söndagens gudstjänst. I brådskande fall kunde sockenmännen direkt få en kallelse till stämman.¹⁰⁰ I början på 1780-talet, runt 1783 och fortsatt, började Åhrberg även kalla en del av de extraordinarie stämmorna för allmänna, i protokollet. Dessa stämmor blev utlysta 14 dagar innan, trots att det varken var valborgs- eller mikaelistämmor. Fortsatt kunde 8 dagar gälla för en mindre viktig eller bara för sockenmännen, som då kändes mer informell. Det kan tyda på att Åhrberg ville knyta sockenmännen hårdare till sig, när argumenteringen hårdnade på stämmorna. Vid vissa tillfällen hölls andra informella och enskilda möten som nämns i förbifarten i protokollet. På sockenstämman den 24/8-1787 var samtliga respektive socknemän samlade, med böter vid uteblivande, när representanten för centralmakten, landshövdingen, kom på besök för att förmå bönderna att upprätta 10-års arrendekontrakt med kronan för brännvinsbränning för husbehov, mot en avgift i rågsäd.¹⁰¹ Det var dock frivilligt att samtycka.

2.1.2 Enhällighet och pluralitet

I forskningen på sockenstämmoprotokoll från 1700-talet noteras hur det feodala kravet om enhällighet poängterades i de beslut som togs, till skillnad från landshövdingens ovan beskrivna frivillighet. Aronsson noterar att formerna för tilltalet även i slutet av 1700-talet är den lutherska ortodoxins och hustavlans, där ”prästen påminner deltagarna om sakernas tillstånd och gör omskrivningar i passivform som döljer och motsättningar och aktörer. Enhälligheten i besluten betonas ofta, men även öppen opposition förekommer”.¹⁰² Bergström påpekar att med ökande differentiering av landsbygdens invånare vann ett mer kommunalt röstningsförfarande insteg redan under 1700-talets lopp, vilket även kan följas i Sköllersta sockenstämma.¹⁰³ Den föregående diskussionen i ett beslut redovisades sällan, utan i protokollet konstaterades endast en enhällighet i Åhrbergs ämbetsperiods början. Sockenmännen som tidigare nämnts, hade namn med patronymikon och syns inte lika tydligt i Åhrbergs protokoll utan bara med sina

⁹⁹ Aronsson 1992, s. 161.

¹⁰⁰ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b.15.

¹⁰¹ Sköllersta kyrkoarkiv, KI:4, B.19.

¹⁰² Aronsson 1992, s. 145.

¹⁰³ Bergström 1991, s. 116.

underskrifter. I protokollen beskrevs sockenmännen ofta anonymt med att, ”en och annan var inte ense” men att ”pluraliteten tyckte det var billigt”. När konflikterna blev större under den senare perioden blev det viktigt för prosten att sätta namn på tongivande personers inspel, gärna i nedlåtande ordalag. Mot bakgrund av att enhällighet skulle uppnås var prosten även angelägen om ståndspersonernas stöd, men kunde kosta på sig negligera dessa när han hade eller trodde sig redan ha sockenmännens hela stöd. Någon röstning beskrevs inte i början av ämbetsperioden, men det noterades när pluraliteten stod bakom ett beslut vilket ger indikation om en uppkommen oenighet. Vid trängre lägen tvingades prosten sedermera att genomföra en regelrätt röstning. Deltagarna fick ställa sig i var sin del av rummet för att kunna uppskatta pluraliteten. En notering i sammanhanget är att följaktligen bör de röstningsberättigade vid sockenstämman varit så pass många vid tillfället att de inte annars lätt kunde räknas.

2.1.3 Ärenden i Sköllersta sockenstämmoprotokoll 1776-1794

Sockenstämmoprotokollen ger en inblick av olika områdens karaktär och problem, speciellt de återkommande ärendena. De områden som knappt nämndes eller är osynliga idag, togs antingen om hand i ett annat forum, som byaråd eller fungerade utan tillsyn. Kyrkoråd finns inte i Sköllersta under aktuell period, utan kyrkliga ärenden behandlades i sockenstämman. I paragraf 23 i 1650 års prästprivilegier beskrevs att under kyrkoherdens ordförandeskap skulle kyrkans inkomster och utgifter, kyrkans byggnader och kyrkodisciplinen diskuteras och bestämmas. Den feodala kyrkodisciplinen eller kyrkotukten var grundläggande i den lutherska ortodoxin och kyrkoherdens viktigaste redskap för att kunna utöva sitt ämbete. Bergström observerar att denna äldre tankevärld och värderingar ”inte representerade vare sig frihetstidens eller den gustavianska tidens idéströmningar.”¹⁰⁴ Den utgjorde den feodala principen i sockenstämman.

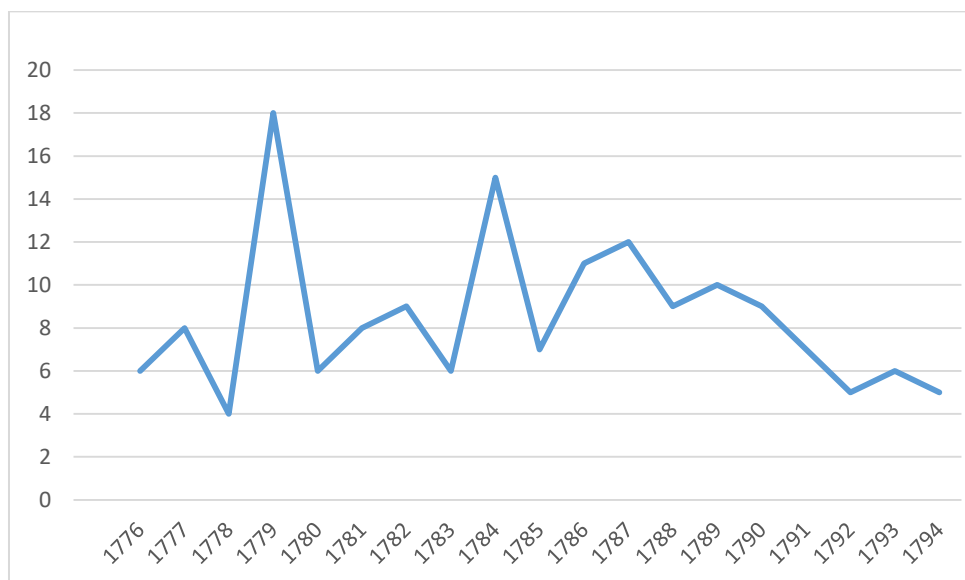
I protokollen skrev Åhrberg om vikten för socknen att framstå som en hederlig, välskött och kristlig församling i andra socknars ögon, för att exempelvis motivera sockenmännen att göra sammanskott. Under de två allmänna sockenstämmorna återkom ett antal ständiga punkter, som även kunde tas upp på extrastämmorna. Även jämfört med tidigare forskning tycks prosten Fredric Åhrberg finna anledning att hålla stämma betydligt oftare än sina föregångare och hans tillträde märks tydligt i protokollen. Enligt Aronsson, ökar antalet stämmor dramatiskt under perioden 1700-1840 i de tre Smålands-socknarna, men i Sköllerstas fall ökar antalet istället markant när Åhrberg anländer till socknen, för att senare minska igen.¹⁰⁵ Då 1800-talet inte ligger inom prostens ämbetsperiod så ger denna uppsats inte svar på om antalet ökar på 1800-

¹⁰⁴ Bergström 1991, s. 12.

¹⁰⁵ Aronsson 1992, s. 138.

talet igen. Att Åhrberg ofta ansågs sig ha anledning att kalla till stämma ses i Diagram 1, som visar antalet sockenstämmoprotokoll per år. De första två åren innan han anlände, men verkade på distans och de sista två kunde han inte längre hålla sockenstämmor beroende på sin ökande sjuklighet och sedermera död.

Diagram 1. Antal sockenstämmoprotokoll i Sköllersta socken per år 1776-1794

KÄLLA: Sockenstämmoprotokoll, Sköllersta kyrkoarkiv, RA- KI:3 och K1:4

NOTIS: Antal observationer: 161 sockenstämmoprotokoll mellan 1776-1794

Under den ny tillträdde prostens första hela år 1779, fann Åhrberg det motiverat att sammankalla sockenstämman till 18 gånger, vilket speglar hans ambition att ta tag i en mängd, som han tyckte, eftersatta frågor i sitt pastorat och förbereda sig och församlingen inför prostvisitationen i december 1780. I jämförelse med Bergströms undersökning där frekvensen varierar mellan 0,7 och 7,9 för hela 1700-talet, har Sköllersta 8,5 stämmer per år under tjugo-talet år i slutet på 1700-talet. Om bara de år (14,5 år och 132 stämmer) som Åhrberg själv kontrollerade antalet räknas, får vi en högre siffra: 11 stämmer/ år, vilket är mycket högt i jämförelse med Bergströms siffror. Hon slår fast ”att det var avhängigt kyrkoherden hur ofta sockenstämman inkallades” och det går att konstatera att maken till kyrkoherde att kalla till sockenstämmor, hade de nog inte tidigare sett i Sköllersta.¹⁰⁶ Till Åhrbergs försvar får dock sägas att frekvensen av sockenstämmor tidvis berodde på den konfliktnivå som utvecklades över tiden, men även att 18 stämmer första året troligtvis säger något om varför. Året han anlände 1778 höll han enbart fyra stämmer när han undersökte socknen, då han varken var född eller hade anknytning dit

¹⁰⁶ Bergström 1991, s. 110.

men i enlighet med indigenatsrätten (som född i Strängnäs stift) och stiftsbandet (som prästvigd i stiftet) var han kvalificerad för pastoratet.¹⁰⁷ Senaste gången en ordinarie kyrkoherde höll i Sköllersta sockenstämma innan Åhrberg tillträdde, var den 10/1-1773 (Sven Hörstadius). Drygt fem år senare, vid Åhrbergs första sockenstämmomöte den 28/5-1778 läste han upp beviset på att hade blivit vald 11/2 år tidigare. Valborgsstämman blev försenad och hölls inte förrän 14/6-1778 och blev Åhrbergs första allmänna sockenstämma. Sockenborna bör ha varit förvåningsfulla inför den nya kyrkoherdens ankomst, som de inte kände innan men ändå hade valt bland domkapitlets förslag och en provpredikan. Enligt Åhrbergs egen personalie var det endast 2 ¼ röster som fattades, enligt voteringslängden fick han drygt 70 röster av dåvarande 79 mantal (1 röst per mantal).¹⁰⁸ Den försenade valborgsstämman 1778 tog upp de vanliga posterna. Kyrko- och fattigkassorna redovisades, med påpekande om underskott i båda, den bristfälliga läsförståelsen bland socknens barn skulle avhjälpas med hjälplärare under sommaren och många förmaningar om kyrkotukt vid gudstjänsten och annars utsättande av böter. Näst i tur stod upprustningar av kyrkobyggnader, tillsättning av funktionärposter och utdelning av fattighjälp. Mikaelistämman hölls sedan vid rätt tid i oktober och Åhrberg passade då på att gå igenom de vanliga ärendena i 16 punkter och den sista punkten fanns ytterligare 13 punkter och totalt innehöll protokollet 29 punkter, där hela 27 handlade om områden som Åhrberg ansåg skulle förbättras rejält.

16° På gjorda föreställningar af Prosten, och til förekommande af alt oskick wid almäna Gudstjensten förenade sig församlingens Respective och meniga ledamöter om följande författningar som hädanefter obrottsligen böra efterlefwas.¹⁰⁹

Punkten handlade om kyrkotukt som tidigare nämnts, var kyrkans fostrande och disciplinära åtgärder gällande alla svenskar som var per definition medlemmar i svenska kyrkan. Kyrkoherden skulle leda församlingen i moraliska samvetsfrågor som i vikten av att leva kristet, dygdigt och arbetsamt och stilla enligt Åhrberg i hans värderingar i de tidigare omtalade personalierna.¹¹⁰ Med prästprivilegierna i ryggen ville Åhrberg se en uppräckning på alla områden och sannolikt höjdes ett och annat ögonbryn i sockenstämman även under de övriga 17 stämmorna under 1779. Med den stora reformiver och önskan om kontroll som prostén visade, ställer sig frågan om han verkligen förväntade sig snabba beteendeändringar hos sockenborna? Hans sannolikt överdrivna ambition syns även i hans folkräkning och bänkrumsmätning i kyrkan och revision av kyrk- och fattigkassan 10 år bakåt för att kontrollera

¹⁰⁷ Malmstedt 2002, s. 76.

¹⁰⁸ Strängnäs domkapitel, voteringslängd kyrkoherdeval i Sköllersta 1776.

¹⁰⁹ Sköllersta kyrkoarkiv(AD) KI:3, b. 25, 1779.

¹¹⁰ Wallström 2020, s. 25.

hur korrekt den hade förts inför hans eget övertagande. I oktober 1778 började han även skriva alla avlidna sockenbors eftermälen, de personalier som skulle fortsätta att föras i 54 år. Lärarrollen tog han som akademiskt skolad präst med sig till skötseln av pastoratet.¹¹¹ Ett halvår senare på valborgsstämman den 13/5-1779 var ambitionen lika hög, men nu låg fokus på olika sockenbyggnadsprojekt som skulle planeras, bekostas och utföras av socknen, främst en nybyggnad vid prästgården.

I Diagram 1 går att utläsa att under de fem åren 1779, 1784, 1786, 1787 och 1789 hade Åhrberg kallat till 10 eller fler stämmor per år. I närheten av dessa år reste prosten på brunnskuror som tillsammans med antalet protokoll gav indikation på konflikter i de olika perioder, som utgjorde denna uppsats urval av protokoll (Tabell 2, s. 14). Om 1779 var året då prosten ville skapa en mönsterförsamling så syntes redan 1781 en ökande oenighet i sockenstämman och prosten ifrågasattes av flera ståndspersoner. Det gällde prästgårdsbyggnationen som adelspersonerna löjtnant Fabritius och löjtnantsänkan Roos ansåg blivit för dyr. I samstämmighet med Bergström gick den största delen av sockenstämmans arbete till socknens gemensamma byggnader. I nedanstående Tabell 3 listas olika ärenden i Sköllersta sockenstämman under sammanhållande rubriker. Dessa är sockenbyggnader, sockenförvaltning, välfärdsärenden, kyrkotukt, ekonomisk förvaltning och brottmål och förekommer även i Bergströms, Aronssons Tiscornias och Gustafssons resultat. Åhrbergs tidsperiod sammanfaller nästan med Bergströms tredje tidsperiod (1780-1800), som jämförelse och där 22 % går till sockenbyggnader och Åhrberg ägnar 34 % (som är i paritet med Bergströms 35 % i början av 1700-talet).¹¹² Hos 1700-talets präster i Bergströms grannstift pågick en ständig upprustning med ny- och ombyggnationer av kyrkorna, vilket också skedde i Sköllersta.¹¹³ Här nämns också hur socknens renoverade byggnader ökade församlingens status och meriterade dess kyrkoherde och det gällde främst kyrkans utseende.¹¹⁴ Åhrberg hade stora ambitioner och drev bland annat sitt eget boendes förbättring hårt i början av ämbetsperioden och det fick senare konsekvenser. Efter en ytterligare en konflikt med adelsmannen Fabritius verkade prosten från 1782 fortsätta på inslaget spår och driva kostsamma mindre förbättringar av socknens byggnader under svåra tider, för att direkt efter ett bättre år, 1787 råka i ytterligare konflikt med ståndspersonen fältväbel Hjolman. Han kritiserade att de kollektiva medlen gick till oväsentliga utgifter. 1789

¹¹¹ Malmstedt 2002, s. 74.

¹¹² Bergström 1991, s. 91.

¹¹³ Bergström 1991, s. 93.

¹¹⁴ Bergström 1991, s. 96.

nådde således prostens interaktion med församlingen en ökande och öppen konfliktnivå, som kulminerade 1791-1794 i en strid om takbeläggningen på sockenstugan.

Tabell 3. Kategorier av ärenden i urvalet av Sköllersta sockenstämmoprotokoll 176-1794

Ärendekategorier (punkter i protokollen)	1776-1777 2 år	1778-1780 3 år	1781-1784 4 år	1785-1789 5 år	1790-1794 5 år	Summa och % av protokoll
	Före Åhrberg	Åhrberg	Åhrberg	Åhrberg	Åhrberg sjuk	
Sockenbyggnader						
Sockenmagasinet inkl. dess ekonomi	5	9	6	20	7	47 (9 %)
Kyrkoherdebostället - prästgården	-	15	11	6	4	36 (7 %)
Socknens andra byggnader inkl. kyrkan	8	24	4	4	6	46 (9 %)
Sockenstugetaket	-	-	-	-	31	31 (6 %)
Kyrkorumsprydnader	-	7	2	6	1	16
					Summa	176 = <u>34</u> %
Sockenförvaltning						
Val av sockenfunktionärer inkl. tjänster	4	9	9	10	6	38
Sockenhantverkare utsågs	4	3	2	2	1	12
Kontroll av obehöriga utsocknes	2	3	5	6	3	19
Förebyggande av inbrott och brand	-	2	5	1	2	10
Bänksdelning	-	4	-	-	-	4
Väghållning	-	-	1	-	-	1
					Summa	84 = <u>16</u> %
Välfärdsärenden						
Hälsovård inkl. lasaretsmedel	1	2	2	4	1	10
Skola/ undervisning	2	5	3	4	3	17
Fattigvård	9	14	11	15	15	64 (12 %)
Nykterhet/Brännvin	-	6	3	2	-	11
Böcker	-	3	-	1	-	4
					Summa	106 = <u>21</u> %
Kyrkotukt						
Förmaningar om kyrkodisciplin	1	13	3	1	-	18
Oordning vid gudstjänsten, förtida utgång	2	9	5	8	3	27
Kyrkogård, begravingar, klockringning	-	10	14	1	1	26
					Summa	71 = <u>14</u> %
Ekonomisk förvaltning						
Kyrkkassan och fattigkassan	7	8	6	2	7	30
Inkrävande av skulder	5	4	2	1	-	12
Sammanskott allmänt, bygg och till kyrkan	3	10	2	5	8	28
					Summa	70 = <u>14</u> %
Brottmål						
Handläggande av brott	1	2	1	4	2	10
					Summa	10 = <u>1</u> %
Prosten: uppgiven sjukdom	-	1	1	4	1	
Summa totalt	54	162	99	103	101	<u>517 = 100 %</u>

KÄLLA: Sköllersta Sockenstämmoprotokoll KI:3 (1745-1781) och KI:4 (1781-1798)

NOTIS: Kategorier utvecklade från Bergström, Gustafsson och Tiscornia. Antal ärenden: 517

I Tabell 2 (s. 14) ses det totala antalet protokoll per år jämfört med det antal som har undersökts per år. Tabell 3 visar hur de 517 ärenden (i de 97 och av 161 protokollen) fördelar sig inom olika kompetensområden med samma periodindelning som i Tabell 2. Ärendena listas hur många gånger de förekommer inom en av de fyra tidsperioderna, i de fem olika ärendekategorierna. Summan av antalet ärenden och procent finns i högra kolumnen och i procent av de undersökta ärendena. Hälften av dem gick till sockenbyggnader och sockenförvaltning, främst till kyrkan, sockenmagasinet och prästgården. Posterna som handlar om byggnader är mer utspridda beroende på de olika byggprojekt som prosten initierade. I protokollen framkommer Åhrberg som relativt ensam i drivandet av de olika projekten speciellt sin egen bostad, prästgården, men även kyrkan och vissa övriga tillhörande ekonomibyggnader. Förvaltningen av socknens gemensamma byggnader innebar alltså reparationer men även nybyggnader som krävde dagsverken av bönderna och eget material främst trävaror från egen skog, medan spik och spån till taken fick köpas. Bergström noterar att det är intressant att notera prästens omsorg om kyrkoherdebostället, vilket även stämmer väl med hur Åhrberg prioriterade.¹¹⁵ Syftet med ett sockenmagasin som drevs med påbud av Kungl. Maj:t var att stå rustade vid missväxtår, svält och kunna användas till underhåll av fattiga, skolor och andra välfärdsärenden. Bergström påvisar problem för prästerna att etablera sockenmagasin, men i Åhrbergs protokoll är det tvärtom sockenmännen som ville omvandla en nybyggd bod till ett magasin.¹¹⁶ Problemen och konflikterna kom först under de sista perioderna då sockenstämman misstänkte att han tog undan mer till kyrkan, än överenskommet.

I sockenförvaltningen ingick valen av interna funktionärer och även tillsättningen av tjänster som klockare, kyrkväktare och sockenhantverkare. Även åtgärder för att förhindra inbrott speciellt kyrkans värdesaker, att förhindra brand och förhindra att obesuttna personer från andra socknar att vistats eller tigga inom socknens gränser diskuterades. Brandstod var en tidig brandförsäkring men i Sköllersta fanns ingen sådan, utan det förekom sammanskott när någon drabbades oskyldigt. Berodde istället elden på eget slarv fanns det ingen hjälp att få av socknen. Vaghållning som förekommer i övrig forskning men inte i Sköllersta, utan där nämns en gång att man vill vänta med att grusa vägarna efter vintern. Välfärdsärenden inrymmer mer eller mindre frivilliga åtaganden inom de uppgifter som handlar om statsmakternas intresse för

¹¹⁵ Bergström 1991, s. 93.

¹¹⁶ Bergström 1991, s. 147.

befolkningen vid mitten av 1700-talet, som hälsovård, lasarettsmedel, skola och undervisning, nykterhet och de fattigas försörjning.¹¹⁷

Välfärd skulle betalas med sammanskott från alla, exempelvis prostens förslag om en barnmorska vilket först nekades av sockenmännen och medel till uppehållande av ett lasarett i Örebro. Åhrberg ansåg att det var en skriande låg nivå på kunskapen hos socknens ungdomar, något som han som tidigare gymnasielärare ville råda bot på och anställde elever från Örebro skola under sommaren som lärare för barn, vilket fungerade under några år. Senare utsågs regelmässigt några av socknens invånare att tillsammans med föräldrarna ta ansvar för utbildningen av barn. Målet var att kunna förstå kristendomens budskap och att anpassa sitt leverne därefter. Den största enskilda posten hos vår prost var dock fattigvården på 12 %, där Bergström redovisar en uppåtgående trend under 1700-talet och 8 % i samma period, vilket stämmer med ökande svårigheter att försörja sig under 1700-talet. Det gällde platser i fattighuset, fattigdelar (ett visst antal stadigvarande allmosor) till behövande och olika sammanskott som gick de till de fattiga. Att dela ut fattigdelar och sätta folk på fattigstugan kan ses som en administrativ syssla för prosten och även ståndspersonerna i Sköllersta, som i historikern Panu Pulmas doktorsavhandling *Fattigvård i frihetstiden Finland: en undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhället*, luftade sin motvilja i sockenstämman mot tiggeri och levnadssätt bland de obesuttna och ville även av snygghetsskäl få ordning på de fattiga.¹¹⁸ I Sköllersta tog ståndspersoner upp ärenden och fäste uppmärksamheten på problem med fattiga, vanartiga barn och lösaktigt folk i trakterna som de hänvisade till sockenstämman att lösa. Underförstått ansågs det vara prostens och sockenmännens ansvar att ordna det praktiska med dessa sociala problem, när ståndspersonerna påpekade dem.

Åhrberg skiljer sig från forskningsläget när det gäller kyrkotukten. Bergström påvisar en rejält nedåtgående trend till 8 % och Åhrberg ligger på 14 % under sina första 7 år i ämbetet och ivrade för ett upprätthållande av den gammaldags auktoritetstron som i resten av samhället hade börjat satt i fråga.¹¹⁹ I slutet minskar dessa dock i takt med att han tvingas engagera sig i de ökande konflikterna med sin församling. Det fanns heller inget direkt motstånd i sockenstämman mot prostens utövande av kyrkotukt och luthersk ortodoxi. Det var till stor del riktat mot de agrara undergrupperna och kvinnorna som inte hade rösträtt i sockenstämman. Båda grupperna förväntades följa ståndssamhällets ramar, men gjorde följaktligen inte alltid

¹¹⁷ Aronsson 1992, s. 100.

¹¹⁸ Panu Pulma, *Fattigvård i frihetstidens Finland: en undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle* (Helsinki: SHS, 1985), s. 196.

¹¹⁹ Bergström 1991, s. 115.

det. Åhrberg försökte hela sin ämbetsperiod att stävja oordningen vid gudstjänsten och speciellt när folket gick ut ur kyrkan innan gudstjänsten var slut eller sprang omkring på läktaren under den. Han påminde konstant om detta, vilket avslöjar att han i likhet med resten av lantprästerna under århundranden, aldrig lyckades få den ordning kyrkodisciplineringen krävde. Det gällde även oordning vid begravningar, vid klockringningar eller på kyrkogårdar. Det verkar generellt vara ett ständigt närvarande problem för prästerskapet att upprätthålla ordningen, med exempel både i Malmstedts 1600-tal och Lindes 1700-tals början.¹²⁰

Den ekonomiska förvaltningen diskuterades vid de obligatoriska stämmorna och då arbetades socknens kollektiva ekonomi igenom, som kyrk- och fattigkassan. Vid valborgsstämman stämde kassorna av och i slutet på Åhrbergs tid, även sockenmagasinkassan för att veta förutsättningarna under det kommande året för den fortsatta skötseln av socknens kollektiva åtaganden. Dessa ärenden återkom ganska oförändrade och även när det gällde sammanskott för allmänna kostnader vid exempelvis byggprojekt och säd som användes för att köpa in nattvardsvin. De 10 ärenden för sammanskott i andra perioden 1778-1780, berodde på Åhrbergs byggprojekt och behovet att påminna om dessa, på en inte alltid så positiv sockenstämma.

Det var även sockenstämmans sak parallellt med tinget, att döma i vissa brottmål som låg nära invånarnas dagliga liv. Brottmålen var i hela socknens intresse och kunde handla om spädbarn som man trodde hade kvävts under natten, misstanke om fosterfördrivning, vanartiga barn och vårdslös barnuppfostran, oenighet i äktenskap och svordomsvana. Dessa brottmål försvann med tiden från sockenstämmans kompetensområde vid 1700-talets slut som Furuhagen beskriver och togs över av andra civila domstolar. Det är samstämmigt med Sköllersta där endast 8 mål under 19 år, sågs i det protokollurval som undersökts. Dessa småbrott skulle sedan rannsakas i kyrkorådet men det var inte orsaken till att de försvann från sockenstämmorna, då kyrkorådet inrättades långt senare.¹²¹

Sammanfattningsvis går det att konstatera att kyrkoherdens funktion i sockenstämman var att leda församlingens lokala civila självstyrelse enligt centralmaktens lagar men samtidigt att han var beroende av sockenmännens och ståndspersonernas samarbetsvillighet. Prosten var självskriven ordförande, sekreterare och satte dagordningen. Precis som i forskningsläget föreligger det i Sköllersta sockenstämmoprotokoll oklarheter om vilka i församlingen som,

¹²⁰ Malmstedt 2002, s. 71.

¹²¹ Furuhagen 1996, s. 218.

förutom de röstberättigade och jordägande ståndspersonerna och sockenmännen, hade rätt att delta i sockenstämman.¹²² Några få indicier tyder på att obesuttna män kunde vara med och lyssna, men de verkade inte vara välkomna att bryta in med frågor eller påståenden. Inga kvinnor har noterats närvarande i protokollen, vilket indikerar att de inte hade tillträde eller att det inte var något som kvinnor gjorde, trots att adelsänskan Roos påtalades vara ledamot i församlingen, men samtidigt sannolikt inte kunde rösta i sockenstämman! I jämförelsen med annan forskning från andra delar av Sverige föreligger en samstämmighet i hur sockenstämmorna fungerade under 1700-talet, även i Sköllersta, trots att det inte fanns något detaljerat regelverk att följa förrän 1817. Sockenförvaltningen och de världsliga ärendena hade ökat betydligt till i slutet på 1700-talet och kyrkoherden kom mer och mer att fungera som socknens ledande administratör.

Innehållet i protokollen avslöjade förutom prostens arbete med att få prästgården och övriga sockenbyggnader reparerade och tillbyggda att det var nödvändigt att ha ordning och reda gentemot kyrka/stat genom god förvaltning av socknens ekonomi och att ha socknens välfärdsintressen för ögonen genom ständiga försök att ordna skolverksamhet och omsorg om de fattiga. Detta stämmer överlag med forskningsläget, med Åhrberg skiljde ut sig med ökningen av antalet sockenstämmor per år efter tillträdet. Därmed hanterade sockenstämman under Åhrbergs ämbetsperiod en större total ärendemängd än vanligt. De totala antalet ärendena i urvalet tredubblades i andra tidsperioden (Tabell 3), för att sjunka till dubbla mängden de tre påföljande perioderna. Åhrberg skiljde sig på ytterligare några punkter gentemot Bergströms resultat, gällande hur ofta han tog upp ärenden om kyrkotukt och vården av de fattiga i socknen. Åhrberg hade däremot inga problem att etablera ett sockenmagasin som Bergström påvisar att prästerna överlag hade problem med.¹²³ I Sköllersta var det sockenmännen som i efterhand ville omvandla två efter varandra, nybyggda bodar till sockenmagasin enligt protokollen. När det gäller kyrkotuktsärenden under 1700-talet påvisar Bergström således en nedåtgående trend, men som i Sköllersta ökade mot slutet av seklet. Under Åhrbergs aktiva år skulle det dessutom bli en ännu högre siffra, vilket antyder att prostens hade ett auktoritetsproblem i församlingen och fick kämpa för att behålla kontroll i sin roll.

¹²² Gustafsson 1986, s. 494.

¹²³ Bergström 1991, s. 147.

2.2 Under prostens kontroll – interaktion i sockenstämman

Kyrkoherden som socknens religiösa och civile ledare behövde interagera med sockenstämman för att få konsensus i stämmans viktiga beslut och samtidigt utöva kontroll över sin församling. Prästens uppgift var inte primärt konsensus förutom för att uppnå enhällighet i stämmans beslut. Han behövde mest av allt kontroll och en hörsamhet från knappt 2000 invånare i Sköllersta.

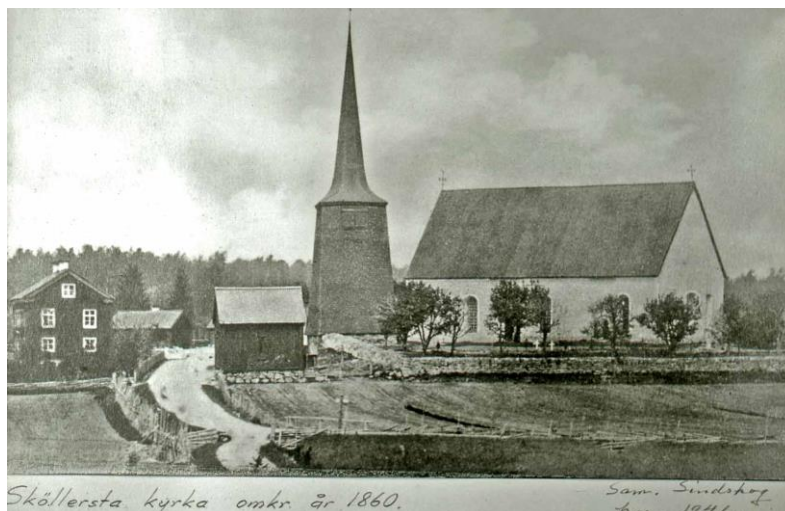

Bild 5. Sköllersta sockenstuga, fattigstuga, sockenmagasin, klockstapel och kyrka¹²⁴

2.2.1 Prostens avsiktsförklaring

Vid Åhrbergs första mikaelistämma den 18/10-1778 hade han under sommaren planerat sitt framtida arbete i socknen efter att upptäckt många brister och ett eftersatt underhåll av gemensamma byggnader. Den sista punkten i protokollet med sina 13 underpunkter avslöjade hur prostens tänkte få kontroll och disciplinera sin församling, framstår som hans ambitiösa "avsiktsförklaring" för sina sockenbor på sin nya post. Den påvisade vad han upplevde som problem på sin nya arbetsplats och hur de borde rättas till. Ett kungligt cirkulär lästes upp om förbudet mot brännvinsbränning och prostens tyckte sig kunna påpeka att "så gjorde Prosten härom behörig erinran, föreställandes at laglydnad är trogna undersåtares yppersta prydnad och kännetekn."¹²⁵ Ordalydelsen avslöjar det feodala i prostens syn på invånarna och deras beteende. Församlingen fick inte mäsas för högt och hindra prästens röst framför altaret. De måste även lära sig att sjunga psalmerna rätt och inte för fort. I Malmstedts 1600-tal föreföll församlingens mäsande eller mumlande vara ett uttryck för folklig fromhet, något som tydligt

¹²⁴ <http://www.arnesbilder.se/gamla%20bilder%20skoellersta-1.htm> Bild tagen runt 1860 och byggnaderna räknas upp från vänster till höger.

¹²⁵ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 23, 1778.

inte passade i Åhrbergs sena 1700-tal.¹²⁶ De söndagar det var sockenstämma, skulle den sista klockringningen, efterringningen, inte ske förrän efter sockenstämman var avslutad vilket illustrerar att gudstjänsten och sockenstämman omslöt av klockstapelns klockringning. Sockenstämman var ”den världsliga gudstjänsten” för prosten och hans församling och det tydliggjordes även av att den avslutande punkten angående kyrkotukt istället handlade om prästgårdens kommande reparationer och nybyggnad, som världslig men mycket viktig sak i prostens ögon. I protokollen framkommer även hur prosten försökte utöva kontroll över församlingen i kraft av sitt ämbete, och veta vad som pågick för övrigt. Det visualiserades i protokollet från sockenstämman 17/2-1782. Där beskrev han hur han gick in på ett av länsmans Sjöqvist sammankallat möte med sockenmännen, för att ta upp några egna ärenden. Detta ser ut att vara ett sätt att få veta vad som pågår, då han inte verkade insatt i anledningen eller att han inte ens var kallad till mötet. Han skriver: ”... då Soknemännen i något af Höga Landshöfdinge-Embetet anbefalt gjöromål woro af Krono-länsmannen Sjöqvist i Soknestufwan sammankallade, inträdde Prosten Åhrberg derunder och anförde till bepröfning följande mål.”¹²⁷ varefter han verkar att ha tagit över ordförandeklubban från länsman Sjöqvist för att ta upp ett par få ärenden, som nog kunde ha väntat till nästkommande sockenstämma.

2.2.2 Interaktion med sockenmännen

Det svenska sockenbegreppet innefattade senast från medeltiden ett definierat område som beboddes av en allmoge och ståndspersoner med en gemensamt byggd kyrka, underhållandes en präst som tillsammans med sockeninwånarna arbetade för ordningens upprätthållande.¹²⁸ Fredric Åhrberg var 54 år när han blev kyrkoherde vilket inte var en ovanlig ålder men han var dessutom, enligt personalierna relativt sjuklig redan under studietiden och det kunde innebära att tjänstgöringsperioden kunde bli kort om han avled i förtid. Han hann dock tjänstgöra i 14,5 år i Sköllersta och som äldre nytillträdd kyrkoherde var han troligtvis redan trött efter en 13-årig lång lärargärning på Strängnäs gymnasium. Det kan kanske förklara brådskan med att rusta upp på många områden, när han äntligen nått sin slutposition och höjt sig över sitt ursprungliga stånd. Hans ambition syns även i att han köpte en byggnad för egna medel av den förre kyrkoherdens dödsbo, och som han själv satte i bruk. Han poängterade detta för sockenstämman för att skilja sin egen byggnad från socknens prästgårdsbyggnad. Det var nog inte utan betydelse att han hade fått rådmans- och riksdagsmansdottern Johanna Hülphers till

¹²⁶ Malmstedt 2002, s. 134.

¹²⁷ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b.

¹²⁸ Aronsson 1992, s. 17f..

hustru, hade två döttrar och ett stort hushåll att sörja för, så att förbättra prästgården till ett drägligt och ståndsmässigt boende blev högsta prioritet, vilket ledamöterna i sockenstämman naturligtvis noterade.

Enligt teorin om kommunalisering, formerade bönderna sig själva genom politik till en självmedveten hemmansägarklass.¹²⁹ Det syntes i Sköllersta då sockenmännen i senare personalieböcker efter sekelskiftet i ökande grad benämndes som hemmansägare, men under Åhrbergs tid benämndes de fortfarande sockenmän. De var inte bara en del av Åhrbergs stöd utan helt nödvändiga att ha på sin sida för att kunna utöva ämbetet och få igenom de byggnadsprojekt som han hade ansvar för. Protokollen både genomsyrades av respekt och tilltro till dessa jordägande män men också en uppbragthet om de inte levererade vad som var överenskommet, med olika hot om penningstraff om detta inte uppfylldes. I följande citat och genomgående, påpekades att hans eget boställe, prästgården, var en socknens byggnad och tillbyggnader och upprustningar skulle, då de godkändes i sockenstämman, socknen utföra och bekosta. Bergström beskriver hur prästen Sarcovius förbättrade prästgården och dess laga hus på 1720-talet så den till slut hörde till en av de större gårdarna i Uppland, så det fanns förebilder att eftersträva.¹³⁰ 7/2-1779 sammanträdde församlingens respektive ledamöter, då prosten hade kallat till stämma. Punkt nr 1 verkade ligga i högt i prioritet hos prosten, som hade svårt att hålla tillbaka sin glädje över att bönderna så välvilligt inte bara ville renovera prästgårdens gamla köksbyggnad, utan göra en helt ny tillbyggnad som de själva föreslagit. Åhrberg ville genom att ta upp ämnet ånyo, få svart på vitt att detta var ett enhälligt beslut i sockenstämman. Han passade dessutom på att få ett mer detaljerat beslut på att den skulle utformas lika ståndsmässig som grannförsamlingen Ekebys prästgård. Prosten Widmark i Ekeby kom sedan att låna ut sina ritningar till bygget. Virket forslades normalt fram på vintern när det var snö. I februari 1779 var det tydligen barmark och svårt att få fram materialet på ett önskvärt vinterföre.

1° Praepositus erkände med skyldigaste tacksamhet den stora wälwilja och berömliga enighet, som församlingen ådaga lagt wid sidsta sammanträdet i Socknestufwan, om en ny Soknbyggnings upsättande i Prästegården; men frågade ännu vidare: Om någon emot den då träffade öfwerenskommelsen om samma Byggnad hade något at påminna? Härpå äskades nu swar at ingen framdeles måtte föregifwa, det han ej haft tillfälle at yttra sin mening.

Som ingen påminnelse häremot gjordes; blef nu afgjort at denna Byggnad skulle inrättas på samma sätt Ekeby församling upfört sin Soknbyggning och til samma storlek. I anseende dertil at föga hopp synes, at nu i winter erhålla nödigt åkföre til Byggningsämnnens framskaffande utan at betunga församlingens älskade ledamöter; så yttrade sig Prosten Åhrberg, det han icke i sommar begär någon upbggnad.¹³¹

¹²⁹ Aronsson 1992, s. 344.

¹³⁰ Bergström 1991, s. 159.

¹³¹ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 28, 7/2-1779. Praepositus betyder prost på latin.

Prosten visade då sin välvilja genom att inte kräva färdigställande under sommaren, som tidigare var tänkt. I Tabell 3 ses att 15 ärenden under 1778-1780 handlade om prästgården och 11 stycken under perioden 1781-1784. Det visade sig att prästgårdsbyggnaden fortfarande inte var klar 1781, trots Åhrberg ständiga påminnelser.

Bild 6. Sköllersta gamla prästgård¹³²

Bild 6 visar utseendet på Sköllersta prästgård någon gång runt sekelskiftet 1900. Den putsade fasaden bör ha tillkommit tidigast under 1800-talet. Enligt en uppgift existerade den ”gamla” prästgården under åren 1789-1943 vilket kan ifrågasättas då ingen ny prästgård byggdes 1789. I protokollen går det inte att utläsa när den blev klar, men då påminnelserna avtog efter 1781 kan tillbyggnaden ha färdigställts under 1782 eller något senare, vilket innebär upp till minst 5 års fördröjande. I de sista perioderna nämns prästgården som färdigbyggd men då handlade ärendena om att samtliga nya spisar och kakelugnar rykte in.

Bild 7. Sköllersta gamla prästgård från 1700-talet, inritad på karta

Åhrbergs strategi i sockenstämman var att först poängtera och strängt förmana sockenstämmans ledamöter i kyrkodisciplin samt beklaga sig för arbete som inte blivit utfört. Men i nästa stund vänder han och kommer med beröm för det som blivit utfört eller betalats i sammanskott till de kollektiva åtaganden som han ständigt i protokollen återkom till.

¹³² 1823 höjdes byggnaden så att några rum till fick plats på övervåningen och det dåvarande taket av torv och näver byttes ut mot tegel enligt uppgift. <http://www.arnesbilder.se/gamla%20bilder%20Skollersta-1.htm>

Anmälte Prosten Magister Åhrberg, at alla i sidsta Soknestämman omtalte reparationer i Sacristian, Kyrkan och Klockstapulen behörigen blifwit verkställda; hwarwid Soknemännen ådagalagt berömlig flit och endrätthet.”¹³³

En sådan församlings berömvärda ömhet för de fattige erkänna församlingens lärare med tacksamhet, önskade dem en ymnig wälsignelse af Gud som med glada hjertan, efter sin förmåga, förbarma sig öfwer sina nödstälta medchristna!¹³⁴

Sockenstämman i Sköllersta förefaller ha önskat en mer sparsam linje än den nye prostens åtskilliga planer för byggnaders reparationer och uppförande. Det innebar att socknemännen kan ha använt löftet om prästgårdens tillbyggnad som en pant, för att kanske underminera prostens ytterligare byggplaner i sockenstämman.

2.2.3 Interaktion med ståndspersonerna

Åhrberg fick under åren konflikter med olika ståndspersoner, framför allt officerare. Som tidigare nämnts var bänkdelningsproblematiken ett välkänt problem som förekom i många svenska sockenstämmoprotokoll. Ståndssamhällets privilegier visade sig ute i sockenkyrkorna i form av ständig diskussion om vem skulle sitta var i kyrkan och där platserna ansågs vara av olika status. Sköllersta var inget undantag och frågan om bänkdelningen, som verkar ha varit en långkörare under en stor del av 1700-talet, enligt en skriftsamling författad av Gustaf Adolf Isaksson, född 1847.¹³⁵ Kyrkbänkarna hade många fasta platser som betalades och dessa var ett vanligt ämne för tvister och handfasta bråk vid gudstjänsterna.¹³⁶ En inte alltför djärv gissning är att Åhrberg erbjöd sig att ta tag i problemet för att vinna ståndspersonernas gunst i socknen, på socknemännens påpekande i sockenstämman. Han hade underrättat sig om att det tidigare förekommit två ändringar av bänkplatserna som fortfarande inte alla var nöjda med.¹³⁷ Söndagen 7/3-1779 sammanträdde Sköllersta församlings respektive ledamöter i sockenstugan.

Soknemännen påminde om nödvändigheten at göra förändring i Stoldelningen i Kyrkan. Emedan trängslan är ganska stor begynnerligen Högtids- och Bönedagar. En sådan olägenhet troddes egenteligen härröra deraf, af en del följe första stoldelningen; andre åter de sednare. Prosten swarade, at han derpå wille wara betänt; men at innan något härwid kunde företagas, borde man först noga weta folknumern i församlingen så wäl som Bänkarnas antal i Kyrkan, och huru många personer i hwar Bänk beqwämligen kunna inrymas. Detta lofwade han i nästa Valborgsmässo-Soknestämma gifwa församlingen resp. ledamöter tilkänna på det deraf så mycket säkrare måtte kunna utrönas, antingen någon jämkning wid de skedde Stoldelningane woro möjlig, eller en i des företrädarnes tid

¹³³ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 22, 1778.

¹³⁴ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 44, 1779.

¹³⁵ Gustaf Adolf Isaksson, *Sköllerstadia*, Bearbetad och onummerad skriftsamling, 1910, Sköllersta Hembygdsförening.

¹³⁶ Malmstedt 2002, s. 39.

¹³⁷ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 34, 1779.

ofta omtalad Läktare-Byggnad nödwändigt måste företagas, innan någon vidare delning kan påtänkas.¹³⁸

Malmstedt visar att det under 1600-talet tvistades mest angående kvinnornas bänkplatser delvis beroende på oklarheter vilken rangordning kvinnorna skulle ha.¹³⁹ I Sköllersta förekom under aktuell tidsperiod diskussion istället om manliga ståndspersoners, officerares och soldaters bänkplatser. På nästkommande valborgstämma 13/5-1779 klagade adelsmannen Fabritius och gjorde följande anmärkning om bötfällning för obehöriga personer i officerarnas bänk:

Hwärwid gjorde Lieutenanten Hwålbornde herr G. A. Fabritius på Folkasbo det uttryckeligen förbehåll at drängar och andra obehörige personer wid 8 skillings wite måtte hindras at intränga sig i des Bänk, som för honom och de öfrige herrar Officerare i soknen, näst intil Wrana-Bänken är utsedd. Hwilket almänt samtycktes såsom ganska billigt.¹⁴⁰

Det är oklart om hela församlingen var närvarande på valborgsstämman och om de då skulle ha ”samtyckt om böter såsom ganska billigt.”¹⁴¹ En del av dem bör ju rimligtvis ha varit ”de obehöriga och inträngande” personerna, och de hade inte rösträtt ändå. Det går även att konstatera att drängar var obehöriga personer. Följaktligen handlade bänkordningen också om att de med fasta och betalade platser ville ha sina platser ifred. På samma stämma presenterade Åhrberg sitt resultat som tidigare nämnts (Tabell 1). Det ger en uppfattning vilka kategorier som räknades till dem som skulle förhöras och kontrolleras. Barn under 15 år som inte hade påbörjat sin konfirmandundervisning räknades inte dit och inte heller frälse och ofrälse ståndspersoner. Dessa kategorier hade fasta platser som de betalade för, de var få och kanske därför inte medräknade. Under rubriken ”de som brukade hemman”, bör både de besuttna jordägarna och de obesuttna arrendatorerna finnas medräknade. Åhrberg föreslog även att de skulle dra lott, men sockenmännen verkade tycka det var för chansartat och kom överens att vänta till att en större läktare kunde byggas och då göra en bänkdelening en gång för alla. På mikaelistämman den 17/10- 1779 saknas det fortfarande två bänkar för ryttare och soldater.

Sedan man at afhjelpa den ofwerklagade brist på stolrum i Kyrkan widtagit alla möjliga utvägar befinnes ändå at 2^{ne} bänkar felas för Sokenns manhaftiga Ryttare och Soldater. At dem således all wilfarighet måtte ske, blef nu öfwerenskommit at, de, hemmansbrukare som hafwa bänkrum uti 9de och 10de bänkarne på södra raden, nedan för stora Kyrkodörren dessa bägge bänkar til manskapet afträda: hwaremot de nyttja de bänkar eller säten i stället som uppe på orgelläktaren blifwit gjorda. Härigenom får sålunda de tjenstgörande manskapet sina bänkrum på et ställe, eller i de sju sidsta bänkarne på södra raden nedanför stora dören, til des en framtid lemnar tilfälle at gjöra en läktare-byggnad, då större beqwämlighet kan winnas.¹⁴²

¹³⁸ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 29, 1779.

¹³⁹ Malmstedt 2002, s. 40.

¹⁴⁰ Sköllersta kyrkoarkiv(AD) KI:3, b.35.

¹⁴¹ Billigt betydde rimligt och skäligt och hade inte den negativa mening som det har idag.

¹⁴² Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b.42.

De två ovanstående citaten belyser det faktum att de obesuttna inte verkade kunna hållas borta från att tränga sig in på fel bänkar, vilket enligt tillgänglig forskning som tidigare nämnts, var ett allmänt beteende under många sekler. Malmstedt slår fast att det var ett traditionellt beteende som blev problematiskt i och med reformationens nya gudstjänstfirande, där lyssnandet till det gudomliga ordet i predikan på svenska hade en central roll, till skillnad från den katolska latinska tiden.¹⁴³ Den nya ordningen krävde att åhörarna fick sittplatser för att kunna följa prästens undervisning, vilket då gav upphov till bänktvister när församlingen samtidigt ville markera social ställning.¹⁴⁴ Malmstedt konstaterar också att den flerhundraåriga mödan från kyrklig överhet att stävja traditionellt beteende gav liten utdelning fram till 1700-talet. I Sköllersta kyrkas bänkrum på sent 1700-tal förefaller problemen vara oförändrade, vilket i en för övrigt ansedd upplyst tid är intressant och ett stort problem för prostens uppe i predikstolen. Även på 1779 års mikaelistämma klagade hemmansbrukare på ”torpare och inhysesmäniskor”.¹⁴⁵ Detta ger även en inblick hur viktig den sociala rangordningen var. Någon obehörig har till och med satt ett lås utan att ha rätt till utrymmet.

Soknemannen beswärade sig deröfwer at Torpare och inhyses folk tränga sig in i deras stolrum dem til förfång och olägenhet. Til förekommande deraf utsättes et wite af två skillingar specie, som tilfaller fattigcassan då någon hädanefter dylikt försöker.

Angafs at för bänken N° 12 under läktaren skal et lås wara satt af någon som nu wore icke derstädes har bänkrum; ty beslöts at de som der fått sina rum, äga at frångryta detta lås.¹⁴⁶

Dessa ärenden försvann sedan i protokollen med åren. Det berodde sannolikt inte på att problemet löstes med en ökning av antalet bänkar eller med mer disciplinerade åhörare, utan att Åhrberg fick egna konflikter att hantera eller så var de inte med i urvalet av protokoll. Dessutom kan dessa konflikter delvis berott på att Åhrberg inte kunde lösa bänkutrymmet. Prosten hade även andra medel för att kontrollera gudstjänstordningen. Ett medel var att fälla en bom över landsvägen på söndagen, så att inget ekipage i socknen eller från andra socknar kunde köra förbi innan gudstjänsten var slut, vilket även andra socknar lär ha praktiserat.

2.2.4 Interaktion med församlingen

Protokollen visar att prostens ansåg sig tillvarata ståndspersoners intressen uppåt i bänkordningärenden och kyrkodisciplin, men även nedåt för de obesuttna brukare och torpare som var skyldiga göra dagsverken för de jordägare de arrenderade hos. Han visade intresse för

¹⁴³ Malmstedt 2002, s. 30.

¹⁴⁴ Malmstedt 2002, s. 39.

¹⁴⁵ Inhyses eller inhysesghjon kallades de som inte ägde jord eller disponerade en bostad. De tillhörde underklassen inom allmogen.

¹⁴⁶ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b.43.

hela bygdens befolkning och skapade band med de som var lägst i den sociala rangordningen, genom att skriva personalier för alla de döda i socknen. Personalier är för övrigt mer kända som delmoment i de högräddande likpredikningar som beställdes av högreståndspersoner vid begravningar av sina anhöriga, och hör till tillfälleslitteraturen. Beställande och skrivandet av likpredikningar var förenat med högt anseende och hade sin storhetstid på 1600-talet med en utveckling mot mindre omfattande gravtal i slutet på 1700-talet. Historikern Göran Stenbergs avhandling från 1998, *Döden diktar: en studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen* är en undersökning av likpredikningar och gravtal som ofta trycktes och därför bevarats.¹⁴⁷ Personalieskrivningen kan antyda att många sockenbor hade ett gott förhållande till sin prost genom att han visade ett intresse för allas liv och leverne som annars var förbehållet högre stånd. Här fick dock Åhrberg även möjlighet att utöva kontroll genom att använda personalierna som instrument för kyrkotukt. Vid söndagsgudstjänsten efter personens död skulle dödsfallet kommuniceras från predikstolen i ett moment av tacksägelse för personens liv. Personalien kunde utnyttjas i prästens danande av sockenbornas disciplin och var sannolikt tänkt att läsas upp som föredöme eller varnande exempel. I personalierna framkommer som tidigare nämnts, att Åhrberg premierade de stilla, lugna, fridsamma och kristliga invånare i sin församling i enlighet med den hierarkiska feodala principen.¹⁴⁸

Sammanfattningsvis var Åhrberg en lärd, rationell och upplyst man men med en feodal hierarkisk syn på sin omgivning, vilket kunde ha gett honom övertag i sin ämbetsutövning. Men med en avsiktsförklaring som avsåg att uppjobba auktoriteten som lärare till församlingen baserad på kyrkotukt avslöjades att kyrkoherden inte riktigt gick i takt med tiden. För att nå konsensus i sockenstämman i interaktion med dess ledamöter använde Åhrberg ett tilltal som blandade kyrkodisciplin med beröm, intresse, välvilja och vädjan om samarbetsvilja. Mycket i sockenstämman verkade sedan handla om att undvika eller lösa konflikter genom kontroll eller bearbetning till enhällighet, då Åhrberg enligt egen utsago ville slippa konflikter och processer. Han verkar dock ha varit lite för nitisk, överambitiös och relativt okänslig för sockenbornas reaktioner på sin ämbetsutövning. Utan vederbörlig respekt för socknens gamla seder och jordägarnas ekonomi klampade han på, trampade fel och fick så småningom många emot sig, blev motarbetad och förlorade sin auktoritet.

¹⁴⁷ Göran Stenberg, *Döden diktar: en studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen* (Stockholm: Atlantis, 1998), s. 13.

¹⁴⁸ Wallström 2020, s. 24.

2.3 Utom prostens kontroll – konflikter i sockenstämman och konsekvenser

Arbetet i sockenstämman verkade fungera väl de första åren i Sköllersta enligt Åhrbergs skrivna sockenstämmoprotokoll, sannolikt även för att visa kontroll inför domkapitlet. Som tidigare nämnts påpekar Tiscornia att det fanns en risk att kyrkoherden levererade en omskriven verklighet för att få sockenstämman att acceptera de beslut han ansåg eller uppfattade var tagna under stämman.¹⁴⁹ Sockenmännen hölls om ryggen i Åhrbergs protokoll och visade upp en föredömlig enighet i besluten under största delen av prostens ämbets tid. Det antyder en maskering av minskande auktoritet och kontroll, men sannolikt även en häpenhet hos Åhrberg över att de gick emot honom. Protokollen visar att konflikthantering via kyrkodisciplin var en naturlig del i prostens arbete som han troligtvis redan var förberedd på när han kom till socknen och hade blivit snudd på enhälligt vald. Åhrberg ansåg kanske att han startade med en stadfäst enhällighet redan innan ämbetsperioden började, och att han hade förhoppningar av att kyrkoherdearbetet skulle flyta mer friktionsfritt än det i verkligheten gjorde.

I verkligheten uppstod ganska snart konflikter med de få ståndspersoner som var boende i socknen och som i protokollen framstod som enstaka bråkstakar. En lågintensiv konfliktnivå verkar ha uppkommit tidigt, som sedermera sakta trappades upp. Flera av de nämnda ståndspersonerna som inte var av samma åsikt som prosten, fick sina kritiska inlägg nedtecknade under ämbetsperioden. Det var sannolikt en svår balansgång ur prostens synvinkel, då de renskrivna protokollen skulle godkännas av sockenstämmans ledamöter vid ett senare tillfälle. Renskrivningen av konceptprotokollen bör alltså ha varit mödosam då det gällde att välja orden rätt. Linde påtalar att prästerna under 1600-talet och i början av 1700-talet troligtvis inte hade den kontroll och makt över allmogen som den dåtida centralmakten förutsatte och som tidigare forskning vidarebefordrat. De långdragna konflikter som uppstod ger inte sken av prästerna per automatik eller i någon större omfattning kunde göra sig åttlydda, vilket även verkar gälla under det fortsatta 1700-talet.¹⁵⁰ De olika beskrivna konflikterna i protokollen ger oss en djupare inblick i vad som försiggick på sockenstämman då de som tidigare påpekats, är utförligare än enhälliga beslutsgångar. Gustafsson beskriver den lokala självstyrelsen på 1840-talet i Stockholmsförsamlingen Brännkyrka. Han observerar motsättningar vid tillämpandet av rösträttsbestämmelser, där en ståndsperson tillika militär, major von Moltzer går i bräsch för sin egen del, för en annan jordägare och för ett antal innehavare av torp, för att få en rättelse i en röstningsprocedur. Majoren förfäktade, tidsmässigt i närheten av kommunreformen 1862,

¹⁴⁹ Tiscornia 1992, s. 76.

¹⁵⁰ Linde 2000, s. 81.

att även icke-jordägare skulle få rösta, Det är heller inte första eller sista gången den beskrivna major von Moltzer kommer i bråk med aktuell kyrkoherde och han beskrivs som sockenstämmans "enfant terrible". "Majoren kom ständigt med nya fullmakter och hittade alltid någon procedur att klaga över."¹⁵¹ Rimligtvis var ståndspersonerna måna om att få sina krav tillgodosedda i sockenstämman generellt, speciellt när de var och en hade förhållandevis små jordinnehav, i en socken som dominerades av besuttna bönder med sammanlagt mycket större mantal. Då kyrkoherden och hans familj hade en särställning i församlingen och det fanns högadel och herrskapsfolk boende i samma socken kunde även en konkurrenssituation uppstå om positionen på samhällsstegen.¹⁵²

Så långt i resultatet av undersökningen har det framkommit att det efterhand uppstod stora konflikter i Sköllersta sockenstämma. Åhrberg förlorade stegvis sin upparbetade kontroll, auktoritet och förtroende hos delar av församlingens ledamöter i sockenstämman. Den fortsatta skildringen tydliggör detta genom att följa det kronologiska skeendet i prostens ämbetsperiod. Hans ofta omtalade sjuklighet minskade sannolikt hans förmåga att hantera arbetet i sockenstämman och två gånger fick han lov att kalla in Eric Waller, kontraktsprosten i Örebro, 1789 och 1792, för att hålla sockenstämma när konflikter hade uppstått.¹⁵³ Åhrberg sökte även stöd från civila myndigheter, genom kungens befallningshavare, landshövdingen i Örebro län, men lyckades inte undvika konflikter och i förlängningen långdragna processer, utan kanske just därför. När konflikterna började trappas upp i slutet på 1780-talet hade Åhrberg dock fortfarande en vass gåspenna och när han tidvis drabbades av sjuklighet, lämnade han sonika över pennan för ett tag innan han återkom med ny energi. Redan 1780 uppstod en konflikt med den enda personen i socknen som inte röstade på honom i kyrkoherdevalet, troligen även den då ende högadlige personen boende i socknen, Löjtnant Johan Fredrik Roos af Hjelmsäter (1738-1781) med 2 ¼ mantal på Gillberga och Siggestorp. På stämman den 6/2-1780 ville Åhrberg lösa det återkommande problematiska springet under gudstjänsten i kyrkan med att motivera ledamöterna att åtminstone vintertid, låsa den västra kyrkdörren och samtidigt slippa ett kallras som Åhrberg motiverade som extra besvärligt. Prosten beskrev löjtnant Roos

¹⁵¹ Gustafsson 1986, s. 495.

¹⁵² Carin Bergström, "Sockenprästen i litteraturen. Från Våran prost till husförhör i Katthult", *Riksarkivets årsbok* vol. 2016, s. 99.

¹⁵³ Bergström 1991, s. 53. Här beskrivs kontraktsprostens uppgift att handlägga prästerliga personalfrågor i kontraktet och det var hans plikt att hjälpa sina kontraktister, kyrkoherdarna. Bergström ger exempel på hur kontraktsprosten fick medla mellan kyrkoherden och hans underlydande präster, men inte mellan kyrkoherden och hans församling.

kommentar i troligtvis sarkastiska ordalag och utlämnade adelsmannens titel, som åtminstone borde vara ”Herr Vålborne Löjtnanten Roos” (som var av medeltida högfrälsesläkt).

Til förekommande så wäl af otidigt löpande ur Kyrkan, som et starkt drag hwilket, med flere åhörarens olägenhet kännes då wästra dörren i synnerhet wintertiden icke tilslutes, föreställte Probsten: om icke bäst wore at den årstiden lås sättes för denna dörr? Herr Lieutenanten Roos frågade derwid: om denna dörr bör aldeles borttagas och igenmuras? Probsten swarade: At den gjorde proposition är tydelig, och gifwer ej anledning til en sådan fråga.¹⁵⁴

Enligt en artikel i *Historisk Tidskrift* av historikern Henrik Ågren om förändringar i titulerandets funktioner, fortsatte adeln att tituleras via stånd i första hand och inte profession under 1700-talet.¹⁵⁵ Vanligtvis benämnde Åhrberg Roos med rätt titel, så även i hans personalie som skrevs bara ett år efter sockenstämman. Roos dog nämligen endast 43 år gammal, den 24/2-1781. Åhrberg beskrev i personalien att Roos var sjuklig de sista åren och blev sängliggande av frossa ett halvår och det sammanfaller tidsmässigt med ovanstående ärende i sockenstämman. Adelsmannen kanske hade anledning att föreslå ett igenmurande av dörren.¹⁵⁶ I nästa ärendepunkt svarade Roos med en anmärkning om att prostens omdebatterade prästgårdsbyggnad inte kunde ske som planerat våren 1780, vilket prostens inte uppskattade.

I anledning af §1 i Protocoller af d. 19 Decemb: 1779 som idag blifwit upläst, widkänt och justeradt, yttrade sig herr Lientenanten Roos det han ej trodde något timmer i detta swåra wäglag och djup snö kunna til Prästgårds-Byggningen i år framföras. Prosten swarade: Saken är redan afgjord och i flere Sockenstämmor fastställd, at Byggnaden i Prästgården bör ske innewarande år 1780.¹⁵⁷

Lieutenanten Roos fru, Maria Christina Roos (1746-1831) född Fries, tidigare nämnd, var borgmästardotter från Örebro och gifte sig adligt med Roos. När maken dog var äldste sonen Carl Gustaf Roos fortfarande omyndig och den då 35-åriga Maria Roos stod ensam med skötsel av två gårdar, tjänstefolk och sju omyndiga barn. Ett halvår senare hölls mikaelistämman den 30/9-1781. Prosten har under sommaren varit på brunnskur en månad på Sättra Brunn och skulle återigen, stämma av bygget av den nya byggnaden vid prästgården. Fru Roos, som alltså själv inte var närvarande, hade lämnat en fullmakt till adelsmannen och löjtnanten Gustaf Adolf Fabritius(1746-1827) tillsammans med en lång skrivelse att läsas upp och tas till protokollet å hennes vägnar. Det gällde en protest mot de ekonomiska krav som ställdes på henne i egenskap av jordägare. Hon ansåg högdraget att de ansvariga måste hålla kostnaderna nere på ett bättre sätt och förordade en husesyn och besiktning som borde ske av landshövdingen. Fabritius hade dock tidigare på mötet ifrågasatt både prostens och kassörens Öman angående räkningar och

¹⁵⁴Sköllersta Kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 48, 1780.

¹⁵⁵ Henrik Ågren, "Från kategorisering till exkludering. Förändringar i titulerandets funktioner under 1700-talet", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. 139/2019:1, s. 13.

¹⁵⁶ Sköllersta Kyrkoarkiv (AD) FI:2, b. 58, 1781.

¹⁵⁷ Sköllersta Kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 48, 1780.

redovisningar för bygget och prosten svarade at han betackade sig för denna kritik ”at han som en redelig man sig härwid skickat och at han sedan måtte blifwa förskonad för oförståndigas af mindre wälsinnandes förhastade eller widriga omdömen.” Då frågade Fabritius ”Om Prosten sjelf författat Räkningar?”¹⁵⁸ Prosten försvarade sig uppbragt på två sidor och fick enligt protokollet med sig sockenmännen som ansåg att allt hade gått rätt till. När stämman gick vidare till fru Roos medskickade sex punkter i skrivelsen, gick Åhrberg igenom dem punkt för punkt. Hennes två sista punkter löd:

5° Inga kostnader och utgifter af mig bewiljas, eller af mig ingår.

6° At wid Protocollets underskrifter få göras mina påminnelser, så Soknstämman härnäst utlyses.¹⁵⁹

Prosten var nu inte nådig och i en raljerande och nedlåtande ton avfärdade han hennes krav och insinuerade dessutom lagbrott:

5te puncten röjer mycken ensidighet för den goda Fru ty *såsom ledamodt i församlingen* lärer hon ej lageligen kunna undandraga at på en i de bewillingar och utgifter som Soknemännen i en Soknestämma, pröfwa nödige och sig frivilligt åtaga. Lag och Kongl. förordningar äro rättesnöret som alltid följas bör, men ej Fru Roos godtycke.¹⁶⁰

Det var lagen som gällde och inte fru Roos godtycke! Som änka och jordägare säger protokollet att hon dessutom var ledamot i församlingen och därför särskilt böjd att följa sockenstämmobeslut. Då inte undersökningen har gett svar på om kvinnor överhuvudtaget fick bevista sockenstämman, ledamöter eller inte, så är hennes oro förståelig. Således kan hon som jordägare ha varit tvungen att skicka ett manligt ombud, och inte själv kunnat förfäktat sina åsikter eller rösta. Även 1734 års lag gav mannen dispositionsrätt över hustruns egendom, men gav dock Maria Roos som icke omgift änka, rätt att själv disponera sin egendom, underförstått tills hennes äldste son blev myndig. Om orsaken till fru Roos framförda krav var att hon inte hade tillräckliga medel i en ansträngd tid och att Åhrberg inte vill ge henne något extra, utan menade att hon kunde sälja vad hon hade i så fall, kan bara spekuleras i. Avslutningsvis verkade han anse sig stå över änkan i rang och i en mästrande ton tillät han henne göra sina påminnelser bara de var förnuftiga, vilka dessa tydligen inte var. Så fick ombudet herr löjtnanten Fabritius också en tillrättavisning och en uppmaning att, som hennes ombud meddela detta till fru Roos.

Hon må gjerna göra sina påminnelser, då hon finner sig dertil behagad, allenast de äro förnuftiga. Detta ancklagades Herr Lieutenaten, såsom hennes ombud, at frun wid handen gifwa.¹⁶¹

¹⁵⁸ Sköllersta Kyrkoarkiv KI:4, b. 10, 1781.

¹⁵⁹ Sköllersta Kyrkoarkiv KI:4, b. 12, 1781.

¹⁶⁰ Sköllersta Kyrkoarkiv KI:4, b. 10, 1781.

¹⁶¹ Sköllersta Kyrkoarkiv KI:4, b. 14, 1781.

Det är oklart om det var ämnets provocativa art som hindrade henne från att framföra det själv, men då hon angrep prosten och sockenmännen för dålig hushållning och verkade stå för sin kritik, så bör hon rimligtvis ha varit intresserad av att framföra kritiken i egen person. Hennes ställning som en betydande jordägare verkade medföra att prosten var tvungen att bemöta hennes krav, men inget hindrade honom från att kritisera henne och även Fabritius, för själva framförandet. Det kan tas som intäkt att kvinnor inte hade tillträde till Åhrbergs sockenstämmor om de inte var kallade av honom. Redan två veckor efter denna dispyt, 14/10-1781 fick hon dock göra avbön, via sitt ombud, och betala sin del till prästgårdsbyggnadens inköpta spik och här titulerades adelsmannen Fabritius med sin profession och sitt stånd.

Lieutenanten Wälborne herr Gustaf Adolph Fabritius gaf wid handen, at fru Roos på Gilberga godwilligt lofwar betalar de 34 daler 27 kopparmynt som hon för det sidsta sammanskottet til nya Sokn.bygningen samt för Spik är til Soknen skyldig.¹⁶²

Prosten Åhrberg beklagade sig ofta hur arbetsamt byggandet av prästgården som aldrig blev klar, var. Han poängterade också hur mycket han själv bidrog och bekostade, jämfört med hur svårt det var att få resten av sockenmännen att bidra, då byggnationen sköts upp gång på gång. Det är just konflikter om utgifter som utgör den röda tråden i prostens och sockenstämmans ökande motsättningar. Bönderna ville ha en mer sparsam linje och motståndet initierades eller fördes fram av ståndspersoner som var av samma åsikt. Åhrbergs ständiga krav på sammanskott till reparationer, nybyggen och kyrkoprydnader kom till slut att riktigt reta upp en del av de få ståndspersonerna i socknen och dessa avskedade militärer och officerare kom var och en att strida mot sin kyrkoherde.¹⁶³ Med Gustafsson vokabulär stiger här Åhrbergs tre ”enfants terribles” fram.¹⁶⁴ Vi har redan sett hur Fabritius undrade om Åhrberg skriver räkningar själv och företrädde änkan Roos krav på husesyn och landshövdingens besiktning av prästgårdsbygget. Det blev en maktkamp varje gång en eller fler av officerarna ifrågasatte sin prosts olika projekt. Protokollen ger en uppfattning om att dessa tre avskedade officerare turades om att starta konflikter med kyrkoherden. I den följande redovisningen av de konflikter Åhrberg kom att stå i centrum av, förekommer följande personer i sockenstämmoprotokollen:

Löjtnant Gustaf Adolf Fabritius (1746-1827) på Folkasbo och Siggetorp, avskedad officer.

Kornett Johan Henrik Wahlfeldt (1726- okänt) på Sörsa och Berg, avskedad högre underofficer.

Fältväbel Hans Jacob Hiolman (1736-1821) på Joganbo, avskedad lägre underofficer.

¹⁶² Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 15, 1781.

¹⁶³ Avskedad är att ha avslutat sin militära bana, och att vara pensionerad.

¹⁶⁴ Gustafsson 1986, s. 494.

2.3.1 Sockenmagasinet - prostens försvarstal

En av sockenstämmans uppgifter var att skapa en kollektiv ekonomisk bas att stå på för att kunna dra nytta av kollektiv egendom, som kom alla och de mest behövande till del. Sockenmagasinet var en sådan nyttighet som innefattade både en byggnad och en verksamhet. Centralmakten propagerade i mitten av 1700-talet för sockenmagasin som krisberedskap för att minska svälten vid nödår.¹⁶⁵ Det var inte alla socknar som skaffade sådana, men Sköllersta hade redan på sockenmännens eget förslag konverterat en nybyggd bod till ett slumrande magasin, när Åhrberg tillträdde. Han gav vicepastorn i uppdrag att inreda det nya magasinet, innan han anlände själv i maj 1778 och helst skulle det redan börja fyllas på av skörden 1777.

Till valborgstämman 1779 hade den nye nitiske kyrkoherden som tidigare nämnts, gått igenom fattigkassans senaste 10 års räkenskaper, för att få en uppfattning om hur man kunde öka den till de fattigas underhåll. Han fann att för lite hade influtit av ihopsamlade medel tidigare, de sammanskott som förväntades till de fattiga.¹⁶⁶ Intäkterna kunde ökas ansåg Åhrberg, genom att sockenmagasinet kunde användas för att ge utdelning även i bättre tider. Bergström beskriver hur sockenmagasinen utvecklades från att vara krislager för framtida missväxter under 1700-talet, till att bli ekonomiska föreningar med vinstintressen.¹⁶⁷ Här ställdes stora prov på prostens pedagogiska förmåga att få sockenmännen förstå den kollektiva nyttan med ränteintäkter från utlåningen som kunde gå till olika gemensamma ändamål i socknen. Då skulle de dryga sammanskotten och utlåningen från kyrk- och fattigkassan kunna minskas. Bergström beskriver att det var vanligt att magasinerna användes för att finansiera en skola i bygden, men ”magasinens betydelse kom att ligga i dess utlåningsverksamhet.”¹⁶⁸ Trots att Åhrberg ivrade för undervisningen av barnen i socknen kämpade han hela sin ämbetsperiod för att magasinet skulle bära sig helt, innan alltför mycket kunde lånas ut. Enligt honom innebar det att insättningen måste uppgå till 200 tunnor råg som ständigt skulle finnas där.¹⁶⁹ Detta kom att ses med stor misstänksamhet i senare skede och en del sockenbor tyckte nog att de kunde samla på sig sitt eget överskott i egen lada, och slippa betala ränta när de kunde ”låna” av sig själva, och i så fall bortse från resten av kollektivet men även från riskspridningen. Åhrberg fick gång på gång förklara hur magasinet skulle fungera, men sockenmännen och även ståndspersonerna började istället att så småningom misstro syftet. Både regering och riksdag förespråkade

¹⁶⁵ Bergström 1991, s. 140.

¹⁶⁶ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, bild 33, 1779.

¹⁶⁷ Bergström 1991, s. 140.

¹⁶⁸ Bergström 1991, s. 141.

¹⁶⁹ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 126.

spannmålsförråden, men lät socknarna själva bestämma hur magasinet skulle användas och utarbeta egna magasinsregler.¹⁷⁰ Även Sköllersta sockenstämma utarbetade ett reglemente som underskrevs 26/12-1785 och stadfästes av landshövdingeämbetet 28/4-1787. När magasinet hade fungerat hjälpligt i många år, drev Åhrberg fram att socknens, de fattigas och kyrkans delar i magasinet delades upp och tunnorna hölls åtskilda i tre avdelningar inne i magasinet. De ursprungliga reglerna föreskrev att huvudföreståndare skulle vara en ståndsperson, dels med den överhöghet en sådan lagligen besatte och dels för att skriv- och matematikkunskaper behövdes. Redan på mikaelistämman 1780, ville inte någon ståndsperson längre vara ansvarig sockenmagasinsföreståndare, som troligtvis inrymde ett gryende misstroende mot prostens ökande ekonomiska krav. Enbart tre sockenmän valdes då istället till föreståndare med hjälp den ständige kassören Öman som ansvarig för den skrivtekniska och ekonomiska redovisningen. Åhrberg verkade ganska nöjd med den konstellationen:

Som ingen af Ridderskapet och Adelen ej eller någon af församlingens ståndspersoner, för hwarje handa hinder wille åtaga sig något föreståndarskap wid Sokne-Magazinet; så utnämndes nu til föreståndare, der wid Jonas Jonsson den äldre i Munslätt, Lars Pehrsson i Norra Nybble samt Jonas Olofsson i Nedre Skruke, hwilka af Herr Casseuren Öman på wanligt sätt, biträdas, och af de afträdande äga at fordra redo för brist i upbörderna.¹⁷¹

1987, sju år senare anklagade Fabritius prostens för att inte ha ståndspersoner som huvudföreståndare vid sockenmagasinet som tidigare var påbjudet, trots att han själv lät detta ske 1780, och sannolikt inte hade påtalat det sen dess. Kassören Öman hade då fungerat som huvudföreståndare genom alla år. Åhrberg tyckte inte att Fabritius önskemål motiverade en ändring av ett fungerande system, i och med att det samma år stadfästa reglementet, nu gällde.

7/10-1787, Herr Lientenant Fabritius på Siggetorp androg här wid at en Stånds-person börde förordnas til Föreståndare wid Magazinet at tilse det alt måtte ordenteligen tilgå, med lika widsträckt agndighet, som de öfriga Föreståndare. Men som alt hertil ordenteligen efter Magazins-Reglementet til Församlingens tjenst och nöje blifwit förrättadt; så kunde detta andragande icke på annat sätt bifallas.¹⁷²

Prosten utmanade alltså socknens officerare och dess ståndspersoner genom att inte göra dem till viljes, vilket inte borde ha ökat deras välvilja eller förtroende för honom. 1789, två år senare blossade betänkligheterna om sockenmagasinet upp igen. På den tidigare ofta omtalade sockenstämman den 1/11-1789 beklagade prostens sig över stämmodeltagarnas uppförande på det senaste mötet 11/10-1789, då han dessutom hade varit sjuklig sedan tre månader. Åhrberg

¹⁷⁰ Bergström 1991, s. 142.

¹⁷¹ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3 b. 54, 1780.

¹⁷² Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 97, 1787.

tog nu bladet från munnen och berättade om hur kaotisk den senaste sockenstämman hade varit (se även s. 31).

Prosten Åhrberg anförde och har under sin långvariga sjuklighet, som warat öfwer tre månader och ännu fortfar, med mycken oro förmärkte det oskick som wid sidste Soknestämman förelöpp önskades derföre at detta sammanträde måtte hållas med foglighet och den ordning som lag och Konglige Förordningar föreskrifwa. Men på det ingen okunnighet måtte förebäras upsättes 23 § af Prästerskapets Privilegier til allas efterrättelse. Herjämte underrättades resp. Sockenmännen at hwar och en äger frihet at sina tankar munteligen til Protocollet eller ock genom Skriftelig Dictamina anförda då det står med förstånd och anständighet. Men at någre endast wilja tala, andre åter ställa sig längst Bakom Bänkarne der sorla och ropa; en och annan obehörig person med sina infall, wil blanda sig i öfwerläggningen med främmande ämnen som ej höra til saken af dem han ej förstår, samt således hindra de öfwriga Soknemännen at yttra sin mening. Sådant alt är olagligt och bör ingalunda tolas. Häruppå uplästes och widkändes sidsta Soknestämmo Protocollet d. 11 Oktob.¹⁷³

Plötsligt får vi en annan bild av spänningen mellan de närvarande sockenstämmodeltagarna som inte har framkommit tidigare. Är prosten så trängd att han låter auktoritetsproblemen plötsligt skymta i protokollet? Näste, och som det ska visa sig, den värste ”enfant terrible”, kornetten Wahlfeldt tog upp en diskussion angående en nybyggd bod vid kyrkan som hade konverterats till ytterligare ett magasinshus. Hans förslag var att socknens tunnor skulle skiljas från resten och förvaras i det nya magasinet, med en särskild förvaltning. Detta yrkades, trots att det enligt prosten gick emot det överenskomna reglementet. Dessutom föreslog Wahlfeldt att även kyrkans och de fattigas fonder skulle skiljas på och förvaras i olika rum i det gamla magasinet. Resten av sockenstämman visade sig ha samma mening som Wahlfeldt och Åhrberg noterar dem alla med namn. Bland dessa fanns de tidigare så trogna gästgivare Hultwall, länsman Sjöqvist och inte oväntat löjtnanten Fabritius. Åhrberg tog detta förslag som ett misstroende mot honom personligen och förfärades av att kontrollen över socknens gemensamma medel höll på att glida honom ur händerna. Således hotades hela sockenmagasinsverksamhetens existens enligt hans synsätt. Nedanstående citat avslöjar hans chock över det misstroende en del av hans sockenmän, grunden för hans egen existens som ledare av sockenstämman, visade honom.

Prosten yttrade sig härwid, att intet kunde förekomme honom mer främmande och obehagligt, än at höra en del af sine Resp Soknemän anförre meningar, som ej allenast kunde Kyrkans och Fattigfonden till skada, utan ock om de winna allas medhåll, förr och senare skola kasta hela Sokne-Magazins Insättningen öfwer ända.¹⁷⁴

¹⁷³ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 125

¹⁷⁴ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 125.

*Bild 8. Sockenmagasin i Sköllersta*¹⁷⁵

Det resterande mötet är skrivet med annan handstil och det framkommer att pastorsadjunkten Anders Westerberg tog över pennan. Även han var klart skakad av påhoppet på ett av prostens skötebarn och troligen var det båda som nu frågade församlingen:

Wårt Magazin har nu på 12te året med nytta stått under en gemensam förvaltning, utan att Soknen, Kyrkan eller de Fattige bewisligen förlorat en enda Kappa Säd af sina andelar: och Prosten upmanar hwar delägare, som nu må wara hög eller låg, att säga, om han lagt sig i förvaltningen, hindrat någon att göra lön eller själf dragit minsta fördel deraf? Prosten tillade, än vidare att han för egen del ej har hwarken winst eller skada, om i Sköllersta Församling finnes Sokne-Magazin eller icke; emedan han härstädes icke äger någon fastighet, och wid sitt frånfälle kan för sin Enka och Barn wänta någon fördel och erkänsla.¹⁷⁶

Prosten motiverade på olika sätt varför förvaltningen av det gemensamma spannmålet inte skulle förändras och avslutade med att församlingens goda rykte, och därmed hans eget, i slutändan kunde äventyras. Både sockenmän och ståndspersoner visade tydligt att de hade tappat förtroendet för förvaltningen, då de befarade att kyrkans sädtunnor växte på bekostnad av socknens, trots att de själva hade godkänt och skrivit under varje års årsredovisningar. Fabritius tog till orda och avslöjade egna underhandlingar med sockenmännen vilket skakade om Åhrberg ytterligare och han anklagade Fabritius att med flit och i egen sak väcka misstro mot magazinsinrättningen hos en enfaldig menighet, som inte förstod bättre.¹⁷⁷

Härunder behagade Herr Lieutenanten Fabritius utlåta sig att han talt med Soknemännen och sagt dessa at om Soknens säd längre skulle blifwa liggande med Kyrkans tilsammans, skulle Soknen til slut få intet. Prosten swarade derpå, at en sådan utlåtelse wore eftertänklig, osann, obefogad och ej till annat tjänande, än att hos en enfaldig menighet väcka misstroende för Magazins-inrättningen.¹⁷⁸

Den sjuklige Åhrberg var nu tvungen att begära hjälp, som tidigare nämnts, av kontraktsprosten Eric Waller som den 29/11-1789 höll nästa sockenstämma ”då högärewördige och höglärde Herr Magister Fredric Åhberg som af sjukdom blifwit hindrad” med avsikt att reda ut

¹⁷⁵ Sköllersta kyrkoarkiv PI:11.

¹⁷⁶ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 125.

¹⁷⁷ Enfaldig betecknar enkel vid den här tiden och hade inte lika negativa klang det har idag.

¹⁷⁸ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 127.

huvudanklagelsen att socknens magasin borde innehålla 2 tunnor mer än det gjorde, och de skulle felaktigt lagts till kyrkans fördel. Detta ansågs vara kassören Ömans fel som då gjort sig skyldig till ”bokhållningsbrott”. Hela Wallers utredning på 10 sidor med ingående beskrivning hur dubbel bokföring går till, är inbunden mitt i den tidigare sockenstämmoprotokolls-boken KI:3, och mynnade ut i att sockenborna får skriva under att alla tre fonderna ska fortsatt stå under samma förvaltning och i gemensam räkning, men åskådliggöras och räknas i tre kolumner istället för en. Länsman Sjöqvist verkar ha ångrat sig att han lät sig övertalas att gå emot sin prost och berömde därför Åhrbergs tidigare hantering.

Herr Prosten Åhrberg, genom de af honom uprättade och på alt fått befrämjade Stiftelsen til Kyrkans och de Fattigas förmohn, gjort sig förtjent af en hedrande åminnelse i alla tider, försäkrade och nu at Församlingen aldrig kunnat dem med kallsinnighet anse; utan altid, wagtadt skiljagtiga meningar om förvaltningen, för dem hyst en beständing wälwilja.¹⁷⁹

Så tackade ordförande Waller för att sockenstämman kommit på bättre tankar och ber dem skriva under att förvaltningen skulle fortgå som tidigare, när nu ett missförstånd hade rättats till. Waller poängterade noga vikten av att eftervärlden får en rättvis bild av det skedda: ”församlingens framtida heder i Protocollet anteckna, at efterwerlden må finna det nu afslutade twist icke endast härrört af skiljagtiga begrepp och på intet sätt allererar det fördelagtiga omdöme Församlingens hederwärda Caractere och goda Conduit hos Efterwerlden förtjenar.”¹⁸⁰ Många församlingen var nu beredda att glömma detta och gå vidare, men det var inte prostens Åhrberg som från sin sjuksäng författade en diktamen som Westerberg läste upp på följande sockenstämma den 13/12-1789. Det var prostens försvarstal skrivet i jag-form som också skulle tas till handlingarna för eftervärlden, där han beskrev i upprörda ordalag hur han handlat till allas bästa och att anklagelserna var orättvisa och utan grund. ”Jag har med lika ömhet folk wärde både Soknens, Kyrkans och de Fattigas Magaziner och aldrig tillåtit, at det ena skulle minskas eller förökas på det andras bekostnad.” Ett kortare utsnitt av hans försvarstal och som samtidigt blev en sammanfattning av hans ämbetsmannagärning följer nedan.

¹⁷⁹ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, b. 220.

¹⁸⁰ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 134.

Ingen bör likväl misstycka, om jag såsom en gammal Lärare förmanar en del af mina Kära Åhörare att lära sig noga kunna och pröfwa de ärender, som jag som Pastor, har i Sokenstämorna att föredraga, innan de bestridas och förkastas. Gud är endast vittne att jag städse sökt Sköllersta Församling både andeliga och lekamliga wälfärd, hwarmed jag ock alltid skall fortfara in till min lefnads slut som icke synes wara långt borta. Jag har äfwen deremot rönt de flestas kärlek och förtroende, som jag anser för min yppersta belöning. Gud ske lof! Jag kan träda mina åhörare under ögonen utan någon förebråelse af mitt samwete att jag förtryckt eller utsugit den fattiga, tagit gåfwor på rättwisans bekostnad, warit egennyttig, handlat oredeligt, missbrukat mitt ämbete till någons förfång. Jag kan dock aldrig tåla att mitt dyra kall sättes i förakt och wanwördas, eller den utöfning deraf mig betungas, som enligt både Guds och werldslig lag mig tilkommer.¹⁸¹

Åhrbergs diktamen skrevs alltså in i sockenstämprotokollet i jag-form och hänvisade till både Guds och världslig lag. Talet är skrivet i förmanande och lite mästrande ton, från en lärare till sina elever där han betackar sig för deras förakt för hans dyra kall. Hans yppersta belöning hade alltid varit sina åhörarens kärlek och förtroende, under förutsättning att de förstod att uppskatta hans oegennyttiga ämbetsutövning. Försvarstalet var även riktat mot överheten, till kontraktsprosten och stiftet, då han tvingats ta hjälp i en problematisk situation han borde kunnat lösa själv. Här förutspådde han även sin död, som dock dröjde 5 år, men redan 3 år senare blev han oförmögen att fortsätta sitt arbete. En del av texten i anslutning till ovanstående är rejält överstruket, men går att tydas till ”att anklagelserna är förkleniga och ögonfärdiga”.¹⁸²

På våren 1790 kom Åhrberg tillbaka, med förnyad energi efter Wallers ”räfst och rättarting” med församlingen och dess ledamöter. På valborgstämman var han nästan som sitt forna jag, och dristade sig att i protokollen byta namn på sockenmagasinet till socken- och kyrkomagasinet. Åhrberg klubbade igenom den ena efter den andra enhälliga beslutet och sockenstämmlivet verkade vara sig likt, med obehöriga personer som ständigt trängde in i andras kyrkbänkar. Efter vårens arbete med de vanliga sockenärendena behövde han åka dock på brunnskur igen för att vila upp sig i juni månad, denna gång till Sankta Ragnhilds källa i Söderköpings brunn, Östergötland.¹⁸³

2.3.2 Altartavla och förgylld dopskål - prostens önskemål

Genom åren bad prostens både försiktigt men förmanade i sockenstämman om det han önskade, men som av sockenmännen kunde anses onödigt. I ena stunden försökte han näpsa ståndspersonerna när de ifrågasatte de sammanskott som borde göras till byggnader och sådant

¹⁸¹ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 132.

¹⁸² Förklenande bör betyda nedsättande och ögonfärdiga kan stå för ögontjänare som bör betyda hycklande, vilket Åhrberg rimligtvis såg som risk för förtal om det stod kvar i protokollet.

¹⁸³ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 141.

de inte såg som en nödvändig utgift. I andra stunden smickrade han sockenmännen för att få dem med sig när det gällde prydnadsföremål till kyrkan.

Sköllerstas ståtliga kyrka saknade en altartavla och Åhrberg försökte motivera sockenmännen till ett inköp redan 1781, men poängterade att det inte var ett tvång, men nog skulle det pryda sin plats? I källor framkommer att det medeltida altarskåp som tidigare fanns i kyrkan monterades ner i delar, 1769, ett decennium innan Åhrberg tillträdde tjänsten.¹⁸⁴ En altartavla eller snarare ett altarskåp visualiserar delar av Kristi liv och kan öppnas och stängas efter kyrkoårets olika faser. Förutom som prydnad kan den ha varit praktisk som pedagogiskt redskap för prosten vid undervisning av åhörare och skriftermål.¹⁸⁵ Vid den nyss beskrivna kaotiska stämman 11/10-1789, som prosten var missnöjd med, propagerade han alltså ytterligare en gång för en altartavla, rimligtvis av ett enklare reformatoriskt snitt. Om det var denna punkt tillsammans med angreppet på sockenmagasinets förvaltning som gjorde att sockenstämman spårade ur, framkommer inte av sockenstämmoprotokollet. Han angav nu ett världsligt argument att det var 266 år sedan Gustaf Vasa blev kung och reformationen påbörjades, då hans tidigare kristliga argument inte verkade ha haft någon effekt på åtta år. Samtidigt såg han en altartavla som så nödvändig, att han ville få sin strävan skriftligt belagd före sin död. Beslutet uppskötts tills vidare då en omröstning borde företas, men tydligen inte vid aktuellt tillfälle.

Kunde på socknens bekostnad köpa en anständig Altartavla til Gudshusets prydnad, emedan under en tid av 266 år sedan nödigt i åminnelse Kounng Gustaf I upsteg på swenska Konunga-Tronen 1523, i en så stor och talrik församling. Så uppskötts här med tills vidare, i då, de flästa mening genom omröstning bäst kan utrönas. Emellertid förklarade Prosten at han ej på sin Graf, wile hafwa den tillwitelse at under sin tjenstetid, hafwa försummat at påminna sina Åhörare derom.¹⁸⁶

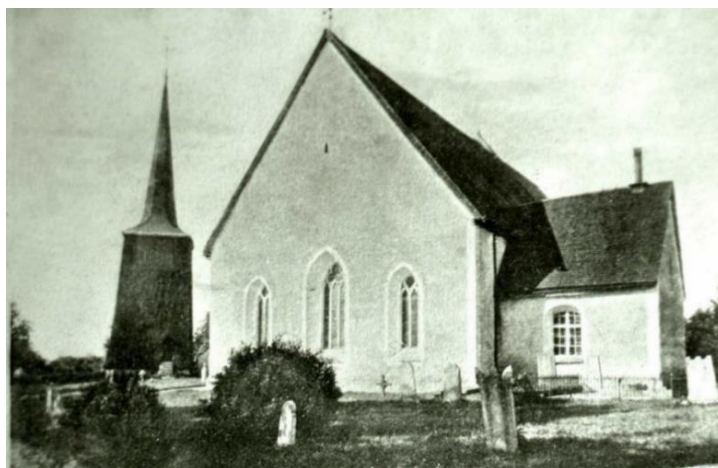
I protokollsurvalet finns inga tecken på att Åhrberg någonsin fick sin altartavla och i dagens kyrka bakom altaret finns istället kanske det fönster med medeltida glasmålningar som kontraktsprost Eric Waller vid visitationen 1780 påpekade borde räddas undan förgängelsen. Vid Wallers inbrott 29/11-1789 fick kontraktsprosten dock sockenstämman att underteckna ett dokument, där ledamöterna får lova att de ska följa sockenmagasinsreglementet eller ta ut sin insatta säd ur magasinet. Till slut får de även skriva under att så snart det går, köpa en anständig altartavla för kyrkans pengar vilket säger något om Åhrbergs förlorade auktoritet.

¹⁸⁴ Vissa figurer finns idag på Örebro museum, men själva skåpet ska vara förstört. Som lektor vid Strängnäs gymnasium som ligger tätt vid Strängnäs domkyrka bör han dagligen då ha sett kyrkans ståtliga altartavla med dess medeltida masverk och ansett att Sköllersta kyrka av ståndsmässighet och kristlighet också krävde någon slags altarprydnad.

¹⁸⁵ Skriftermål är undervisning som förberedelse för att för nattvardsgång främst för konfirmander (kommunikanter).

¹⁸⁶ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 122. 1789.

Nedanämnde ledamöter af Sköllersta församling, påstå att det stadfästade Sochne-Magazins Reglementet, må till alla delar oförändradt efterlefwas; i annor händelse uttaga de sin i Magazinet insatta Spannemål, med derå löpande Ränta, och fordra ärsättning för den kostnad de å Magazinshuset gjordt och wilja ej något till dess widmagthållande bidraga. *De samtycka äfwen att en anständig Altar-Tafla för Körkans Penningar med gjörligaste första måtte anskaffas.*¹⁸⁷

*Bild 9. Sköllersta kyrkas östra gavel med det målade glasfönstret i mitten*¹⁸⁸

I Malmstedts 1600-tal förekom att sockenborna låste ute misshagliga präster från kyrkan. Han visar på möjligheten att sockenborna betraktade kyrkan som sin egendom och hade rättigheter att avgöra vad som skedde i den. I Sköllerstas 1700-tal kunde den självmedvetna menigheten således mycket väl haft synpunkter på inredningen av kyrkan och att det inte bara handlade om utgiften. Församlingsborna bör även ha medverkat till att det tidigare altarskåpet plockades ner 1769 och kunde fortfarande ha varit nöjda med det beslutet.¹⁸⁹ Om en altartavla dessutom var stöldbegärlig kunde en sådan ha ökat risken för inbrott i kyrkan. Det fanns alltid en motiverad rädsla för stölder och prosten 1783 föreslog ökade åtgärder för att skydda kyrkans silver och värdesaker i sakristian, med anledning av ett kungligt cirkulär. Sockenmännen påpekade genom att rätta sin prost och kanske friska upp hans minne att det gjordes redan vid hans ankomst, så ingen annan sakristia var så stöldsäker som Sköllerstas.

Häruppå swarade Sokenmännen at det Järngaller som år 1778, straxt efter Probstens inflyttning gjordes, synes wara så starkt, så tätt och så fasdt inmuradt att inga tjufwar sig kunna inbryta: wiste ock icke, at på hela orten nämna någon Sacristia som med pålitligare jerngaller är försedd.¹⁹⁰

1787, var det år som sockenmagasinets existens ifrågasattes och då hade den tredje officeraren och "enfant terrible" fått nog av de ständiga utgifterna och anklagade prosten öppet för att

¹⁸⁷ Sköllersta kyrkoarkiv (AD) KI:3, bild 219, 1789.

¹⁸⁸ <http://www.arnesbilder.se/gamla%20bilder%20skoellersta-1.htm>

¹⁸⁹ Malmstedt 2002, s. 108.

¹⁹⁰ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 36, 1783.

plottra bort pengar till onödiga ting. Fältväbel Hjolmans olika utspel noterades noga i protokollet. Prosten hade just tillfrisknat och ytterligare en gång återkommit till sitt arbete med förnyad energi den 25/11, efter att Westerberg hållit den tidigare stämman 7/10. Hjolman verkade helt ha tappat tålamodet och störde ideligen prostens ordförandeskap med att meddela han inte ville bekosta något mera, varken till sockenmagasinet eller kyrkan. Prosten påpekade sin ensamrätt att sätta dagordningen, men vågade ändå gå Hjolman till mötes i en av honom tillåten sällsynt omröstning. Dessutom namngav han de två hemmansbrukare, inte sockenmän, som dristade sig att hålla med Hjolman, och vars rösträtt tidigare diskuterats och ifrågasatts.

Här wid inföll herr Fältväbeln Hjolman för ställe och sade at han för sin del til Magazinet eller Kyrkan ej wil gifwa något, förmodades at flere skulle swara af samma tanka som han. Sedan han flere gånger uprepat sin mening, bad Prosten honom ej hindra öfwerläggningen, utan afhöra Soknens tankar, hwilka genom omröstning säkert kunde uträknas: honom woro obetaget så ingen wid upropet kom til Wälle at på lagligt och förnuftigt sätt säga hwad honom behagade; men rättigheten och friheten, at föredraga de wid Soknestämmor förekommande mål, tilhörde Pastor, såsom Ordförande.

Häruppå företogs omröstningen, så samtelige herrskaperne med Ståndspersoner och hemmansbrukare förklarade sig willige at göra det föreslagna Sammanskottet til Kyrkan; men Herr Fältväbeln feck i sin mening endast medhåll af 2^{ne} hemmansbrukare Olof Olofsson i Konsta och Lars Larsson i Benctsbo, hwilka dock sedan gingo ifrån honom.¹⁹¹

Hjolman fick inte medhåll bland de övriga men hade kanske, medvetet eller inte, genom prostens protokoll illustrerat ett pyrande missnöje i socknen. Under mötet fortsatte han på den inslagna vägen och för varje förslag från prosten nekade han till att bidra. Prosten noterar samlat och ironiskt att: ”Herr Fältväbel Hjolman war straxt färdig med sitt swar at han ej der til wille gifwa et enda Runstycke.” När så prosten i nästkommande punkt föreslog inköpet av en ny dopskål i förgylld silver, så var utgången given: ”Herr Hjohlman kom åter fram och swarade efter sitt begrep, at det ej annat är än at plottra bort Kyrkans penningar at köpa en dopskål af silfwer.” Åhrberg konstaterade dock nöjt: ”Men samtelige de öfriga högre och lägre ledamöter i församlingen, swarade enhälligt, at en wacker och förgyld Silfwer-dopskål borde ju förr desto häldre beställas och anskaffas.” Sedan ger han sin syn på Hjolmans utspel under stämman:

Prosten förehöll Herr Fältväbeln tillika, at den utlåtelsen, om Kyrkans penningars bort-plottrande woro stötande och obefogad; ty här i Församlingen och under Prostens tjenstetid, är intet enda runstycke af Kyrkans penningar bortplottradt: alla utgifter äro efter Församlingens beslut, skedde och för alt är reda och räkning wisadt. At kalla det plottre, som til helgedomens prydnad användes, röjer liten eller ingen Christendom.¹⁹²

Det var tydligt att Åhrberg inte kände sig hotad av Hjolman, som var lägre i ståndsrang än de övriga ståndspersonerna, då han faktiskt förolämpade Hjolman öppet genom att anklaga honom

¹⁹¹ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 100, 1787.

¹⁹² Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 101, 1787.

i protokollet att vara okristlig. Detta visade att han fortfarande verkade vara säker på sin auktoritet och sitt stöd från övriga. Kyrkan fick istället 1788 en dopskål donerad då gamla prostänkan Lang, född 1702 i Strängnäs som Margareta Christina Sundelius, skänkte kyrkan en sådan i sitt testamente. Hon avled 86 år gammal och arvingarna, varav en var hennes son, och grannsocknens kyrkoherde Johan Widmark i Ekeby (som tidigare delade med sig av ritningar på Ekeby prästgård) levererade skålen till kyrkan.

2.3.3 Omspåning av sockenstugans tak– prosten mot seger och undergång

I Åhrbergs sockenstämmoprotokoll kan anas ett ökande tonläge på sockenstämman från 1987 och sockenmagasinskonflikten 1989, när det gällde de krav på reparationer av sockenbyggnader som ställdes. Prosten konstaterade på mikaelistämman den 3/10 1790 ”at Soknestufwo-taket, som befinnes ganska bofälligt bör nästa vårtid nödwendigt omtäckas.”¹⁹³ På nästa stämma som var den 14/11-1790, konstaterade han att ”efter någon öfwerläggning och sedan Soknemännen funnit at et Spåntak på längden är waraktigare och prydligare, stadnade de i det beslut at täcka med Spån.”¹⁹⁴ Det enklaste och mest traditionella taket vid den här tiden bestod av näver och torv som kunde färdigställas i socknen, men hade kort livslängd. Spåntak med takspån var ett dyrare men mer hållbart material, som var tvunget att köpas från fabrik. Beslutet skrevs under vid nästföljande sockenstämma den 5/12-1790 av fem sockenmän, länsman Sjöqvist och kassör Öman.¹⁹⁵ Till saken hör att kornetten Wahlfeldt inte hade varit närvarande vid dessa möten och han menade tydligen att han var tvungen att vara närvarande för att godkänna större reparationer. I protokollet från sockenstämman den 20/2-1791, skrev prosten:¹⁹⁶

Då et upgifwet försenande til Soknestufwo-takets täckande med Spån och derwid nödiga materialer af Timmer och Bräder skulle underställas Soknens närmare granskning, för at utröna, huru sådant med mindsta kostnad kunde verkställas; blef öfwerläggningen derom afbruten derigenom, at herr Cornetten Wahlfeldt på Berg protesterade emot alt deltagande deruti, såwida huset med Spån skulle täckas; men om Taket blefwo med Torf och näfwer, som det förut warit, så hwarken wille eller kunde han derifrån sig undandragas. Uti denna mening började fler Soknemän instämma. Herr Cornetten anförde såsom skäl sig til yttrande tarfwa:

- 1) At Soknestämman hwaruti Spån-täckning blef föreslagen och bewiljad war olaglig.
- 2) At han då war frånwarande och til saken ej gifwit sitt samtycke.
- 3) At i Soknen äro många Fattige, för hwilka denna kostnad blefwo altför kännbar, om icke odrägelig.
- 4) At Soknen flera år å rad haft dryga utgifter af Byggnader och Reparationer, samt at den nu föreslagna Täckningen med Spån woro onödig m.m.

¹⁹³ Bofälligt betyder fallfärdig, i mycket dåligt skick.

¹⁹⁴ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 144. 1790.

¹⁹⁵ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 144. 1790.

¹⁹⁶ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 148. 1791

Kornett Johan Henric Wahlfeldt hade tydligen fått nog av hur de lagligt reglerade reparationerna av kyrkans sockenbyggnader sköttes. Då det var kyrkoherdens uppgift att påpeka och bedöma åtgärder som behövdes göras, var det inte helt orimligt att ledamöterna ibland tyckte annorlunda och Wahlfeldt nu motsatte sig åtgärden. Han argumenterade även att många i socknen inte hade råd, men hans huvudargument var att sockenstämman där spåntäckningen beslutade var olaglig, men inte varför och även att han själv inte var närvarande vid beslutet. Som högre ståndsperson kan han ha pekat på den regel som gav den lokala adeln rättighet att få information när sockenstämma hölls och nu ha ansett att det även gällde dagordningen. Bergström poängterar att det var först 1817 års förordning som slog fast att pålysningen alltid skulle innehålla de ärenden, som skulle avhandlas på det aktuella mötet. Hon noterar ”att det 1817 fanns ett behov av att stadga om en sådan, för att församlingen inte skulle behöva bli utsatt för några överrumpningsförsök från sin ordförande.”¹⁹⁷ Det följande rättsefterspelet från kontrahenterna i Sköllersta socken från början 1790-talet, kan möjligen vara en av orsakerna till att 1817 års förordning fick en sådan skrivning. I protokollet argumenterade Åhrberg med uttömmande svar på alla Wahlfeldts påståenden och påpekade att allt hade gått rätt till och var lagligen beslutat, och att det inte gick att ändras på efter hand. Åhrberg ansåg dessutom att socknen hade råd, då där bodde ett så välmående och besuttet folk, som villigt fullgjorde sina skyldigheter. De fattiga var inte så många och var finns det inte fattiga? Han berömmar samtidigt Wahlfeldt för att medverkat till sockenbyggnadernas förbättrande och tvivlar inte på att de ska kunna vänligt komma överens i denna sak.

Prosten swarade härtill:

- 1) At på Michaelis Soknestämman d. 3 Octob. 1790 § 12 afgordes at Soknestufwo-taket nödwändigt i wår skulle omtäckas, men derwid nämndes icke, antingen det borde ske med Spån, eller näfwer och Tref. Soknestämman d. 14 Nov. då spåning föreslogs och bewiljades, pålystes i förstledne Octob. nästledne år at hållas Alhelgonadag, men emedan de andra infallande göromål gorde hinder och medtogo tiden; utlystes den tilkommande Soknestämman d. 30 Octob: som war sidsta Böldagen, och sålunda 15 dygn förut. Soknen afgordes då uti wänlighet, utan motsägelse och Protocollet deröfwer justerades icke före än 3 weckor derefter, som war d. 5 Decemb. Sålunda kan denna Soknestämma ej få namn af olaglig.
- 2) Det herr Cornetten eler flera, warit frånwarande kan ej ändra et SoknstämmoBeslut, hwilka i sådan händelser förlorar sin trovärdighet, och komma, efter lag at åtnöjas med hwad de närwarande besluta.
- 3) Hwad angår at många äro Fattige; så gifwas, der inte rike och fattige finnas, Gud lof i Sköllersta församling, hafwa de fläste sin bärgning, så at önskeligen woro, om så välmående och besuttet folk funnos öfweralt. Man har ock med nöje sedt att de mindre förmögne äro så snart willige at fullgöra sina skyldigheter, som de förmögne.

¹⁹⁷ Bergström 1991, s. 110.

4) Det nekas icke at Sköllersta Soknemän haft Byggnader och reparationer för händer (*här tar prosten en paus och skriver följande mening med en spetsigare penna och tunnare bläck*) at herr Cornetten förtjenar utmärkt heder, som der til med råd, gott exempel och werekligen åtgärd bidragit, men det kan tillika icke bestridas, at alla gorda Byggnader och förbättringar warit nödige. Soknarne i Grannskapet hafwa dessa åren haft större omkostnader och hwad nu angår ofta nämnde täckning med Spån, så är den icke onödig. Den är waraktigare. --- Och jag twiflar om icke alt til slut vänlig förening träffas.

Prosten Åhrberg tog fel i förhoppningen att valet av material till taket på sockenstugan, skulle lösas på ett vänligt sätt. Det ledde istället till en strid om något relativt vardagligt som fick stora rättsliga konsekvenser och kom att behandlas av tre rättsliga myndigheter och i två domstolsprocesser. En fyraårig rättslig strid tog sin början mellan Wahlfeldt och Åhrberg. Bakom dessa båda kontrahenter ställde sig olika stora delar av ståndspersoner och sockenmän. Att detta handlade om något mer eller om något helt annat än bara sockenstugans takbeläggning, ter sig som en inte alltför djärv gissning. I Tablå 3 framkommer att varje november i fyra år inkom samma utslag från olika rättsliga nivåer att sockenstugans tak skulle beläggas med takspån. De följande åren domineras således sockenstämmoprotokollen av hur de rättsliga turerna fortgick och revisionsakten från Högsta domstolen slutade på 160 sidor.

Tablå 3. Striden om sockenstugans takbeläggning 1790-1795

Datum	Forum	Åtgärd enligt stämmoprotokoll
14/11-1790	Sköllersta sockenstämma	Underskrivet beslut om takspån
30/11-1791	Landshövdingen i Örebro	Underskrivet protokoll stadfästs
1/11 och 5/11- 1792	Svea hovrätt	Stadfäst först, sedan ej tillräckligt utrett
26/11-1793	Högsta domstolen	Stadfäst, enligt ovan
16/2-1794	Sköllersta sockenstämma	Accepterar domslut, men tidpunkt oviss
Efterspel: 3/5-1795	Sköllersta sockenstämma	Planering inför takbeläggning m. spån

Wahlfeldt fortsatte följaktligen att protestera emot det tagna beslutet under 1791 års sockenstämmor med argumentet att många av sockenmännen var av samma åsikt, men det var inget Åhrberg verkade ta till sig. Sockenmännen framskymtade enbart som fåtaliga att göra gemensam sak med Wahlfeldt i de två sista tidsperioderna. Wahlfeldt angav ytterligare ett argument för att beslutet skulle rivas upp., han angav att ingen kostnads kalkyl för material och arbete hade uppgetts. Åhrberg ansåg att det inte ingick i hans uppdrag och skrev 3/4-1791:

Och hade förslaget på omkostnaderne beträffar, så är det icke Ordföranden skyldighet at et sådant vidare upgifwa. Herr Cornetten och de få som lära wara af hans tankar äga frihet at sjelfwa söka på sin bekostnad, någon erfaren man som författar et annat byggnings-förslag. Så mycket kan dock med al sannolikhet förut sägas at kostnader ej lærer mycket öfwerstiga 16 D Specie på ¼ hemman och så proportionaliter af större och mindre hemmansdelar. Saken kan och bör mera såsom afgord anses emedan Protocollet är upläst, widkänt och underskrifwet och har således wunnit laga kraft.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 150. 1791

Noteras kan att när Åhrberg tidigare beskrev kostnader för sockenborna, var det alltid per helt hemman och inte $\frac{1}{4}$ hemman. I protokollet såg 16 daler mindre ut än 64 daler. På hösten 2/10-1791, ett år efter beslutet, hade fortfarande inget hänt i frågan och konfliktdiskursen var nu tydlig. Wahlfeldt ”fortfor åter at på wanligt sätt med sina gamla skäl att bestrida spåntäckningen av socknestufwotaket” enligt prosten och han föll återigen in i första person singular, när det visade sig att Wahlfeldt ”tillika med dem som ha har dragit på sin sida” skruvade upp tonläget och hotade med klaga hos landshövdingeämbetet i Örebro.

Ordföranden yttrade sig deröfwer sålunda, jag tycker mig finna at herr Cornetten ej menat söker sig göra hinder, och alt til intet hwad i denna sak redan lagligen gjort och beslutet är. Hoppet att i godo få slut herpå Börjar försvinna. Som mitt Arbetes heder ej tillåta mig at ändra mera på lagar grundade onelning, Hwaruti ock mine Resp. Soknemän, högre och lägre säkert instämma; så behagade Herr Cornetten tillika med dem som han dragit på sin sida, wända sig med beswär til Höglofl. Landshöfdinge-ämbetet i Örebro ju förr desto häldre, då när rättwist utslag säkert fällas.¹⁹⁹

Den 11/12-1791 hade Åhrberg åter kallat till sockenstämma efter 8 dagars utlysning. Som vanligt tog Wahlfeldt till orda i ämnet om sockenstugans takomläggning och ville inte skriva på föregående protokoll, som istället justerades av andra.

1. Justerades och underskrefs Protocollet af d. 2 Octob. nästlednde.

2. Efter upläsningen deraf protesterade Cornett Wahlfeldt nu ytterligare med mycken häftighet mot Soknestufwans täckning med Spån, andragande derwid sine flera gånger tilförne uprepade, och beswarade skäl. Han beswärade sig nu tillika deröfwer, att han ej mindre nu än förut finne sig ansedd och nämnd, såsom den ende, som bestrider Spåntäckningen, då likwäl, efter hans öfvertygelse, pluraliteten af Församlingen med honom instämde.²⁰⁰

Adelsmannen och officeren Wahlfeldt motsatte sig att han skulle vara den ende som var av åsikten att ett olagligt beslut hade tagits. I protokollet visualiseras en maktkamp mellan kyrkoherden, den laglige ledaren i socknen och en i socknen boende adelsman med adelsprivilegier. Var övriga ståndspersoner och sockenmän ansåg syns inte tydligt under 1791 men, Åhrberg noterade nu att Wahlfeldt påstod sig ha majoriteten av församlingen på sin sida, vilket kan tyda på att de hade stått bakom redan från början. Åhrberg verkade också vara emot ett röstningsförfarande som kunde visa att han hade fel. Dessutom ansåg han sannolikt att beslut i socknen togs genom enhällighet, hur skulle annars en socken kunna styras? Stämman fortsatte med Åhrbergs tillrättavisning av underofficeren, i nästan samma anda som tidigare mot Hjolman. Åhrberg utnämnde dessutom Wahlfeldt till huvudman i något som nu var att uppfatta som en komplot, efter en orättfärdig påverkan på sockenmännen i sockenstämman.

¹⁹⁹ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 155, 1791.

²⁰⁰ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 154, 1791.

Dertill swarades, att, sedan Cornetten varit den förste, hwilken bestridt denna sak, mest och ifwrigt talat, de deremot, och blott en eller annan alt hittils tydeligen förklarar sig wara af samma mening; så torde det skäligen icke stöta Herr Cornetten, att han blefwn nämnd såsom hufwudman för de missnöjde. Att Corneten hade pluraliteten på sin sida, som han föregaf, wille man icke förmoda, åtminstone wore det oafgjordt; men om ock, utom all förmodan, de flesta nu läte Sig emot oftanämnde täckning, så hade de liksom herr Cornetten själf, fått ett sådant infall efteråt, sedan saken war lagligen afslutad och altså, sedan all vidare talan deruti är förlorad. För öfrigt är Cornetten icke ansedd i ofwanberörde Protocoll för att nu mer ensam bestrida spåntäckningen, utan endast att wara den första, som bestridt den samma, och sedan dragit flera på sin sida, hwilket, såsom med sanningen enlig, herr Cornetten icke lærer gitta merka eller bestrida.²⁰¹

Här verkade prosten för första gången bli osäker på vad sockenstämman sympati låg men han menade att det inte kunde bli värre för hans del än oavgjort. Dessutom ansåg prosten att ärendet var avslutat och hans tålmod verkade tryta. Således blev istället prosten själv, som hos landshövdinge-ämbetet i Örebro begärde handräckning av verkställighet i beslutet från 14/11-1790. Under nästa punkt på sockenstämman den 11/12-1791 meddelade han att han själv hade tagit detta steg och läste upp det givna beslutet, som var till Wahlfeldt med fleras, nackdel.

Bild 10. Sköllersta sockenstuga med tak skymtar bakom sockenmagasinet till vänster²⁰²

Sedan herr Prosten sett sig nödsakad, att, mot sin böjelse, bergära Wälloflige Landshövdinge-Ämbetets handräckning till verkställighet af Soknestämme-Protocollet af d. 14 Nov. 1790, angående Soknestufwu-takets omläggning med Spån, och Högbemälte Konungens Befallningshafwandes Utslag i saken till Soknen ankommit; så uplästes nu berörde Utslag, hwarigenom Sköllersta Soknemän, i stöd af Prästerskapets privilegier och flera åberopade Konglige Resolutioner blifwit ålagdna, at nyssnämnde Soknestämmobeslut verkställa och Soknestufwan med Spån täcka.²⁰³

Resolutionen angav att även frånvarande ledamöter (av alla stånd) utan bevis på giltigt förfall, fick rätta sig efter sockenstämman beslut speciellt när det gällde reparationer av kyrko- och prästbordsbyggnader (all mark som hör till kyrkan vilket den civila sockenstugan gjorde) Landshövdingeämbetets utslag lästes upp enligt protokollet på sockenstämman och

²⁰¹ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 155, 1791.

²⁰³ Lindsten, Werner, Hallsberg, & Kulturnämnden 1984, s. 317.

resolutionen finns arkiverad i Länsstyrelsen i Örebro arkiv under Landskansliet. Utslaget stödde sig på 1723 års prästprivilegier, men även en på hundraårig kunglig resolution från 1697.

Resolution från Landshövdingeämbetet i Örebro, den 30 Nov. 1791

De för Prästerskapet utfärdade Privilegier den 16 Oct 1723, 23§, jämförde med flere Stadgar i synnerhet Konglige Resolution den 17de December 1697 4§ instämma där urtima²⁰⁴, att de från Sochnestämman uteblifwo andra Ledamöter, om laglige förfall därtill ej wisas kan med de närwarandes beslut, bland andra derom äfwen om Kyrko och Prästebords byggnader, jämte Reparation derå wihkerligen böra åtnöja./ --- / kort så wid i stället, att hafwa afseende på den särskilde mening en Sochnens ledamot herr Kornetten Wahlfeldt, wid beslutets fattande förfallo frånwarande, å Sochnestämman den 20 Febr, den 3 April och d. 2 Oct innewarande år biträdes af några få ledamöter, anmält i detta ärende, men alt hittills härstädes ej, till ändring winnande i Beslutet.²⁰⁵

Åhrbergs syfte var rimligtvis att få en enhällighet för ett lagligt beslut och kunna påbörja arbetets planering under vintern och våren. Men reaktionen på utslaget blev häftigare än vad prosten kunnat ana och istället för ett avslut blir denna åtgärd början till en lång, flerårig och slitsam process. Det blev tydligt att Wahlfeldt hade många sockenmän på sin sida som blev lika upprörda över att prosten hade gått bakvägen och utan deras medverkan försökt tvinga dem till en åtgärd de inte erkände. Att sockenmännen hade mycket att säga till om i sockenstämman blev här tydligt. Åhrberg verkade dessutom beskriva konflikten protokollet, denna gång utan att släta över.

Uplysningen af förberörde Utslag blef en och annan gång afbruten genom sorl och starka rop af flera, som tillika talade högt öfwer hwarandra. Sedan förklarades af herr Cornetten Wahlfeldt med mycken hetta och några bland Allmogen stort missnöje deröfwer att herr Prosten genom Konungens Befallningshafvandes åtgärd, wille twinga Församlingen till fullgörande af ett Soknestämmo Protocoll, som de flesta icke erkände.²⁰⁶

Protokollet fortsätter att beskriva hur Wahlfeldt ifrågasatte Åhrberg i hans ämbetsutövning. På frågan från Åhrberg om Wahlfeldt ville driva ärenden vidare, svarade Wahlfeldt nej, men föreslog sarkastiskt istället en kommission för att undersöka alla protokoll under Åhrbergs ämbetsperiod. Han ansåg att protokollen inte speglade vad som överenskommits på stämmorna utan var prostens egna åsikter. Här är det tydligt att Åhrberg nu inte friserade sin skrift, utan här kan vi vara mer säkra på hur ordväxlingen föll för 230 år sedan.

Cornetten frågades om han wore sinnad att gå hög vederbörlig ort beswära sig öfwer det upläsne utslaget? Dertill swarade han nej; utan att man borde hellre begära en Commission, som här kunde anställa undersökning öfwer de af herr Prosten hållne Soknestämmor och derwid författade Protocoller, särdeles som det både nu och tilförne förmärkts att Prosten wäl införer sina tankar i Protocollerne, men icke uptager Församlingens meningar om de i Soknestämmorne förekommande ärender?²⁰⁷

²⁰⁴ Urtima i meningen extraordinarie = utanför den vanliga ordningen, utanför de två allmänna stämmorna.

²⁰⁵ Örebro, Länsstyrelsen, Landskansliet. AII:b N° 41. 1791

²⁰⁶ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 155, 1791.

²⁰⁷ Ibid.

Dispyten mellan prosten och kornetten fortfor med upprörda stämmor, innan Wahlfeldt bugade sig för Åhrberg och gick ut ur sockenstugan tillsammans med ”somliga”, enligt protokollet.

Prosten bad Cornetten tala med foglighet och skona honom för slika obehöriga och förgrifliga tillmälen. Prosten erindrade äfwen att Cornetten borde under öfwerläggningarne i Soknestufwan blifwa stilla på sitt intagna rum, och icke wandra fram och tillbaka på golfwet och med höge röst tilltala menigheten, såsom hans plägsed nu wid flere Soknstämmor varit, hwilket båda wore mindre anständigt och jämwäl åstadkom buller och oordning. Herr Cornetten gjorde för Prosten en djup bugning med utlåtelse, att han trodde det wara sin obestridiga rättighet att här sitta, stå eller gå, alt eftersom han behagade. Han manade äfwen nu Soknemännen att gå ut af Soknestufwan, hwilket somlige också strax efterkommo och gingo bort. De öfrige Församlingens närvarande Ståndspersoner jämte de beskedlige af allmogen yttrade öfwer att slik förfarande mycket missnöje och beklagande att på ett sådant sätt hela Församlingen ofelbart skulle blifwa lidande och illa ansedd hos alla, som icke visste att de aldra flesta togo ingen del deruti.²⁰⁸

Gustafsson beskriver på samma sätt en bångstyrig sockenstämma i jordbrukssocknen Tillinge och dess besvär med opposition på 1840-talet, och att det fanns en tydlig olust över öppna konflikter och ett konsensusideal som han anser var starkare i landsbygdsorten.²⁰⁹ I Sköllerstas 1700-tal togs oftast beslut genom enhällighet, men här hade konflikten nått det stadium att allt var tvunget att beskrivas för att sedan kunna underskrivas, av juridiska skäl men även för församlingens eftermäle. När Wahlfeldt med sina följare har gått ur stugan ursäktade Åhrberg sig för de resterande närvarande, att han sökt handräckning hos landshövdingeämbetet och medger: ”Själff hatare af tråtor och onödiga rättegångar, särdeles med sina Kära Åhörare, hade han aldrig haft process med någon ibland dem för enskild räkning. Han hade blifwit satt i nödwändighet att göra detta steg, som eljes war för honom så obehagligt.”²¹⁰ När det gällde anklagelserna om falska protokoll var han rejält skakad över detta påhopp, och fortsatte att påtala hur orimligt och förolämpade dessa anklagelser var för honom, kornetten och alla Sköllersta sockenmän som varit med om att ha beslutat, erkänt och undertecknat genom åren.

Hwad åter det angeck, att Soknemännen icke få sina meningar i Protocolterne intagna; så war att sådant föregifwande både sanningslöst och orimligt. Protocolterne innehåller således blott Ordförandens meningar men icke Soknens, och ändå finns de alla af Församlingens ledamöter, och på Församlingens wägnar, underskrifwne, med den tilläggnig att de äro upläste och widkände; huru illa hänger icke det tillsammans? Huru kan och herr Cornettens eget hederwärda namn finnas af honom tecknad under så många, om icke de flesta Protocolter, när de likwäl, efter hans tanka och påstående, äro falska och oriktiga? Herr Cornetten bör ju wid minsta eftertanke, finna, huru förolämpande detta är, ej allenast för Ordföranden, utan ock för herr Cornetten själf och alla Sköllersta Resp. Soknemän.

Cornettens förhållande wid detta tillfälle har derföre varit ganska eftertänkeligt, särdeles emot Prosten, hwilket icke förtjänt och alltså icke borde wänta det. Han wore af Cornetten offentligen skymfad och missfirmad på sitt Ämbets rum, och hade således största fog att derföre låta Cornetten

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Gustafsson 1986, s. 500.

²¹⁰ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 155. 1791.

lagligen tiltala. Likwäl wille Prosten, af christelig försonlighet, förgäta alla sig nu tillfogade oförrätter och för sin del låta saken falla, dels för att skona en eljes redelig man, som tilförne varit hans vän, dels efter han trodde, att detta bemötande hade sin grund, mindre i ett elakt hjerta, än i bristande förmåga att styra ett häftigt sinne.²¹¹

Prosten ville inte gå vidare med att stämma kornetten för förtal, utan i kristlig anda låta saken falla och skona en redlig man, som tills nu varit hans vän. Tilltalet till åhörarna avslöjade att Åhrberg kämpade med sin auktoritet och att visa sig storsint var det enda han kunde göra. Han slog fast att han inte trodde att Wahlfeldt elak utan hade en bristande impulskontroll. Vid nästa valborgsstämman 6/5-1792, fem månader senare, var stämningen lika hätsk som tidigare och Åhrberg försökte få igenom reparation av taken i prästgården, bjöd Wahlfeldt fortsatt motstånd:

Som några bristfälligheter å Soknens hus i Prästgården yppats, dels i mangården dels i ladugården, hwarigenom dropp orsakas och husen swårigen taga skada; så anmodade Prosten sina K. Soknemän att dessa brister besigtiga och wid första lägliga tillfälle bättre. Hwaremot inwändes strax av herr Cornett Wahlfeldt och en stor del af allmogen att det icke woro Soknens, utan Patstors skyldighet sådana Reparationer i Prästgården göra; ty sedan husen en gång i laga stånd blifwit till Pastor lemnade, så wore han i stöd av lagen, förpliktad derwid magt hålla på egen bekostnad, men Soknen från detta onus befriad. Prosten swarade, att han icke kände den lag, som Soknen från en sådan skyldighet friar; utan wille låta komma en på Domarens pröfning, hwilkendere skall answara, han eller Soknen, om husen genom bristfälliga tak skadas och förderfwas.²¹²

Åhrberg konstaterade sakligt nu att en stor del av allmogen med Wahlfeldt i spetsen påstod att det var kyrkoherdens eget ansvar att underhålla prästgården sedan socknen satt den i bruk vid tillträdet. Den lärde och stridbare Åhrberg svarade förvånande lakoniskt att den lagen kände han inte till och borde därför gå till domstol för att få saken prövad. Sedan avslutade han och satte punkt, utan åthävor med sina sista skrivna ord i sockenstämmoprotokoll, för sin karriär som prost i egen församling. Med ständigt pågående motgångar tackade han för sig så plötsligt, så att det framstår som en impulsgärning. Han verkade plötsligt tycka att det räckte med påhopp från Wahlfeldt till vilken han tydligen hade förlorat sina älskade sockenmäns tilltro.

Ytterst, och då Församlingens wärde ledamöter ingenting vidare hade att påminna, slöt Prosten detta sammanträde, som efter hans tanka war det sidsta han höll med sine K. Soknemän, under wanlig och hjertelig tilönskan af Guds wälsignelse öfwer hela denna Församling samt hwar och en, dess ledamot i synnerhet.²¹³

Under de månader som förflutit mellan de två protokollen har det sannolikt förekommit diskussioner, som medförde att Åhrberg tog detta drastiska steg. Han dåliga hälsa spelade säkert in och bara två månader senare fick han en rejäl försämring av sin hälsa som gav honom kronisk ”sinnessvaghhet”. I ett läkarintyg, från 17/9-1792 framkommer något av förloppet.

²¹¹ Ibid.

²¹² Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 159. 1792.

²¹³ Ibid.

Att Prosten Högärewördige Magister Herr Fredric Åhrberg wid medium af sistledne Julii månad blef angripen af en häftig yrsel med feber förenad Rhenitis, hwilken småningom förwandlat sig till en Chronisk sinneswaghet, som ännu fortfar; och att han i anseende härtill, ifrån nämnde tid icke kunnat bestrida något Embetsgöromål, samt således ej håller själf hålla den af Höglofl. Kongl. HofRätten anbefalte Sochnesämma, det warder härmedelst på begäran intygadt, och styrkes sanningen häraf med denna Edliga förbindelse. Så sant mig Gud hjelp till Lif och Själ. Örebro d. 17de Septemb. 1792. A.J. Segerstedt Med. & Phil. Doctor och Kongl. Coll. Medici medlem.²¹⁴

Hur blev det sedan Åhrberg hade stigit ner från ordförandeposten och sedermera blivit kronisk sinnessvag? I sockenprotokollen hade det tillkommit ytterligare en procedur med underskrifter som garanterade att ”Likheten med originala concept-Protocollerne bewittnas”, sannolikt efter anklagelserna om att protokollen renskrevs tendentiöst. Under detta protokoll skriver adelsmannen Carl Gustaf Roos, Länsman Sjöqvist och kassören Öman under. Dessa personer syns senare bland dem som tar Åhrbergs och omspånings parti. Anders Westerberg tog över ordförandeklubban i rollen som vice pastor, och kontraktsprosten Waller kom ytterligare en gång från Örebro och höll sockenstämma i Sköllersta den 2/9-1792. Han meddelade att Åhrberg hade blivit oförmögen att hålla stämma, men då Wahlfeldt stämt saken till Svea hovrätt hade sockenstämman blivit anmodad att först utreda Wahlfeldts anklagelser. Waller fann efter att ha gått igenom alla protokoll, att Åhrberg hade skött sig exemplariskt men påtalade att ett missförstånd trots allt måste ha uppstått angående sockenstugans tak.

Angående Herr Prosten Åhrbergs göromål som nog tydeligen innebär honom påbördande Embetes fel, sett sig föranlåten at igenomgå alla Soknestämmo-Protocoller, som handla om denna saken, och med oro funnit et missförstånd mellan Församlingens Pastor och någre dess ledamöter.²¹⁵

Kontraktsprosten fick sedan be sockenstämmans ledamöter om lov att få lovorda prosten Åhrbergs alla förtjänster. Det säger en hel del om den lokala självstyrelsens, sockenstämmans, makt och att Waller faktiskt fick använda diplomati för att kunna ta sin kollega i försvar.

--- förmodade at ingen kunde illa anse, om han för et godt ändamål, gjorde herr Prosten Åhrberg den rättvisan. Och Man kommer således ofta nog i behof af extraordinarie Soknestämmor; och är det alltid wanligt at dem, och de erender som dem föranlåta, förut hos Ridderskapet och Adelen anmäla, emedan de genom et särskildt förordande äga rättighet at fordra det deras minne dertil inhämtas.²¹⁶

Kontraktsprosten Eric Waller satte ljuset på att adeln hade rätt att bli informerade innan en sockenstämma skulle hållas, men hänvisade också till ett särskilt förordnande som verkar ha gått Åhrberg förbi eller något som prosten inte tidigare heller hade praktiserat. När det kallades till en extraordinarie sockenstämma, skulle adeln även informeras om anledningen till det och vilka ärenden som skulle avhandlas. Waller fortsatte hålla sockenstämma den 2/9-1792 och läste upp de 11 attester som talade för prästerskapets sak i ärendet, för prosten Åhrbergs sak

²¹⁴ HD Revisionsakt 1793 juli-nov E1A Vol. 1725, s. 88.

²¹⁵ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 161. 1792

²¹⁶ Ibid.

och de eniga ledamöterna. Flera var adliga jordägare som inte ville delta i någon kostsam rättegång, de godkände inte att brukarna av deras jord deltog och de erkände Åhrbergs protokoll som sannfärdigt skrivna, varav några citeras nedan.

Attesterne woro från General Majoren och Riddaren och Kongl. Swärds Orden, högwälb. Herr Baron Gust. Phil. Wennerstedt: Wälb. Fru Enke-Majorskan, G. G. Anrep: Framl. Ryttmästaren Mejerhelms Enkefru wälb. Hedwig Åkerhjelm: Herr Directeuren Claes Friczsky: herr Capitainen Baron Gust. Ad. Liljecrants: herr Lieuten. Axel Adlersparre: Fältväbeln Claes Sundbom: Regementshofslagaren Joh. Bergström samt 3^{ne} af Allmogen; och lydde dessa attester som följer:

N° 1. Intygas at för mina i Sköllersta Sokn ägande hemman: Gossebo 1/4, Hälla 3/4, Koppetorp 1/4, undertecknad samtyckt til Spåntäckningen och intet will att de skola inågon Rättegång deltaga. Skogaholm. Wennerstedt.

N° 2 Ägare af 1 1/2 mantal Säteri Wrana, samt 1/2 mantal frälse i Konsta tager jag ingen del i de beswär, som någre Sköllersta socknemän i högloflige Konglige Swea Hofrätt ingifwits, rörande sockenstufwans täckning med Spån; utan anser jag för godt hwad derom på allmän Soknestämman d. 14 Nov. 1790 redan beslutaft är, äfwensom jag wid de hållne sockenstämmor och derwid förde Protocoller icke eller har något ar erindra. Wrana d. 2 Sept. 1792. E. C. Anrep ---

I de sista attesterna som var skrivna av sockenmän fås en glimt av de övertalningsförsök som påståtts ha ägt rum. Här nämndes att Wahlfeldt även försökte räkna upp ägandet av antalet mantal per sockenman och det vittnades om i samma protokoll, men syns inte i de valda citaten.

N° 10 Under påstående Hindricsmesso marknad i Örebro, då flere af Sköllersta sokneboer af herr Cornetten Wahlfeldt och dess utskickade blefwo öfwertalte at ändra sin förra tanke och beslut om Soknestufwans täckande med Spån, blef jag efter flere fåfänga försök, hemma emot min wilja och af fruktan för olägenhet likasom nödsakad at sätta mitt Bomärke under en Beswärsskrift til Kongl. Hofrätten; på hwilken min gård och namn förut, mig owetterligen wara upteknad, som härmed Ediligen kan bestyrkas, om så påfordras. Sköllersta d. 6 Febr. 1792. And. Jönsson, Bomärke, i Fiskmanstorp. I min närvaro har denna man sitt Bomärke friwilligt nu derskrifwit, som betygas at supro, Carl Er Öman.

N° 11 Igenom berättelse fått inhämta den underrättelsen at mitt namn skulle wara under den beswärsskrift til Kongl. Swea Hofrätt, undersatt, rörande soknestufwotaket. Om så är får jag lemna det intygande, at jag hwarken någon dertil anmodat, eller mitt namn och bomärke undertecknat, mindre gifwit lof dertill at sådant undersätta, icke eller jag sådan beswärsskrift läsit eler för mig läsa låtit, utan är mitt namn af en illasinnad människa underskrifwit; emedan jag uti denna process ingen del haft ellr någonsin taga, som min Embetes-Ed af mig utgifwas: så sant mig Gud hjälpe til lif och själ. Sköllersta by d. 11 Junii 1792, Nils Olofsson, Bomärke, Häradsdomare.²¹⁷

Imellertid ägde alla de, som i Beswären icke instämt, öppen wäg at, genom den tillåtna förklaringen få sina tankar den högloflige Konglige HofRätten förebragta, och synes klart af höga Communications Resolutionen, som upläst är, att då en hwar tillika upgifwen sitt styrkta hemmantal får saken alt det ljus, som til ett rättwist utslag af den höga Domstolen erfordras.²¹⁸

Protokollet framställde Wahlfeldt och hans utskickade att syssla med uppvigling av sockenmännen så att Anders Jönsson inte ens vågade åka till Örebro och mässan i januari 1792 av rädsla för att tvingas skriva under och häradsdomaren Nils Olofsson menade att en illasinnad människa hade satt hans namn

²¹⁷ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 163.

²¹⁸ Ibid.

under besvärsskrivelsen. I Svea hovrätt behandlades målet Wahlfeldt med 3 ståndspersoner och 89 sockenmän emot Åhrberg med 8 ståndspersoner och enbart 14 sockenmän. Proto-notarien Levin skrev en dom av den 1/11-1792, som dock inte ändrade Landshövdingeämbetet i Örebro utslag.

Soknestämman fastställt och samma täckning borde skje med spån, dherwid likwål Cornetten Wahlfeldt icke skal hafwa warit närwarande och som bemålte Cornett och öfrige som i Kongl hofrätten beswarande Prosten icke wist, at en i rätten tid ock å behörigt skulle äfwen nästberörde församlingens oeconomiska författning sig beswärat; så anser på funno Proto Notarien ej skjäl at uti Konungens Befallningshafwande om wärkställigheten hwaraf, gifwa Utslag ändring göra.²¹⁹

Dock föreligger ytterligare ett kompletterande utslag från den 5/11-1792 av proto-notarien Levin, med stöd av hovrättsrådet von Ehsenheim, som delvis drog tillbaka ovanstående utslag då han inte fann att det kan bevisas att stämman blivit utlyst på lagligt sätt och att Åhrberg förvägrat votering om saken när sockenmännen ville ändra sitt beslut.

Frågan blifwer: Om Sökanderne utmätningssvis böra skyldigförklaras att ställa sig till efterrättelse det öwerklagande Sockenstämmobeslutet af d. 14 November 1790, rörande Skyllersta Soknestufwas taktäckning med spån? Eller om detta mål bör såsom twistigt till vederbörlig domstol förvisas?²²⁰

Hovrätten kritiserade också landshövdingeämbetet som gav ett utslag utan begära församlingens fullmakt eller fråga om pluralitetens mening:

--- vad omläggningen kostade blifwit upwist, flere af Församlingens ledamöter, genast återkallat berörde friwillige samtycke: det Prosten af egen myndighet et slikt återkallande afslagit och förwägrat de med Spåntacket missnöjde få genom votering utröna om icke deras antal utgjöres Pluraliteten: det Prosten utan at fråga efter Pluralitetens mening och utan at begära och erhålla Församlingens fullmakt och samtycke börjat denne lagsökning: det Landshöfdingen resolverat i saken utan at höra Församlingen och inhämta underrättelse om Soknestämman blifwit lagligen åtlydd./---/ Det som här af tydeligen finnes, at Pluraliteten i Församlingen icke gör ett med Åhrbergs anstalt, och det icke är tillräckligen utrönt om laglig pålysning til Soknestämma skjedt, så pröfwat jag för min del skjäl at ändra och uphåfwa det öfwerklagande utslaget, och saken för twistigt förklara.²²¹

Det verkar som Svea Hovrätt vid närmare eftertanke tvekade på om inte majoritetsbeslut borde gälla i sockenstämmor. De kritiserade även Åhrberg för att inte ha inhämtat fullmakt från sockenstämmans ledamöter. Det mest frapperande är dock att prosten kritiserades för att verka i egen myndighet och förvägra sockenstämman omröstning med en eventuell ändring av det tagna beslutet. Här blir det tydligt att den kommunala principen tas stor hänsyn till och den feodala principen i form av Åhrbergs ämbetsutövning kritiserats från högsta nivå! Levin konstaterade att Sköllersta utgör drygt 70 mantal och Wahlfeldts över 90 ledamöter skrivit på för drygt 32 mantal och Åhrbergs över 20 ledamöter för drygt 13 mantal. Resten av socknens jordägare (cirka 25 mantal och en dryg tredjedel) verkade ha varit neutrala i denna tvist. Levin upphävde nu utslaget men ändrade inte det tidigare beslutet utan hänvisade till den av kung Gustav III nyligen inrättade Högsta domstolen, 1789. Kungen hade dessutom mördats

²¹⁹ Svea Hovrätts arkiv AIa1/287 bild 397.

²²⁰ Revisionsakt 1793 juli-nov E1A Vol. 1725, s. 39.

²²¹ Svea Hovrätts arkiv AIa1/287 bild 460.

av en officerskonspiration ett antal månader innan detta utslag, vilket rimligtvis borde ha påverkat Svea Hovrätts obeslutsamhet i detta mål och att det inte handlade om något tak, i sak. ”29/11-1792. Hof Rätten tillåter får dragas under Kongl. Majts nådige granskning.”²²² I följande sockenstämmoprotokoll från 16/12-1792 av Anders Westerbergs hand, beskrivs dock enbart domen från 1/11. Wahlfeldt hade dock läst den senare ändringen från 5/11 och ville nu gå vidare till den nyinstittade högsta domstolen.

Protocoll hållet å allmän Soknestämma i Sköllersta d. 16 Decemb. 1792. 2° I den bekanta twisten, rörande Soknestufwans Spåntäckning, hade Höglöfl. Kongl. Swea Hofrätts utslag ankommit, hwilket uplästes, och hwarigenom högwälloflige Landshöfdinge-Ämbetets i Örebro tilförne i samma sak, gifwe Resolution fants wara faststæld. Herr Cornetten Wahlfeldt förklarade härwid på egen och sina medhållares wägnar, det wore han sinnad, att hos Kongl. Majt. äwen öfwer detta Utslag, anförä underdåniga Beswär.

I anledning deraf erindrades de af Församlingen Ledamöter, som i dessa Beswär ingen deltaga, att någon Fullmäktig torde påtänkas, som hos Kongl. Majt. Kunde föra deras talan; och föreslogs dertill Auditeuren wid Konungens Götha Lifgarde, herr Carl Fred. Åhrberg såsom känd för en werksam och skicklig man, hwilken derföre ägde mycket förtroende, Wederbörande hade wid detta förslag intet att påminna; hwarföre bemälte herr Auditeur, som ock lofwat åtaga sig denna sak; skulle ofördröjeligen med Fullmagt dertill förses.²²³

Prosten Åhrberg var inte längre tillräknelig men hade ett mål emot sig i Högsta domstolen. De jordägande ledamöter som fortsatt var emot Wahlfeldts överklagande, och prosten själv, behövde i högsta grad ett befullmäktigat ombud i Högsta domstolen och valet föll på prostens egen brorson (sedermera borgmästare i Mariestad), som accepterade uppdraget. (Ingen släktkoppling har dock ännu hittats till Lars Anders Åhrberg bosatt i Sköllersta).

Öppen Fullmagt för Auditeuren²²⁴ wid Konungens Götha-Lif-garde, Wälädle Herr Carl Fredric Åhrberg, att i Kongl. Majts Höglöfl. Justitie Revision, å wåre wägnar talan föra och wår rätt bevaka emot Cornetten, Wälädle, Herr Joh. Henric Wahlfeldt och en del Sköllersta Soknemän. Rörande den twist, som imellan denna församlingens ledamöter om Soknestufwans Spåm-täckning upkommit; och förklare wi oss nögde med det, som Wälbemädle Herr Auditeur i saken, Lag likmätigt, gör eller låter.
Sköllersta den 23 Decemb. 1792.

E C Anrep	Carl G Roos	Clas Friezcky	Fred. Åhrberg genom And. Westerberg
Lars Anders Åhrberg	Joh. Sjöqwist		och 7 sockenmän ²²⁵

Kornetten Wahlfeldt förde sin och sina medbesvärande ledamöters talan och hade en öppen fullmakt att företräda dem vad den än vara månde. Här framkommer ett missnöje med de många sockenstämmorna och där de ansåg att Wahlfeldt har varit nödsakad att vara ordförande för dem alla, vilket innefattar cirka 90 av sockenmännen. Att ha varit deras ordförande betyder

²²² Revisionsakt 1793 juli-nov E1A Vol. 1725, s. 38.

²²³ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b.163.

²²⁴ Auditor är en jurist som biträder vid avgöranden av militära disciplinärenden.

²²⁵ Revisionsakt 1793 juli-nov E1A Vol. 1725, s. 54.

sannolikt att Wahlfeldt varit tvungen att föra fram allas åsikter vid sockenstämmorna, då prosten inte längre haft deras stöd. Det ger även antydning att de hellre hade sett Wahlfeldt som ordförande, som då rimligtvis var en tendens till ett brottsligt förhållningssätt då lagen tydligt gav kyrkoherden ordförandeskapet. Bergström beskriver hur kyrkoherdar men även landsstatens ämbetsmän växte sig breda på landet under 1700-talet. Hon observerar hur vissa självmedvetna grupper av ämbetsmän börjar uppträda på sockenstämmorna och beskriver hur det nya sättet att komma till beslut genom omröstning ofta var tvunget att användas för att tillfredsställa dessa. Detta var även personer som kunde ifrågasätta kyrkoherdens roll som ordförande.²²⁶

Öppen Fullmagt

Cornetten adle Herr Johan Hindrich Wahlfäldt, hwilken är Sochnbo och ägare af Ett helt hemman i Sköllersta församling, som år efter annat warit nödsakad wid de mångfaldiga Sochnstämmor så wäl för sig sjelf som för vårt gemensamma wäl varit *ordförande*: Anförtro wi ytterligare Herr Cornetten, alle samtelige, af Sköllersta församlings Socnbor som äro deltagare uti beswärsskriften, rörande församlingens Sochnstufwo taak, emot Probstens Högärevördige och Wällärde Herr Magister Fredrich Åhrberg, nu uti Kongl. Majtz och Richsens Swea Hof-Rätt bewaka; förthen skull befullmäktiga wi förbemälte Herr Cornett Wahlfäldt eller dess Ombud, icke allenast at i Kongl: Svea Hof-Rätt, utan äfwen vid Sochnstämmro och hwad helst denne sak rör, äga en fri och öppen talan wår rätt befordra. Och förklara wi sålunda och alldeles nöyde hwad Herr Cornetten Wahlfäldt härutinnan lagligen talar, gör och låter. Sköllersta Sochnstufwa den 9 September 1792.

Å egne och wåre medintreseters wägnar

Hjolman Fälwäbel wid Kongl. Nerike och Wermelands Regemente, Lars Hultwall Gästgifware

och 8 socknemän i Sköllersta Sochn.²²⁷

Arbetet i sockenstämman med de obligatoriska ärendena förlöpte fortsatt under 1793 utan församlingens kyrkoherde och prost. På mikaelistämman den 13/10-1793, ”anmälde Ordföranden Westerberg att han ämnade anstälta om nya och wäxtlige Trän sättande i de förras ställe på gångarne å Kyrko-gården, och hade Fru Prostinnan Åhrberg lofwat skänka ett tillräckeligt antal duglige Trän till detta behof och kyrko-gårdens prydnad.”²²⁸ Detta kan antyda att prostens själv inte längre var tillräckelig och att prostinnan ville neutralisera familjens förhållande till socknens beslutande organ, inför mannens kommande bortgång. Men det fanns även en annan orsak, prostparets dotter Marie Åhrberg skulle gifta sig i kyrkan med brukspatron Indebetou den 28/10-1793. Det går inte veta hur sinnessvag Åhrberg var vid tillfället, men det

²²⁶ Bergström 1991, s. 116.

²²⁷ HD: Revisionsakt 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 158.

²²⁸ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 171.

finns en uppgift om att han var gråtmild i kyrkan när han gifte bort sin yngsta dotter och sannolikt var det den lojala vice pastorn Anders Westermarck som förrättade vigseln.²²⁹

Att prostinnan står som givare av träden tyder dock på att Åhrberg inte längre var tillräknelig, men i Högsta domstolen var tvistemålet fortfarande ”emellan Sköllersta Församlings flere Ledamöter och Probstén och Kyrkoherden Magister Fredric Åhrberg”, den 22/1-1793 (Bild 10).

Bild 11. Försättsblad till revisionsakten i högsta domstolen, inkom 22/1-1793²³⁰

Målet i högsta domstolen kom således att stå mellan Åhrberg m.fl., totalt 14 personer och officeren Wahlfeldt och nu även med fältväbeln Hjolman m.fl. totalt 91 personer, mellan juli till november enligt registraturen från 1793. Målet undersökte fortfarande om Åhrbergs ansökning om verkställighet å sockenstämmans beslut av den 14/11-1790, var riktig och om utslaget fortfarande gällde. Utslaget sades nu gälla målet mellan ”Johan H: Wahlstedt m:fl Skyllersta Soknebor contra Öfrige Skyllersta församlingsledamöter”. Här framkommer att målet har delat upp socknen i tre delar med den del som förhåller sig neutral. I utslaget beskrivs först den besvärande parten Wahlfeldt m.fl. och sedan ”Skyllersta Församlings öfrige Ledamöter, af hwilka hos Kongl. Majt sig instält”:

Enkefru Majorskan, ädla och Wälbördiga E: C: Anrep, Cornetten ädel och wälbördiga Carl G. Roos, Ädel och wälbördig Claes Fietzesky, Prosten och kyrkoherden uti bemälte Församling Magister Friedric Åhrberg, kammreraren Lars Anders Åhrberg, kronolänsmannen Johan Sjöqvist tillika med häradsdomaren Nils Olofsson, Bönderne Pehr Andersson, Anders och Eric Pehrsson alla ifrån Skyllersta By, Abraham Wallgren, Pehr Pehrsson i Wivalla och Olof Jonsson i Nybble, å andra sidan.²³¹

²²⁹ Sköllersta Kyrkoarkiv (AD), EI:2, b. 6.

²³⁰ HD: Revisionsakt 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 60.

²³¹ HD: Registratur 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 1396.

Sannolikt blev, framför allt änkefru majorskan Anrep och prosten Åhrberg representerade av ombudet auditören Carl Fredric Åhrberg, trots att de står bland de som inställt sig hos kungen.

Att notera är att den tidigare motståndaren Fabritius hade bytt sida och tillsammans unge adelsmannen Roos. Andra högre adelsmän som dels bodde i socknen (Anrep och Frietzcky) och dels hade stora gårdar i socken och som tidigare hade gjort sina röster hörda genom attester, stod nu på Åhrbergs sida i de högsta domstolarna. Det var de lägre officerarna i Sköllersta socken som tillsammans med de flesta sockenmännen gjorde upp om beslutsrätten, mot dessa.

Domen kom 26/11-1793 och finns arkiverad i målets registratur.²³²

HofRättens under den 21 Nowember 1792. förklarar sig icke finna skäl, att ändring göra; deruti sökanderne om ändring i underdånighet anhållit och hwarom blifwit twistat: med Kongl. Mayts högste domstol beslutit; gifwen Stockholms Slott den 26 Nowember 1793.

Kongl: Mayt har i nåder låtit sig föredraga de i detta mål inkomna handlingar med hwad af Parterne Skriftligen i underdånighet blifwit påmint; men finner icke något skäl wara anført, som uti Hofrättens ofwan berörda utslag kan wärka ändring, och skola parterna uti så beskaffas sak, hwar sin kostnad widkännas det wederbörande hafwa at ställa. U: M: A: K: S: H: M: Carl

Domen från Högsta domstolen stadfäste tidigare den första domen från Svea hovrätt och Landshövdingeämbetets ursprungliga beslut, vilket innebar att Riksföreståndaren tillika Hertigen av Södermanland, Carl, följde den feodala principen i revisionssaken. I revisionsakten framkommer mer uppgifter om Wahlfeldts och böndernas perspektiv och deras invändningar om en onödigt kostsam täckning av sockenstugetaket. 1790 förelåg ett obetydligt läckage som skulle ha kunnat tätas enkelt, men sockenstämman tyckte även att förföll rimligt med ett nytt tak, enligt prostens förslag. Som Wahlfeldt beskrev hade sockenstämman enbart ett konventionellt näver- och torvtak i åtanke. Besvärsskriftens början lyder som följer:

– i djupaste underdånighet skolat detta mål Eders Kongl Majts nådigaste ompröfwande underställa, och om befrielse från deltagande uti denna onödiga reparation, såsom ländande största delar af oss til känbaraste kostnad, allernådigast anhålla. För at ådagalägga Prosten Åhrbergs besynnerliga förhållande med denna sak, utbedja wi oss nåden följande i djupaste underdånighet få anföra:

Efter det Skyllersta Sochnestugu tak som är täckt med näfwer och torf befunnits hafwa fått et obetydeligit läck, föredrager Prosten ibland de til afgörande förekomne mål uti den Ordinarie Sochnestämman som hölls den 3. Octobr. 1790; at taket nästa währ borde täckas; Och ehuru detta läck wed mindre än nytt tak kunde botas, som ock wara skadt, war ingen af Församlingen som deremot påminnelse gjorde, utan hade för afsigt at sådant wid den utsatta tiden verkställa, hwadan man ock billigt förestäldte sig, at någon fråga härom icke widare skulle upstå men ungefärligen en månad derefter eller til d. 14 påföljande Nowember sammankallade Prosten åter Församlingen, i Sochnestugan at öfwerlägga huruwida detta tak skulle täckas med näfwer och torf eller med Spån: hwarwid den obetydeliga del af Församlingen warit närwarande skolat beslutat, som Protocollet innehåller, at täckningen skulle ske med Spån.²³³

²³² HD: Registratur 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 1392.

²³³ HD: Revisionsakt 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 1-14.

Wahlfeldt och sockenmännen beskrev hur de upplevde att spåntäckningen klubbades igenom kuppartat utan de flestas vetskap och med få röstberättigade på plats. Det tyder på att vissa ansåg att prosten tidigare kallat till stämma vid minsta småsak, men inte för att ta beslut om kostsamma reparationer. Det gjordes istället av hävd på den två obligatoriska stämmorna. Prosten ansåg däremot sannolikt att hans kallelse till stämma var tillräcklig för att alla borde ha hörsammat den. Wahlfeldt och de flesta av sockenmännen verkar ha fått information om beslutet först 3 månader senare på nästa stämma och försökte då övertyga prosten om att ta en omröstning i övervägande, men att prosten istället senare opåkallat vände sig till högre ort. Redan här får vi en insikt om de två lägrens olika uppfattningar vid en jämförelse med sockenstämmoprotokollens narrativ. Wahlfeldts skrivelse fortsatte sålunda:

Emot detta beslut, som i Sochnestämman den 20 Febr. 1791 kom til vår Kunskap, gjorde wi nödiga ärindringar til bestridande af denna Spåntäckning, derwid wi anförde sådana skäl, som bordt förmå Prosten ifrån sin föresats, at betunga Församlingen med en så onödig och kostsam Reparation; men det oagtadt wänder sig Prosten Åhrberg sig til Eders Kongl. Majts Befallningshafwande, och å beslutet anhåller om handräckning til verkställighet.²³⁴

Han fortsatte med att beskriva hur uppbragta sockenmännen blev av Åhrbergs agerande:

Det har wisserligen warit emot vår Föreställning, at Prosten Åhrberg skolat försöka, at igenom twång få denna reparation wärkställd, hwilken största delen af Församlingen bestridt, hwarföre wi ock icke ansedt för nödigt at hos herr Landshöfdingen anförä beswär öfwer detta Sochnestämmobeslut, såsom en aldeles obetydelig del af Församlingen afgjort; Wi hafwa trodt och tro, at utan bifall och samtycke, kostnaden icke kan påläggas och någon aftwingas; wi hafwa äfwen trodt at i anseende til sådana byggnader och reparationer som denna, kan icke någre beslut äga rum eller gå i verkställighet, med mindre pluraliteten om sådant öfwerens kommer; Och då wi jämwäl trodt at våra skäl til bestridande här af warit både laglige, af mycken wigt, och synnerligen för de fattige ibland oss nog talande, hafwa wi ansedt detta Prostens Åhrbergs försök af intet wärda.²³⁵

Ytterligare skäl var att sockenstugan var för dålig för att tåla ett spåntak och att åtgärden skulle bli för dyr. Socken hade inom några få år byggt två sockenmagasin och en karaktärsbyggnad i prästgården, som hade dränerat många sockenbors förmögenhet och dessutom hade socknen haft känning av Gustav III:s ryska krig. Han påstod vidare att prosten eller länsmannen inte hade församlingens bästa för ögonen, vilket han tyckte borde vara fallet.

---at Prosten til winnande af detta, sitt ändamål, mindre haft för afseende Församlingens förmån och bästa, hwilket wid alla tillfällen bordt wara det ifrån honom oskiljagtiga ögnamärke, än at göra sig utmärkt, för at igenom en öfwerdrifwen myndighet förmå oss at i alt undergifwa oss dess behag, hwaruti innan han ock blifwit understödd af den inom sochnen boende Kronolänsmannen, hwars åliggande det efter vår underdåniga tanka likwäl är at wid alla tillfällen söka förekomma allmogens

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

lidande med onödiga kostnaders påtvingande, men intet som nu skedt, at han jemte Prosten under Rättegången wist sig wara wår motståndare, derpå arbete.²³⁶

Länsman Sjöqvist skrev en förklaring som ankom till Svea hovrätt 26/9-1792, som Wahlfeldt sannolikt menade var felaktig beskrivning av verkligheten. Sjöqvist försvarade Åhrbergs trovärdiga protokoll, och lade hela skulden på den mindre välsinnade Wahlfeldts övertalningskampanj av allmogen.

Men wi måste ock något yttra oss om herr Probstens Sochen Stämмо Protocoller, hwilkas Auctorité och Trowärdighet författaren til beswären jämwäl utan fog sökt sätta i fråga och twifwelsmål.

Wi tiltro oss i största ödmjukhet kunna försäkra, at ingenstädes skola finnas mer ordentligen och omständeligare författade Sochnestämмо Protocoll Än här under hela Probstens Åhrbergs Ämbetstid, derföre har deras riktighet, aldrig tilförne blifwit miskänd, än mindre bestridd af församlingen; utan så snart de warit uplästa, hafwa de ock blifwit godiände och otwungne underskrifne. Så skedde äfwen med det nu egenteligen i fråga warande Protocoll af den 14 November 1790. Församlingen öfwertygade genom 14 Års ärfarenhet om renheten Af herr Probstens Afsigter och nit för Sochnens wäl, drog icke i betänkande af samtycke til, och ingå uti, en propositon, som påsyftade dess heder och nytta.

Denna obehagliga utväg med Församlingen, hade han dock aldrig behöft widtage, om ej Allmogen blifwit Af någon mindre wälsinnad efteråt öfwertalad at ändre sina tankar i saken.²³⁷

Wahlfeldt som företrädde mer än hälften av församlingen gav en helt annan bild av skeendet när han hävdade att med ett röstningsförfarande skulle hela rättsprocessen besparats alla.

---Som wi förmodat, at Församlingens tanka angående denna fråga bästa skulle blifwa upenbar, igenom Votering; så hafwa wi ock anhållit wid sochnestämman den 2. October 1791, at härom få wotera, ----men sådant blef icke allenast oss förnekad, utan han wi förnummit detta wårt påstående i Sochnestämмо Protocollat icke influtit, utan allenast, at Prosten skolat anwist oss till Landshöfdingen, at öfwer det redan ingångna beslutet beswär anföra, och hwilket Protocoll, ehuru det blifwit så wäl som de öfrige Sockenstämмо Protocollerne nyttjadt til Bilaga wid Prostens ansökning hos Landshöfdingen, icke förrän Ellofwa månader efter detta sammanträde eller förledne Augusti månad under dess sjukdom blifwit för Församlingen justerat. At Prosten Åhrberg sålunda på et mindre tilbörligt sätt, welat bana sig wäg til Beslutets verkställande hos Landshöfdingen, är uppenbart, och at jag Joh. Hindr. Wahlfeldt med någre flera som häremot i Sochnestämman talat och protesterat, derföre skulle blifwa utmärkte, såsom de där wille til Församlingens wåda störa ordning och beslut, har Prosten til ändamålet äfwen ansett angelägit; Men Eder Kongl Majt tänktes allernådigst finna, at en sådan Votering likwäl warit öfwerensstämmade med Församlingens rättigheter, och mera med rättwisa och ordning instämmande, än at uppå någre af Församlingens ingångne beslut, som tillsammans innehafwa circa femton hemman, söka twinga oss, som är en betydande del af församlingen och hwilka äro ägare af några och fyratio hemman, at uti en onödig kostnad ingå.

Hade Votering skedt, hade och all Rättegång herom uphörts, ty då hade icke Prosten kunnat ställa Eders Kongl Majt Befallningshavande bakom ljustet med åberopande af et Sockenstämмо beslut, som af några få inom Församlingen blifwit öfwerenskommit, hwadan ock någon Resolution till verkställighet af et så beskaffat beslut, wisseligen icke följdt.²³⁸

²³⁶ Ibid.

²³⁷ HD: Revisionsakt 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 98-106.

²³⁸ HD: Revisionsakt 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 1-14.

Han tar även upp de händelser som inte hade tagits upp i protokollen, som att stämman hade önskat rösta 2/10-1791 vilket prosten nekade dem. Han angav också att protokollet inte justerades förrän efter 11 månader med anledning av prostens sjukdom och ansåg att prosten då på "ett mindre tilbörligt sätt, welat bana sig wäg til beslutets werkställande hos Landshöfdingen" och att det var uppenbart. Han klagade även på att ha blivit beskriven i protokollen som störande i sockenstämman, och att det var ett medvetet drag av prosten för sitt ändamål. Wahlfeldt fick till slut se sig besegrad, då även Högsta domstolen befäste landshövdingeämbetets utslag, men om syftet också var att få bort prosten från sin plats så lyckades han. Naturligtvis hade Wahlfeldt och de sympatiserade sockenmännen ytterligare invändningar i något år till och förhalade varje steg. Vikarierande vicepastor Anders Westerberg ajournerade och använde diplomati tills de kunde nå ett beslut, dock genom ett kommunalt röstningsförfarande istället för feodal enhällighet. Den 16 februari 1794 informerade Westerberg sockenstämman att även högsta domstolen hade beslutat om att sockenstugetaket skulle spåntäckas.

Ordföranden yttrade sig derwid att ehuru han önskade det Resp. Soknemännen måtte i år så fort sig göra låter företaga ett arbete som så länge warit beslutat, men genom upkommen Rättegång nu på 4de året hindradt, trodde han likwäl att det på goda skäl föreslagne upskofwet kunde med Kongl majts höga Utslag i saken förenas och altså tillåtas, om sådant wore pluralitetens mening och önskan.²³⁹

Men se det ville inte sockenstämman gå med på så snart, utan hänvisade till att domen inte sa vid vilken tid, detta skulle göras. En månad före Åhrbergs död, 2/3- 1794, kom sockenstämman slutligen överens om att lägga nytt spåntak på sockenstugan, men först nästföljande år, 1795.

Företogs öfwerläggningen om Soknstufwans Spåntäckande, hwarmed i synnerhet 2^{ne} frågor förekommo och afgjordes. Wid den förra, om tiden til detta arbetets företagande, woro Soknens ledamöter af 2^{ne} olika meningar. Somlige yrkade, at, då Kongl. Majts Nådiga Utslag af d. 26 Now. nästledne icke föreskrifwer någon wiss tid för Spåntäckningens fullbordan, kunde werkställigheten deraf hwila till nästa år 1795.²⁴⁰

Andra påstod deremot, att i answarande till det gamla Takets bristfällighet, hwaraf huset stod i fara att förderfwas, borde detta arbete ju förr desto hellre i wår werkställas, sedan Församlingen haft så lång tid att bereda sig derpå och äfwen många woro försedda med hward dertill fordrades.²⁴¹

Då Soknemännen på förnyad fråga, ej syntes kunna förena sig om själfwa tiden, föreslog att de behagade dela sig i 2^{ne} hoper, hwilket strax skedde och hwarigenom utröntes att de flesta wille hafwa upskof med det i fråga warande arbetet till nästa år. Deremot belfwo de föreslagne wilkoren af Soknemännen enhälligt och utan någon motsägelse gillade och antagna, så att det gamla Taket i wår skall behörigen botas och Spåntäckningen företagas och fullbordas ofelbart nästkommande år 1795.²⁴²

²³⁹ Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 174.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 175.

Vid röstningen som kom man fram med en lösning, men hjälpte det? Nej, på valborgstämman 4 Maj 1794 var taket fortfarande inte tillfälligt lagat och när Westerberg bad om detta, ville man att klockaren först skulle märka var det regnade in, så att man visste var det borde lagas. Genom att sockenmännen hade gått igenom flera domstolsprocesser och huvuddelen av dem förlorade i sakfrågan, så verkade de ha lärt sig en medveten förhållningsteknik om inte annat.

Taket å Soknestufwan måste i år lagas, så wida det, wid infallande regn finnes hafwa dropp, hwilka Klockaren bör utmärka och anmäla: men knutarnes brädslåning pröfwades kunna uppskjutas til nästa år, då nya Spåntaket kommer att påläggas.²⁴³

Sammanfattningsvis har här presenterats de två större konflikterna som förekom under Åhrbergs tid, rörande sockenmagasinets förvaltning och sockenstugans tak. Den tredje och mindre konflikten gällde Åhrbergs önskan om prydnader i kyrkorummet. Centralt handlade konflikterna om utgifter i någon form. Ståndspersonerna tillsammans med sockenmännen ville ha en mer sparsam linje än vad prostens ansåg passade i det ”feta” pastoratet. Sockenbyggnadernas ambitiösa underhåll och prästgårdens nybyggnation framstod ha klubbats igenom mot ett visst motstånd, men när det uppstod ett misstroende angående själva förvaltningen av sockenmagasinets ekonomi, blev konflikten öppet avslöjande beskrivet i Åhrbergs protokoll. Kontraktsprostens medling och protokollskrivning var följaktligen än mer uttömmande, både i konflikten om sockenmagasinets förvaltning och senare angående spånläggningen av sockenstugan. Den avslöjade också att Åhrberg inte hade den självklara auktoritet som han i lät påskina i protokollen, utan att det rådde mer av ökande anarki vid stämmorna än vad som framkom. Det antyder en förekommande och ökande oenighet mellan sockenmännen och prostens som inte belystes i protokollen. Den största stötestenen var den extrema tvisten om omspånningen av den kollektiva sockenstugans tak, där konsekvensen blev mångåriga domstolsprocesser.

Kontraktsprosten i Örebros kontrakt Eric Waller, konstaterar sedermera, i september 1792, att prostens uraktlåt att informera adeln om ämnet för den urtima sockenstämman 14/11-1790, då det beslutades om materialet för takomläggningen. Då Åhrberg var prost i egen församling, tycks att han borde ha rapporterat till domkapitlet direkt, men i källorna framstår han som underordnad kontraktsprosten.²⁴⁴ Åhrberg hade vägrat tillstå att han hade felat och bad 1791, om handräckning till verkställighet hos Landshövdingeämbetet. I det senare målet från Svea Hovrätts arkiv går att utläsa att huvudparten av sockenmännen var besvikna på sin kyrkoherde, som utan att ha deras fullmakt hade gått med ärendet till Landshövdingeämbetet. Detta ansågs

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Bergström 1991, s. 63.

som en stor skymf och att han fråntog dem deras rättigheter. De hade förväntat sig ett bemötande från sin prost i en mer förlikande anda. Det antyder att sockenmännen och Åhrberg i grunden, genom åren hade samarbetat med ömsesidig respekt vilket protokollen stödjer. Åhrberg beskriver sällan sockenmännen i negativ dager utan lyfter istället fram de namngivna ståndspersonerna som ständigt gick emot honom redan i början av tjänstgöringen, och la skulden för konflikterna på dem. Som en följd anklagades han av officeraren Wahlfeldt för att inte skriva sanningsenliga protokoll angående församlingens åsikter, utan bara sina egna tankar. Den sista konflikten fick svåra konsekvenser för Åhrberg, som blev otillräknelig redan 1792 innan domstolsprocesserna kom igång på allvar. De som företrädde Åhrberg i målet, vann i båda instanserna och det var nog inte till någon nackdel att hertig Karl som riksföreståndare 1793 hade avgörandet i Högsta domstolen. Förutom att Fredric Åhrberg hade hållit tal vid riksföreståndarens eget bröllop år 1774, så ville sannolikt inte den aktuella kungamakten ge vika för en lägre officersledd stämning i dåvarande tider, utan ville slå fast att den feodala principen fortsatt gällde. Svea hovrätts tidigare obeslutsamma hantering av ärendet, tyder på att den kommunala principen ändå togs på allvar och inte kunde negligeras. Länsman Sjöqvist sammanfattade i sin försvarskrift till Högsta domstolen hur han och delar av socknen uppskattat sin flitige och nitiske prost. Kyrkoherden hade inte bara vårdat församlingen kroppsliga och andliga välfärd, genom ordning och skick utan även försett den med nyttiga och vackra inrättningar.

Sluteligen kunne Wi ej förtiga Vår billige grämlse deröfwer, at Vår herderlige och nitiske Själasörjare, som alltid ådagalagt berömlig flit i sitt Ämbetes utöfning och med outröttelig möda och sorgfällighet vårdat hela Församlingens både lekamelige och andeliga wälfärd och hwilken Wi hafwa at tacka ej allenast för ordning och skick innom Sochnen, utan och för många wackra och nyttige Anstalter, skal på sin ålderdom, så sjuk och swag han är, blifwa ohemult angripen i en sak, som när den på hans föreställning blef bewilljad, sedan ej mer war hans utan Sochnens, åtminstone Pluralitetens beslut.²⁴⁵

Sjöqvist med ståndspersoner och sockenmän upplevde det orättvist att den sjuke och svage Åhrberg blev anklagad för ett beslut som inte var hans, utan socknens eller åtminstone majoritetens. Prostens hälsa försämrades ytterligare under rättsprocessernas gång och trots ombudens seger i rättsinstanserna gick han mot sin egen undergång.

²⁴⁵ HD: Revisionsakt 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 98-106.

3 Sammanfattande diskussion

Interaktionen mellan prosten och ledamöterna i Sköllersta sockenstämma under slutet av 1700-talet har gått att följa i ett urval av bevarade sockenstämmoprotokoll, vilket var syftet. I föreliggande undersöknings resultat förekommer skiljaktigheter i hur adekvata prostens renskrivna protokoll var, speciellt med domstolshandlingar som kompletterande källa. Detta fick konsekvenser ända upp i Högsta domstolen där det förekom åsikter om att uppgifter hade utelämnats, förvrängts och att utlysningen av en sockenstämma varit olaglig. Det sätter ljuset på historiska sockenstämmoprotokolls trovärdighet som kan avslöja tendentiösa vinklingar, trots justering och underskrifter. Rollen som både ordförande och sekreterare måste enligt Tiscornia diskuteras vid all forskning där sockenstämmoprotokoll ingår.²⁴⁶ Med det sagt, behöver ju inte anklagelserna i domstolen ha varit sanna, då de heller inte togs hänsyn till i domstolen, men däremot att åsikterna gick isär. Protokollen ger information om sockenstämmans innehåll, prostens sätt att styra med kontroll och kyrkotukt, men avslöjar mindre om vilka av övriga församlingsmedlemmar som fick närvara eller delta. I samstämmighet med forskningsläget framstår även Sköllersta sockenstämma som den jordägande elitens och kyrkoherdens forum. Slutsatsen att sockenstämman är ett exempel på en *egalitär* styrelse går inte att slå fast, utan att veta vilka som har haft möjlighet att delta i den. När det gäller konflikterna som uppdagades, synes de vara ett ”helt eget kapitel” i Sköllersta sockenstämma.

Syftet var även att analysera undersökningens resultat utifrån Blickles teori om principen för kommunalisering. Principen har varit fruktbar för att förklara föreliggande undersöknings resultat och hur den hierarkiskt feodala principen fick ge vika när 1700-talet närmade sig sitt slut.²⁴⁷ På 1800-talet var en socken där de jordägande bönderna utgjorde den största befolkningsgruppen präglad, enligt Aronsson, av interaktion i lokalstyrelsen enligt den egalitära kommunala principen medan de konfliktskapande aspekterna hörde till den hierarkiska feodala principen med maktanspråk.²⁴⁸ I Blickles teori förklaras hur bönderna genom en kollektiv strategi utvecklade ett kommunalt medvetande som staten/kyrkan med kontrollorgan var tvungen att förhålla sig till. Även i Sköllersta sockenstämma var en kommunal strategi tydligt synlig, låt vara inte egalitär, parallellt med den feodala centralmaktens krav. Denna dubbelhet påvisar den rådande spänningen mellan det feodala och det kommunala. Som tidigare forskning

²⁴⁶ Tiscornia 1992, s. 76.

²⁴⁷ Aronsson 1992, s. 143.

²⁴⁸ Aronsson 1992, s. 49.

och Aronsson visar kom sockenstämman ärenden under 1700-talets lopp förskjutas mot att nästan bara hantera civila ärenden. Sköllersta var inget undantag i slutet på 1700-talet och det var, förutom kyrkodisciplinära åtgärder, i stort sett bara praktiska och ekonomiska ting som avhandlades. I sockenstämman ordförandeskap krävdes att kunna utöva kontroll över sockenborna just genom att förmana till feodal kyrkotukt och hörsamhet mot myndighetsbeslut, där kyrkoherden fungerade som aktör mellan socknen och centralmakten.²⁴⁹ Med kyrka/stat i ryggen deklarerade prosten Åhrberg sin rättighet att föredra ärendena som ordförande och tog således själv upp i princip alla ärenden i stämman. Prosten utverkade enhälliga beslut utifrån feodal princip med maktanspråk och önskade förbättra socknen med det han ansåg vara det rätta. Den kommunalism som rådde och som gav ”bönderna en viss frihet att agera kollektivt inom lokalsamhällets ramar” blev kontraproduktiv med Åhrbergs feodala princip som varande överhet i socknen.²⁵⁰ I sin ansökan till Landshövdingeämbetet 1791 avslöjade han sin oro och förtrytsamhet över att inte få igenom beslutet om spånläggning på sockenstugan. Dels handlade det om heder och ståndsmässighet gentemot andra socknar och dels att han inte trodde på Wahlfeldts kostnadsargument. Slutligen och påtalar han för Landshövdingeämbetet en fruktan för oordningar, ständiga tvisten, olydnad och att det ska leda till att andra beslut kan rivas upp till samhällets våda.

---Ibland dem har jag ock härtils haft lyckan at räkna herr Cornetten Wahlfeldt. Det oroar och förtryter mig på det högsta, at wid nästgräntsande Soknar i godo sig om kyrkobyggnader med prydnader och mångfaldigt drygare Byggnader jag skal finna mig nödsakad at beswära Eder Nåde med om så ringa ting, som et Socknestufwo-taks täckande, hwilket aldrig, för en så stor och hederlig församling af några och 70 mantal, kan blifwa för kostsam. Många hafwa det ock betänkt, hwilka derföre redan skafat sig Spån i beredskap. De hafwa funnit at de så kallade Torf-taken i längden ej hafwa bestånd, förderfwas af ohyra, då säd och matwaror derunder förwaras som på soknestufwo-winden härstädes ej kan undvikas. De hafwa ock tyckt at då en mindre sokn i grannskapet bespånat sin soknstuffwa, så skulle det wanhedra Sköllersta, at wara sämbre.

Men det som i synnerhet föranlåter mig at hos Eder Nåde aldraödmjukast anhålla, det förenämnde Soknestämmo-Protocoll af d. 14 Nov. 1790 måtte gå i verkställighet, är en fruktan, at, i annor händelse, wäg öpnas till oordningar, sjelfswäld, beständiga twisten och söndringar, olydnad samt ändringar i de nödigaste och nyttigaste Beslut, til Samhällets och Församlings wåda.

Framlefwer med fullkomligaste wördnad Eder Nådes aldraödmjukaste

Sköllersta d. 18 Now. 1791. Fredr: Åhrberg²⁵¹

I frågan om sockenstämman hade en självständig status eller var ett organ för central styrning avslöjas en blandning av båda principerna stridande mot varandra vid 1700-talets slut i Sköllersta. Sockenstämman får här ses både som lokalsamhällets representation i

²⁴⁹ Österberg 2008, s. 77.

²⁵⁰ Österberg 2008, s. 75.

²⁵¹ Revisionsakt 1793 juli-nov E1A Vol. 1725, s. 81.

centralmaktens organisation, men även som en styrelse i egen kraft. Sockenmännens tidigare förhållande av prästgårdens byggnation, för tankarna till en kraftmätning där de besuttna jordägarna ville ha auktoriteten att besluta vilka projekt som skulle prioriteras, att det skulle komma underifrån, från dem själva. I sin bok *Sockenstugans politiska kultur. Lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd från 1989* hävdar Gustavsson att sockenstämman med sina besuttna styrelsemedlemmar var en rejäl maktfaktor på landsbygden på 1700-talet men att den feodala kulturen låg kvar längre i traditionella agrarsamhällen, med krav på enhälliga beslut och det kan diskuteras när det gäller Sköllersta och sent 1700-tal.²⁵² Även Gustafssons resultat markerar en utveckling från feodal sockenideologi som strävade efter enhällighet i varje beslut, till en borgerlig politisk kultur med egalitära omröstningar. Gustafssons ”avskedade soldater” står för en maktkamp mellan två överheter och så även när det gäller Wahlfeldts och Hjolmans konflikter med kyrkoherden i denna undersökning.²⁵³ I tidigare forskning som stödjer sig på sockenstämmoprotokoll från 1700-talet, beskrivs spänningen mellan det feodala kravet från de närvarande högreståndspersonerna och det motstånd som fanns hos bondehushållen. I detta fall bevittnade vi ett samarbete, men hur länge det varade svarar inte denna undersökning på.

Undersökningen visar således på, förutom sockenstämmans funktion och prostens strategier att skapa kontroll och auktoritet, ett tidigare okänt samarbete mellan ståndspersoner och sockenmän i sockenstämman vilket skulle kunna tyda på parallella spår av feodalism och kommunalism, när intressen sammanföll. Detta samarbete emellan jordägare över ståndsgränserna visar på ett gemensamt misstroende mot prosten Fredric Åhrberg och det gav upphov till två långdragna konflikter i socknen. I protokollen framstår först tre och sedermera två officerare, som orsaken till dessa, men det kan inte uteslutas att det faktiskt var sockenmännen som initierade konflikterna bakom prostens rygg. Det var inte, utåt sett, sockenmännen som i första hand drev processen och det anmärkningsvärda i resultatet är att officerarna driver motståndet tillsammans med sockenmännen. Malmstedt lyfter fram forskning som slagit fast att konflikter i församlingen som gällde en världslig tvist, kunde leda till att prästen anklagades för försummelser i ämbetet istället. Det skulle göra mer intryck på myndigheter än det riktiga skälet till konflikten, vilket denna tvist på 1700-talet kan vara ett exempel på.²⁵⁴ Den sista konflikten stiger fram som en protest mot att sockenmännen inte förlät

²⁵² Harald Gustafsson, *Sockenstugans politiska kultur: lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd* = [Local self-government in rural areas during the 19th century] (Stockholm: Stadshistoriska institutet : Svenska kommunförb. [distributör, 1989], s. 96.

²⁵³ Gustafsson 1986, s. 494.

²⁵⁴ Malmstedt 2002, s. 121.

att Åhrberg ansökt hos Landshövdingeämbetet, utan deras vetskap och mot deras vilja och den kommunala principen. Försummelsen som Wahlfeldt lyfte fram var istället att sockenstämman inte var lagligen utlyst så att Wahlfeldt visse vad som skulle avhandlas, att det var för stora kostnader för fattiga bönder som redan hade varit dryga och att reparationen var onödig. Det finns flera rimliga förklaringar till att konsensus inte nåddes i olika utgiftsärendena. Den mest närliggande är att sockenstämman var överens om att prosten var för ambitiös med att vilja ställa alla byggnader i stånd och kräva sammanskott för en det ena och en det andra, så att de många utgifterna blev ett problem för jordägarna. Samtidigt framkom en irritation över de många sockenstämmorna som han kallade till. I undersökningen ses en förskjutning till att den kommunala principen kunde låta göra sig gällande ända upp i Högsta domstolen, låt vara underofficersledd. När Wahlfeldt arbetade med sin besvärsskrift var det viktigt att få majoriteten av sockenmännen att skriva på, och han verkade övertygad om att det skulle räcka för att vinna. Den intressanta frågan som uppstår är varför Wahlfeldt överhuvudtaget drev frågan i spetsen för sockenmännen? Wahlfeldt har av naturliga skäl inte fått samma utrymme som prosten i skriftliga källorna att utveckla sin egen ståndpunkt, förutom i det rättsliga materialet. Där framkommer ekonomiska skäl och det skymtar eventuellt egna maktanspråk i konkurrens med prosten om ordförandeposten, men det räcker inte för en slutsats. Som tidigare nämnts är det just ett påstående om ämbetsfel som blev huvudorsaken till lagsökningen, då utlysningen skulle ha varit olaglig. Adelsmän skulle i förväg informeras om anledningen till urtima sockenstämmor, enligt Wahlfeldt. Den uppgivna laglydelsen verkar rättsinstanserna tveka om, men kontraktsprosten Waller verkade använda den eventuellt av förlikningsskäl.

Här föreligger dock indikation på att den lokala självstyrelsen inte styrde helt själv, bara under vissa premisser. Att tvisten fortsatte även efter Åhrbergs död säger en del om att ärendet gick från församlingsnivå till samhällsnivå. Svea hovrätt visste inte hur den skulle döma och gav då prövningen vidare till Högsta domstolen som ändå inte gick på de besvärandes linje, utan slog fast att lagen från 1723 gäller, som Åhrberg ansågs ha följt. Med andra ord ansåg centralmakten att sockenstämman skulle vara mäktig, men tiden var ännu inte mogen att avstå sin förlängda arm, kyrkoherdens makt. I denna undersökning kan rimligtvis ett embryo ses till den fortsatta utvecklingen på 1800-talet, då sockenstämmans arbete utvecklades till en politisk kultur med röstförfarande och majoritetsbeslut.²⁵⁵ Som en metafor för förskjutning mot världsliga ärenden började prosten sin ämbetsperiod i Sköllersta med att rusta upp kyrkans tak, den kyrkliga

²⁵⁵ Gustafsson 1986, s. 493.

gudstjänstens hemvist med takspån 1778, och slutade sina dagar 1794, med en fyraårig förlorad kamp för att få lägga takspån på sockenstugans tak, den civila sockenstämmans hemvist.²⁵⁶

Svagheter i min studie är att jag inte kunnat gå igenom allt källmaterial eller lyckats hittat något stöd för liknande samarbeten med avskedade underofficerare och bönder i rättsprocesser. Tidigare forskning har pekat på konflikter i sockenstämmoprotokoll, men att dessa inte har avslöjat liknande fall. Det går inte att säga något generellt eller att dra några större slutsatser om en persons interaktion i en sockenstämma under en kort tidsrymd, det här var prosten Fredric Åhrbergs uppgång och fall. Studien bidrar dock med ny kunskap inom området. En fallstudie kan även utgöra grund för en mer omfattande studie för att kunna dra mer långtgående slutsatser om kopplingar till det samtida nationella och internationella läget. Följaktligen ställer sig frågan som det finns fler fall där jordägande ståndspersoner tillika underofficerare samarbetade med besuttna bönder över ståndsgrensarna och varför? Båda underofficerarna Wahlfeldt och Hjolman befann sig i rättsprocesserna på motsatt sida från de högre adelsmännen i socknen och hävdade att en regel angående adelsmän inte hade följts korrekt. Bönderna hade sannolikt helt andra bevekelsegrunder och tillsammans hittade de annorlunda sätt att angripa sina problem.

I herdaminnet anges att Åhrberg vid sin magisterexamen skildrades av sina medstudenter som hög, lärd och inbilsk.²⁵⁷ Jag vill slutligen göra som länsman Sjöqvist och ge Åhrberg lite rättvisa och noterar därför det dåtida friserade omdömet, som han själv eller vicepastor Anders Westerberg skrev personalien: ”För öfrigt war han en man af stora Studier och grundelig lärdom. I ämbetet nitisk, drifwande, arbetssam, accurat och alwarsam. I umgänge munter, förtrolig, vänfast och redlig. Ehuru i många år beswärad af en swag helsa och sjuklighet upnådde han dock, genom sträng Diet, en ålder som äfwen i anseende till tjänstetid, varit ovanlig för Pastorer i Sköllersta och hwartil ingen bland dem hunnit, åtminstone på 100 år.” Tack vare hans drivkraft att undersöka, mäta och skriva ner sina iakttagelser och upplevelser även i andra källor än personalier och sockenstämmoprotokoll, har vi fått veta mycket om denne 1700-tals prästs öde i interaktion med andra. Det är tydligt att Åhrberg i ett senare skede ville att konflikterna och personerna bakom skulle nå de överordnade, men även nå eftervärlden. Så någon ordknapphet i Åhrbergs sockenstämmoprotokoll har jag inte funnit, tvärtom. Själv kunde jag inte föreställa mig att mitt intresse för prästen och hans personalier skulle leda till denna undersöknings resultat och idag vet vi att det saknades ett narrativ, som nu har återvunnits.

²⁵⁶ Aronsson 1992, s. 109.

²⁵⁷ Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206.

Bilaga I. Biografiska uppgifter om prosten Fredric Åhrberg 1724-1794

År	Vad	Var	Hur/Anm.	Källa
13/10-1724 (gamla stilen)	Födelse Far: Kronolänsman i Åker (D) Olof Åhrberg (1695- 19/6-1748) Mor: Maria Ekström (1704- 1765)	Kinger, Vansö (D)	Testes: Komminister Jonas Harmolin, Häradsman Herr Plångstedt, Herr Lieutnant Sjöbergs fru, Länsmans Schiölbergs hustru	Vansö AI:1 s.20 Sköllersta kyrkoarkiv, PI:2 Beskrifning över Sköllersta socken 1780- 1916
Under barndomen	Privata informatorer	Kinger, Vansö	Lars Nordér, Eric Thorselius, Eric Wastenius, Pehr Svedin	Sköllersta PI:2
December1736- midsommar 1745	Gymnasiestudier	Kongl. Gymnasium Strängnäs	Upptogs under lektor, prosten Ing. Hellstads rektorat. Bevis av lektor, prosten Eric Humble. Examineras av dekanus, professor Anders Boberg	Sköllersta PI:2
1744	Ordnade arbetet hos Prosten Scharff i Torpa	Torpa (D)	Lektor magister Eric Ekborn	Sköllersta PI:2
1744-1747	Informator av prosten Florentini Scharffs fyra söner	Torpa (D)	Prosten Scharffs söner i Torpa: Paul Henric, Johan, Florentinus och Ernest Fredric. Prosten Scharff dog 8/1-1773, 71 år gammal (Torpa, C:2, b.245)	AD Sköllersta F:1, b. 17, Uppsala univ. Matrikel 1700-1750, s. 353 Sköllersta PI:2
28/9-1745	Universitets-studier påbörjades	Uppsala	Inskrivnen av professor Johan Ihre	Uppsala univ. Matrikel 1700-1750, s. 342.
1747	Disputationsämne utvalt		Föreslaget av prosten i Munktorp, doktor Anders Axelsson. Gillat av Engelbert Halenius, biskop i Skara	Sköllersta PI:2
1748?	Uppehåll i studierna	I Åker eller Torpa	Sjukdom och medellös	Sköllersta PI:2
19/6-1748	Fader Olof Åhrberg dog	Valsberga, Åker	Modern lämnades ensam med 9 barn (7 söner och 2 döttrar)	Sköllersta PI:2
1748	Förlorade en för honom stor summa pengar	Stockholm	En man i Stockholm skulle köpa böcker och kläder, men tog pengarna själv	Sköllersta PI:2
1750	Teologie examen presterad			Sköllersta PI:2
24/8-1750	Svår feber		Låg sjuk länge	Sköllersta PI:2
1751	Uppehåll i studierna hela 1751		På grund av avmattning efter feber	Sköllersta PI:2
1752	Återvänt till Uppsala och fick bröstfeber	Från Uppsala till Sätra Brunn i juni	Sängliggandes i några veckor, med stor kostnad en månads vistelse vid Sätra brunn	Sköllersta PI:2
11/11-1752	Disputation Hans jämnåriga fick undergå magisterpromotion, men han blev försenad av sjukdom	Uppsala	Teologi: De gentium ad ecclesiam Dei in w. testamento invitatione. Dr Engelbert Hallenius presidierade (sedermera biskop i Skara)	Sköllersta F:1, b. 17 Sköllersta PI:2
1753	Kandidatexamen	Uppsala		”
1754	Insjuknade i Uppsala febern		Mellan terminerna var han sjuk 1754	Sköllersta PI:2
14/5-1755	Gradualdisputation	Uppsala	Filosofi: De Pugna naturalismi cum recta ratione, under prof. Nils Wallerius presidium. ”Korrekt beräkning av slaget om naturen”	Sköllersta PI:2, Sköllersta F:1, b.17 och Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s.206
16/6-1755	Magisterexamen	Uppsala	Förrättad av Professor Mårten Strömmer	Sköllersta PI:2, Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
1755-1757	Condition hos Direktör Küsel	Roslagen	I 2 år. Lämnade denna ett år tidigare genom en väns bemödande, för att prästvigas	AD Sköllersta F:1, b. 17
4/6-1757	Condition och prästvigd på kallelse av Ribbing	Holbonäs herrgård, Sköldinge	Hofmarskalkämbet, friherrinnan Beata Jacquette Ribbing f. 21/12-1692, (vistades mest i Stockholm), död 29/1-1760 (Ulväng)	Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
1758- 1/5-1760	Huspredikant, pastorsadjunkt, nådårspredikant	Sköldinge	Prosten Magister Johan Wallin, död 8/4- 1759. Åhrberg stannade nådeåret.	AD Sköllersta F:1, b. 17
23/5-1760-1764	Huspredikant hos Falkenberg, efter Per Welin	Haga Herrgård i Svinngarn, Enköping	Överstinnan, friherrinnan Anna Maria Falkenberg, f. Mörner, död 1767	Sköllersta F: b. 17 Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206

I april 1764	Pastorsdjunkt	Nyköpings västra	Hos prosten Gabriel Kolmodin, För att bli bekant med Serenius (som hade fått biskopstjänsten i Strängnäs) och få honom som patron	Sköllersta F:1, b. 17, Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
I maj 1764	Vice pastor	Åker och Länna	Biskop i Strängnäs, Doktor Serenius proberade prebende pastorat	Sköllersta PI:2
Runt 10/9-1765	Sökte kollega-besällning 1756, komministertjänst i Sköldinge 1759 och	sysslomannatjänst vid domkyrkan och konsistorie-notarie i Strängnäs	Fick inte någon av tjänsterna trots att församlingen röstade med majoritet för honom i Sköldinge	”
1765-1/5-1778	Vicarius math. lektor, nådårstjänst	Strängnäs kongl. gymnasium	Efter avlidne Lector Mose	”
23/12-1765-1/5-1778	Ordinarie lektor i matematik	Strängnäs kongl. gymnasium	I 13 år	”
Januari 1766 - 1778	Konsistorieledamot	Strängnäs	”	”
25/3-1766	Som konsistorieledamot i sin tour decanus	Strängnäs kongl. gymnasium	Theses Mathematica	”
7/5-1766	Presidie för theses Mathematica Inträdesoration för lektorämbetet	Strängnäs	De Mathesi futuro Theologo ac Philosopho necessaria et utili.	Sköllersta F: b. 17 Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
18/7-1767	Flyttar in i tjänstebostad	Strängnäs	Paulinska huset, 2:a våningen	Strängnäs gymnasium, kollegieprotokoll AI:4, s. 15-16
23/6-1768	Äktenskap med Johanna Hülphers (10/8-1740-1822)	Västerås	Dotter t. råd- och riksdagsmannen Abraham Hülphers o Christina Westphal i Västerås	Sköllersta F:1, b.17 Västerås EI:1 s.23
1768 -1769	Som lektor rektor gymnasium avslutsoration	Strängnäs	Oration, de Studius Mathematicus ad ingenu culturam rite conslituētis	Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
23/11-1770 (död 23/3-1798 i barnsäng)	Födelse av dotter Kristina Johanna (kallad Jeanette)	Strängnäs Stadsförsamling	Vigd 20/3-1797 på Bäckershof med landssekreterare och lagmannen i Västerås, Joakim Wilhelm Almgren (1756-1817). Fick 1 barn	Strängnäs C:5 b. 174, Västerås Domkyrko, F:3, s. 176. Östra Vingåker C:4, b 410
22/5-1774 (död 21/8-1813 i barnsäng)	Födelse av dotter Maria Fredrika (kallad Marie)	Strängnäs Stadsförsamling	*28/10-1793 Vigd med brukspatron Carl Georg Indebetou, Bäckershof, Östra Vingåker och fick 12 barn	Strängnäs C:5, s. 191 Sköllersta EI:2, b.6
7/7-1774	Latinsk oration vid hertigen av Södermanlands bröllop	Slottskyrkan eller Slottets gemak, Stockholm	Lyckönskning vid biläger på Hertig Carls bröllop med Charlotta af Holstein-Gottorp: De felicitate, quam sibi promitti Patria nostra ex felici connubili foeder Serenitsinorum Principum er Regia Svecia et Augusta Domo Holsato-Gottorpina.	Sköllersta F: b. 17 Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
1774-nov. 1775	Rektorat, avslutsoration	Strängnäs kongl. gymnasium	Duonom potiores Matheseos sint parles in adornande Sani Codicis nova, quo jam paratur, ex fontious in patriam linguam exersione.	Sköllersta PI:2
Juni 1776	Vistelse på Sätra brunn	Västmanland	Svärfar Abraham Hülphers var där	Carolina Rediviva, Sätra Brunn, D 727 a2
3/9-1776	Sökte och fick kyrkoherdetjänst	Sköllersta	I stort sett enhälligt kallelse till Sköllersta, alla utom Roos röstade	Sköllersta F:1, b.17
23/5-1777	Parentation över biskop Serenius	Strängnäs	Dagen efter Biskop Serenius begravning. Tidigare utsedd till parentator över biskopen	Sköllersta F: b. 17 Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
1/5-1778	Kyrkoherde, Prost	Sköllersta	Utnämning till prost av Biskop Carl Jesper Benzeliu, runt sept. 1778	Sköllersta F: b. 17
28/5-1778	Första sockenstämman	Sköllersta	Hälsades välkommen till Sköllersta pastorat	Sköllersta KI:3, b.19.
25/6- 1781	Vistelse på Sätra brunn	Västmanland	Svåger Abraham Abrahamsson Hülphers var där	Carolina Rediviva, Sätra Brunn, D 727 a2
9/6-1785	Vistelse på Sätra brunn	Västmanland	Svåger Abraham Abrahamsson Hülphers var där	Carolina Rediviva, Sätra Brunn, D 727 a2
10/6-1786	Vistelse på Sätra brunn	Västmanland	Svåger Abraham Abrahamsson Hülphers var där	Carolina Rediviva, Sätra Brunn, D 727 a2

1789-1799	Franska revolutionen	Frankrike	Pågick	
Juni 1790	Vistelse på Söderköping brunn	Östergötland	S:ta Ragnhilds källa. (Med familj? *Kan ha träffat 25-årige Indebetou från Nyköping där)	Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 141
14/11-1790	Enhälligt beslut, som sedan delade socknen i två läger	Sköllersta sockenstuga	Underskrivet beslut om spåntäckning av sockenstugan	Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 144. 1790.
30/11-1791	Beslutet om spåntäckning gäller, handräckning till verkställighet.	Örebro slott	Åhrberg ber att få utslag av landshövdingeämbetet utan att tillfråga sockenstämman	Örebro, Länsstyrelsen, Landskansliet. AII:b N ^o 41. 1791
Slutet av 1791	Stötte i vänster ben	Sköllersta	Åderbräck vänster ben 1791	Sköllersta PI:2
Mars 1792	Kung Gustav III dör	Stockholms slott	Dör efter skott av adelsmannen Ankarström	Anjalaförbundet
Midsommar 1792	Yrsel, feber och sinnesvagheter i juli, 14 dagar e. midsommar 1792	Sköllersta prästgård	Sjuklig och klen kroppsbyggnad och förlorade den redighet han i hög grad hade ägt. En allvarsam man och nitisk i sitt ämbete både som lektor och kyrkoherde.	Sköllersta F: b. 17 Strängnäs stifts herdaminne, 4:e del, s. 206
1/11, 5/11-1792	Resolution-beslut om spåntäckning gäller	Svea Hovrätt	Kornett Wahlfeldt och 90 ledamöter mot Åhrberg och 15 ledamöter	Svea Hovrätts arkiv A1a1/287 bild 397
28/10-1793	Yngsta dottern Marie Fredrika gifter sig.	Sköllersta kyrka	*Svärson brukspatron Carl Georg Indebetou, Bäckerhof, Östra Vingåker	Sköllersta EI:2, b.6
26/11-1793	Dom - beslut om spåntäckning gäller	Högsta domstolen	Wahlfeldt och delar av sockenstämmans ledamöter mot Åhrberg Riksföreståndare hertig Carl av Södermanland skriver under domen (Åhrberg talade på hans bröllop)	HD: Registratur 1793 juli-nov E1A, Vol. 1725, s. 1392
16/2-1794	Sockenstämman accepterar högsta domstolen dom	Sköllersta sockenstämma	Sockenstämman vill inte utföra spåntäckning av sockenstugan förrän 1795	Sköllersta kyrkoarkiv KI:4, b. 174
2/3-1794	Död kl. 2 eftermiddagen	Sköllersta	69 år och 18 v. Begravs 18/3-1794	AD Sköllersta F:1, bild 17

RA=Riksarkivet

ULA= Uppsala landsarkiv

AD= Arkiv Digital

UU= Uppsala Universitetsbibliotek

Kartbilder från <https://historiskakartor.lantmateriet.se>

Tack till Tekla Larsson som visade mig Sköllersta hembygdsgård!

Tack till Arne Holmer, Pålsboda för tillåtelse att låna äldre foton från Sköllersta från hemsidan

<http://www.arnesbilder.se/gamla%20bilder%20Skollersta-1.html>

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

- RA, Stockholm, Högsta domstolens arkiv: HD Registratur 1793 juli-nov E1A Vol 1725.
- RA, Stockholm, Högsta domstolens arkiv: HD Revisionsakt 1793 juli-nov E1A Vol 1725.
- RA, ULA, Sköllersta kyrkoarkiv, Pålysningsböcker PII:2.
- RA, ULA, Sköllersta kyrkoarkiv, Beskrivning över Sköllersta socken 1780-1916, PI:2.
- RA, Strängnäs gymnasium, Kollegieprotokoll, AI:4.
- RA, ULA, Örebro Länsstyrelsen, Landskansliet, AII: b, N° 41.
- RA, ULA, Kontraktsprostens i Örebros kontrakt, D1:1.
- RA, ULA, Kontraktsprostens i Örebros kontrakt, F1:1.
- Carolina Rediviva, Sättra Brunn D 727 a1 (1753-1768), D 727 a2 (1770-1795).
- UUA Sättra Brunn, Räkenskaper, G II:1 (1756-1783).
- UUA Sättra Brunn, Strödda handlingar FtV u:1 (1760-1880).

Otryckta källor, digitaliserade

- RA Svea Hovrätts arkiv AIa1/287.
- RA Sköllersta kyrkoarkiv KI:4.
- AD Sköllersta kyrkoarkiv KI:3.
- AD Sköllersta kyrkoarkiv: Serie A, husförhörlängder.

Tryckta källor

- Isaksson, Gustaf Adolf, *Sköllerstadia*, Bearbetad och onumrerad skriftsamling, 1910, Sköllersta Hembygdsförening.

Litteratur

Aronsson, Peter, *Bönder gör politik: det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680-1850* (Lund, Sweden: Lund University Press, 1992).

Bergström, Carin, *Lantprästen: prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800; Oland-Frösåkers kontrakt av ärkesstiftet* (Stockholm: Nordiska museets förl, 1991).

Bergström, Carin, "Sockenprästen i litteraturen. Från Våran prost till husförhör i Katthult", *Riksarkivets årsbok* vol. 2016 , s. 99–110.

Blickle, Peter, "Communal Reformation and Peasant Piety. The Peasant Reformation and its late Medieval Origins.", *Central European history* 1987, Vol. 20:3/4 (1987), s. 216–228.

Blickle, Peter & European Science Foundation (red.), *Resistance, representation, and community* ([Oxford] : New York: European Science Foundation, Clarendon Press ; Oxford University Press, 1997).

Furuhagen, Björn, *Berusade bönder och bråkiga båtsmän: social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet* (Stockholm: Symposion, 1996).

Gustafsson, Harald, "Bland grevar och avskedade soldater : sockensjälvstyrelse på 1840-talet.", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. nr 106 (1986), s. 484–501.

Gustafsson, Harald, *Sockenstugans politiska kultur: lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd = [Local self-government in rural areas during the 19th century* (Stockholm: Stadshistoriska institutet : Svenska kommunförb. [distributör, 1989).

Götlind, Anna & Kåks, Helena, *Mikrohistoria: en introduktion för uppsatsskrivande studenter* (Lund: Studentlitteratur, 2014).

Isaksson, Gustaf Adolf, *Sköllerstadia*, Bearbetad och onummerad skriftsamling, 1910, Sköllersta Hembygdsförening.

Johansson, Karl Herbert, *Svensk Sockensjälvstyrelse 1686-1862, Studier med hänsyn till Linköpings stift* (Lund, Sweden: Lunds Universitet, 1937).

Linde, Martin, *Statsmakt och bondemotstånd: allmoge och överhet under stora nordiska kriget* (Uppsala: Ubsaliensis S. Academiae, 2000).

Lindsten, Ann-Sofi, Werner, Margit, Hallsberg, & Kulturnämnden, *Sköllerstabygden: tre Närkesocknar, Sköllersta, Svennevad, Bo. D. 2 D. 2* (Hallsberg: Hallsbergs kulturnämnd, 1984).

Lindström, Peter, ""De mest trätogirige"? En fallstudie om politiskt aktiva bönder i 1700-talets svenska lokalsamhälle", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. 126:4 (2006), s. 661–679.

Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormakstidens Sverige* (Lund: Nordic Academic Press, 2002).

Mansén, Elisabeth, *Ett paradis på jorden: om den svenska kurortskulturen 1680-1880* (Stockholm: Atlantis, 2001).

Nilsson, Ulrika Lagerlöf & Meurling, Birgitta (red.), *Vid hans sida: svenska prästfruar under 250 år-ideal och verklighet* (Skellefteå: Artos, 2015).

Norrhem, Svante, *Kvinnor vid maktens sida: 1632 - 1772*, 1. tr uppl. (Lund: Nordic academic press, 2007).

Pulma, Panu, *Fattigvård i frihetstidens Finland: en undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle* (Helsinki: SHS, 1985).

Stenberg, Göran, *Döden dikterar: en studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen* (Stockholm: Atlantis, 1998).

Tegborg, Lennart & Nilsson, Bertil (red.), *Sveriges kyrkohistoria* (Stockholm: Verbum, 1998).

Tiscornia, Alberto, *Statens, godsens eller böndernas socknar? den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo, Stora Malm och Jäder 1800-1880* (Uppsala : Stockholm: S. Academia Ubsaliensis ; Distributor, Almqvist & Wiksell International, 1992).

Wallström, Aina, *Mannens eftermäle, och kvinnans. Genuskonstruktion och social skiktning på Närkes landsbygd 1778-1832*, C-uppsats (Göteborg: Institutionen för historiska studier, 2020).

Ågren, Henrik, "Från kategorisering till exkludering. Förändringar i titulerandets funktioner under 1700-talet", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. 139/2019:1 , s. 3–33.

Ågren, Maria, "Synlighet, vikt, trovärdighet-och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. 125:2 (2005), s. 249–262.

Österberg, Eva, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt-kompromiss-politisk kultur", *Scandia* vol. 2008 (2008), s. 73–95.

Österberg, Eva, "Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550-1850. Participation, representation och politisk kultur i den svenska självstyrelsen.", *Historisk tidskrift (Stockholm)*. 1987:3 (1987b), s. 321–340.